

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**KARAR VERME TEORİLERİ BAĞLAMINDA SOĞUK
SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE İRAN DIŞ POLİTİKASI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Durdu Mehmet ÖZDEMİR

BURSA - 2016

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

KARAR VERME TEORİLERİ BAĞLAMINDA SOĞUK
SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE İRAN DIŞ POLİTİKASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Durdu Mehmet ÖZDEMİR

Danışman

Prof. Dr. Tayyar ARI

BURSA - 2016

T.C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 701416003 numaralı Mehmet Durdu Özdemir'in hazırladığı "Karar Verme Teorileri Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran Dış Politikası" konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 14.07.2016 günü 11:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Tayyar ARI

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Göksel İşyar

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Gökhan ÖZKAN

Bursa Teknik Üniversitesi

14.07.2016

T. C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU

26 Ek. 5a: ÖZGÜNLÜK RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 14/07/2016

Tez Başlığı / Konusu: Karar Verme Teorileri Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran Dış Politikası

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 129 sayfalık kısmına ilişkin, 14/07/2016 tarihinde şahsım tarafından Ithenticate adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14.07.2016

Adı Soyadı: Mehmet Durdu Özdemir

Öğrenci No: 701416003

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı: Uluslararası İlişkiler

Mehmet Durdu ÖZDEMİR

Statüsü: Y.Lisans

**T. C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ YAZIM KILAVUZU**

27 Ek. 5b: ORIGINALITY REPORT

**ULUDAG UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCE INSTITUTE THESIS ORIGINALITY REPORT
ULUDAG UNIVERSITY SOCIAL SCIENCE INSTITUTE
TO THE DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS**

Date: 14/07/2016

Thesis Title / Topic: Foreign Policy of Iran After the Cold War in the Content of Decision Making Theory

According to the originality report obtained by myself by using the Ithenticate plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 14/07/2016 for the total of 129 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 11 %.

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Uludag University Social Science Institute Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Mehmet Durdu Özdemir

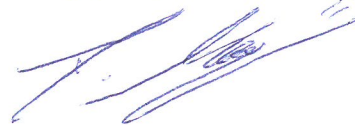
Student No: 701416003

Department: International Relations

Program:

Status: Masters

14.07.2016

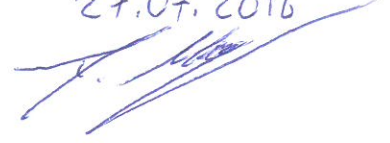
Durdu Mehmet ÖZDEMİR

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Karar Verme Teorileri Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran Dış Politikası” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

27.07.2016

Adı Soyadı: Durdur Mehmet ÖZDEMİR
Öğrenci No: 701416003
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Programı: Uluslararası İlişkiler
Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Durdu Mehmet ÖZDEMİR

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : XII + 142

Mezuniyet Tarihi : .... /.... /2016

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tayyar ARI

KARAR VERME TEORİLERİ BAĞLAMINDA SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE İRAN DIŞ POLİTİKASI

Bu çalışmada İran'ın Soğuk Savaş sonrası dönemdeki dış politikası karar verme teorisi bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır. 1979 yılında İran İslam Devriminin gerçekleşmesi ile İran siyasi, kültürel ve toplumsal anlamda büyük bir dönüşüme uğramıştır. Devrim sonrasında İran'da ortaya çıkan bu yeni siyasi sistem karar vericiyi ve karar verme sürecini İran dış politikasında oldukça ön plana çıkarmıştır. Özellikle ülkenin genel siyasetini belirleme yetkisi de elinde olan Velayet'i Fakih makamı çok geniş yetkilerle donatılmış ve en üst otorite olarak İran siyasetinde yerini almıştır. 1990'lı yılların başında soğuk savaşın bitmesi ile dünyada hakim olan iki kutuplu sistemin sona ermesi, İran İslam Cumhuriyetinin kurucu ve karizmatik lideri Humeyni'nin vefat etmesi ve ABD'nin Irak'a müdahalesi gibi bölgesel ve küresel anlamda büyük etkileri olan gelişmelerin ortaya çıkması İran'ın dış politikasında da bazı değişikliklere neden olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesiyle başlayan bu yeni süreçte İran dış politikası karar verme teorisi ve İran'da karar verme sürecine etki eden faktörler incelendikten sonra karar vericiler üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda İran dini lideri ve Cumhurbaşkanı ayrı ayrı incelenerek bu kişilerin İran dış politikasına getirdiği değişim ve yenilikler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Humeyni, İran Dış Politikası, İran İslam Devrimi, İran Siyasi Yapısı, Karar Verme Teorisi, Soğuk Savaş

ABSTRACT

Name and Surname : Durdu Mehmet ÖZDEMİR
University :Uludag Univrsity
Institution : Institute of Social Sciens
Field :International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded :Master Thesis
Page Number : XII +142
Degree Date : ..../..../2016
Supervisor : Prof. Tayyar ARI

FOREIGN POLICY OF IRAN AFTER THE COLD WAR IN THE CONTENT OF DECISION MAKING THEORY

In this work, it is tried to analyse the foreign policy of Iran after the Cold War. With the Islamic Revolution in 1979, a cultural and sociological change occurred in Iran. The new political system after the revolution, brought decision maker and decision-making process to the forefront. Especially, Guardianship of the Islamic Jurist, which has the authority to define the general policy of the country, was equipped with very wide range of power and became the highest authority. With the emerge of some developments which has big effects on regional and global system, such as the end of the Cold War in the beggining of 1990s, the end of the bipolar system, death of the charismatic founder Humayni and the intervention of the US to Iraq, caused big changes in the foreign policy of Iran. It is tried to analyse foreign policy of Iran, decision-making theory and the factors which affect the decision-making process of Iran in this new era beggining with the end of the Cold War, In this perspective, religious leader of the country and the presidents were analysed seperately and tried to put forth the changes and innovations on the foreign policy, implemented by these people.

Key Words:

Decision Making Theory, Foreign Policy of Iran, Humeyni, İslamic
Revolution, The Cold War,

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinde değerli bilgileriyle beni yönlendiren, güler yüzü ve içten yaklaşımı ile motive eden, sadece bu çalışma hakkında olmayıp her konuda maddi ve manevi anlamda desteğini esirgemeyen tez danışman hocam Sayın Prof. Dr. Tayyar ARI başta olmak üzere, eğitimim dönemim boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan, yardımlarını ve desteklerini asla esirgemeyip bizlere bu bölümü sevdiren diğer bütün bölüm hocalarıma sonsuz saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Hocalarımla yanı sıra eğitim hayatım boyunca bana olan inancını hiç kaybetmeyen, maddi ve manevi anlamda her zaman yanımda olan başta Babam ve Annem olmak üzere bütün aileme sonrasında özellikle tezimi okuyup yazım yanlışlarımı düzelten Ferhan Serkut Çolak, Kafiye Bekfelavi ve Ahmet Mücahit Yüksel'e ve diğer tüm arkadaşlarıma minnetlerimi sunarım.

15/07/2016 - BURSA

Durdu Mehmet ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BÖLÜM – 1:

KURAMSAL ÇERÇEVE OLARAK KARAR VERME TEORİLERİ

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER ALANINDA DIŞ POLİTİKAYI AÇIKLAMA ARACI OLARAK TEORİLER.....	3
2. KARAR VERME TEORİSİ VE DIŞ POLİTİKA.....	4
3. KARAR ALMA SÜRECİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER	7
3.1. İÇSEL ÇEVRE	9
3.1.1. Devletin ve Hükümetin Yapısı.....	9
3.1.2. Bürokrasi	10
3.1.3. Kamuoyu	12
3.1.4. Askeri ve Ekonomik Güç.....	16
3.2. DIŞSAL ÇEVRE	17
3.2.1. Uluslararası Sistem	18
3.2.2. Uluslararası Hukukun ve Örgütlerin Etkisi.....	20
3.2.3. Jeopolitik.....	21

3.3. BİREYSEL ÖZELLİKLER FAKTÖRÜ	23
3.3.1. Karar Vericinin Kişiliği ve Liderlik Yeteneği	26
3.3.2. Deneyim ve Rol	28
3.3.3. Siyasal Kültür	29
4. KARAR VERME SÜRECİ	30
4.1. BİLGİ, İMAJ VE ALGILAMA	31
4.2. DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE YORUMLANMASI	34
4.3. KARARIN VERİLMESİ	34
4.4. KARARIN UYGULANMASI	35
5. KARAR VERME MODELLERİ	36
5.1. KÜÇÜK DEĞİŞİKLİKLER MODELİ	36
5.2. ŞELELE MODELİ	37

BÖLÜM – 2

İRANDA SİYASAL, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPI40

1. ORTADOĞU BÖLGESİNDE BİR AKTÖR OLARAK İRAN	40
1.1. COĞRAFİ KONUMU	44
1.2. ENERJİ KAYNAKLARI	45
1.3. FARS MİLLİYETÇİLİĞİ	48
1.4. ŞİİLİK	49
1.5. DEVRİM İHRAÇ POLİTİKASI	52
2. 1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ VE DEVRİMLE YAŞANAN DÖNÜŞÜM	53
2.1. PEHLEVİ HANEDANLIĞI DÖNEMİ	54
2.2. DEVRİMİ HAZIRLAYAN ETMENLER	60
2.3. DEVRİM SÜRECİ	62
2.4. DEVRİMLE GELEN DÖNÜŞÜM	63
2.4.1. DEVRİM SONRASI İRAN'DA SİYASAL SİSTEM	67
2.4.1.1. 1979 İran Devrim Anayasası ve 1989 Düzenlemesi	69
2.4.1.2. Velayeti Fakih Sistemi Ve Dini Lider	71
2.4.1.3. Cumhurbaşkanlığı	74

2.4.1.4. İslami Danışmanlar Meclisi / Millet Meclisi (Meclis-i Şura-yı İslami)	75
2.4.1.5. Anayasa Koruyucular Konseyi.....	77
2.4.1.6. Uzmanlar Konseyi.....	78
2.4.1.7. Düzenin Yararını Teşhis Konseyi	79
2.4.1.8. Yargı Erki	79
2.5. HUMEYİNİ DÖNEMİ VE BU DÖNEMDE MEYDANA GELEN ÖNEMLİ OLAYLAR	81
2.5.1. Rehineler Krizi.....	83
2.5.2. 1980 -1988 İran-İrak Savaşı.....	84

BÖLÜM – 3

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE İRAN DIŞ POLİTİKASI

1. SSCB’NİN DAĞILMASIYLA SOĞUK SAVAŞ’IN SONA ERMESİ	87
2. SOĞUK SAVAŞIN SONA ERDİĞİ DÖNEMDE İRAN DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ	87
3. SOĞUK SAVAŞIN SONA ERMESİNDEN GÜNÜMÜZE İRAN DIŞ POLİTİKASINI YÖNLENDİREN İSİMLER	90
3.1. DİNİ LİDER ALİ HAMANEY DÖNEMİ	90
3.1.1. HAŞİMİ RAFSANCANI DÖNEMİ.....	92
3.1.1.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür.....	92
3.1.1.2. İktidara Gelişi	94
3.1.1.3. Dış Politikaya Getirdiği Değişim	95
3.1.2. SEYYİD MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİ.....	100
3.1.2.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür	100
3.1.2.2. İktidara Gelişi	101
3.1.2.3. İran Dış Politikasına Getirdiği Yenilikler.....	103
3.1.3. MAHMUD AHMEDİNEJAD DÖNEMİ	106
3.1.3.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür	106

3.1.3.2. İktidara Gelişi	108
3.1.3.3. İran Dış Politikasına Getirdiği Yenilikler.....	111
3.1.4. HASAN RUHANİ DÖNEMİ	116
3.1.4.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür	116
3.1.4.2. İktidara Gelişi	117
3.1.4.3. İran Dış Politikasına Getirdiği Yenilikler.....	119
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	133

KISALTMALAR

A.Ü.	Ankara Üniversitesi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASAM	Avrupa Stratejik Araştırma Merkezi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİLGESAM	Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CIA	ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı
ÇEV.	Çeviren
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
E.T.	Erişim Tarihi
ED.	Editör
ERUSAM	Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBİD	Aynı Yer
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
LOC. CİT.	Yukarıda Belirtilen Yer
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NIOC	İran Ulusal Petrol Şirketi
OP. CİT.	Yukarıda Değınilen Çalışma
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
S.	Sayfa
S.Ü.	Sakarya Üniversitesi
SAVAK	İran Milli İstihbarat Ve Devlet Güvenlik Örgütü

SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SETA	Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SS.	Sayfa Sayısı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.Y.	Tarih Yok
TASAM	Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TASAV	Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TÜGİAD	Türkiye Genç İşadamları Derneği
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
UEA	Uluslararası Enerji Ajansı
USAK	Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

GİRİŞ

Bu çalışma dış politika analizlerinde kullanılan bir teori olan Karar Verme Teorisinin İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikasını açıklama noktasında en uygun teorilerden biri olduğu tezi üzerine yazılmıştır. Bu anlamda “Karar Verme Teorileri Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İran Dış Politikası” adı altında yazılmış olan bu çalışma da öncelikle çalışmanın birinci bölümünde karar verme teorisi genel anlamıyla izah edilmeye çalışılmıştır.

Karar verme teorisine göre uluslararası ortamda devletler, milli hedeflerine ulaşmak, çıkar elde etmek, çıkarlarını korumak veya varlıklarının devamlılığını sağlamak gibi amaçlarla kararlar almaktadır. Devletin vermiş olduğu bu kararlar devletlerin dış politikalarının yönünü belirler. Dolayısıyla karar verme dış politikanın temel unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Karar verme yaklaşımının öncüsü olan Synder, Bruck ve Sapin, tarafından “Karar verme, devletin resmî organlarıyla devlet adına gerçekleştirildiğinden ve devletin amaçlarını yansıttığından dolayı devletle eşdeğerdir” şeklinde tanımlanmıştır. Genel anlamda ise iki veya daha fazla alternatif arasından bir seçimde bulunma olarak tanımlanabilir.

Karar verme teorisine göre uluslararası sistemdeki bütün gelişmeler bireylere indirgenerek açıklanabilir. Ancak bu süreçte bireyin alacağı karara etki eden faktörlerde bulunmaktadır ve bunların etkisi göz ardı edilemez. Bu anlamda karar verme sürecinde karar vericiyi etkileyen faktörler bilim adamları tarafından genelde içsel unsurlar, dışsal unsurlar ve bireysel unsurlar olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir. Bu ana başlıklarda kendi altında alt başlıklara ayrılmaktadır. Örneğin içsel unsurlar devletin ve hükümetin yapısı, bürokrasi ve kamuoyu gibi alt başlıklardan oluşurken dışsal unsurlar denildiğinde uluslararası sistem uluslararası hukuk, uluslararası örgütler ve jeopolitik gibi faktörler karar vericiyi etkileyen alt başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Son ana başlığımız bireysel unsurlar ise karar vericinin kişisel özellikleri, liderlik yeteneği, içinde bulunduğu siyasal kültür, deneyim ve rol gibi alt başlıklardan oluşmaktadır. Tüm bu faktörler karar vericiler üzerinde büyük bir etki taşımakta ve alınacak kararı etkilemektedir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde İran'ın coğrafi konumu, sahip

olduğu doğal ve beşeri kaynakları, genel tarihi ve kırılma noktaları, siyasi, kültürel ve toplumsal yapısı gibi karar verme sürecinde karar vericiyi etkileyecek olan faktörler incelenmiştir. Ayrıca ikinci bölümde yapılan inceleme İran'ın genel yakın tarihi ve kırılma noktalarını açıklaması bakımından İran dış politikasının daha doğru bir şekilde analiz edilmesine yardımcı olmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise öncelikle “Soğuk Savaş” dönemi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde ve İran dış politikasında ortaya çıkan değişimler kısaca anlatılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise bu dönemden günümüze kadar olan süreçte İran dış politikası yapımındaki en yetkili iki otorite olan İran dini lideri ve Cumhurbaşkanları üzerinden İran dış politikası analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte İran'da Haşimi Rafsancani, Muhammed Hatemi, Mahmud Ahmedinejad ve Hasan Ruhani olmak üzere dört farklı Cumhurbaşkanı göreve gelirken 1989'da ilk dini lider olan Humeyni'nin vefatından sonra Uzmanlar Meclisi tarafından yeni dini lider olarak atanan Ali Hamaney hala dini lider olarak görevine devam etmektedir.

BÖLÜM – 1:

KURAMSAL ÇERÇEVE OLARAK KARAR VERME TEORİLERİ

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER ALANINDA DIŞ POLİTİKAYI AÇIKLAMA ARACI OLARAK TEORİLER

Belirli bir olgu, olay ya da düşünce kategorisine veya davranış kalıbına ilişkin yasalar topluluğu olarak tanımlayabileceğimiz “Teori” kavramı, bir bilim dalında incelenen alan ile ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamada ve analiz etmede gerekli ve faydalı bir çerçeve olarak nitelendirilebilir.¹ Batı literatüründeki çeşitli eserlerden felsefi temellerini alarak 1. Dünya Savaşı sonrası dönemde ayrı bir disipline dönüşen uluslararası ilişkiler alanında da aktörlerin diğer aktörler karşısındaki tavır, tutum ve hareketleri gibi konuları açıklayabilmek, analiz edebilmek ve tahmin edebilmek için teorilere ihtiyaç duyulmaktadır.²

Bir teoriden beklenenler yazardan yazara ve bilim adamlarından bilim adamlarına farklılık gösterebilmektedir. Genel anlamda ise açıklama, betimleme ve tahmin etme ögeleri bir teoriden beklenen unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Teoriler uluslararası sistemdeki aktörlerin davranışlarını analiz edip, betimleyerek ve sonrasında hangi olaylara nasıl tepkiler verildiğini tahmin edebilmeye yardımcı olarak dış politika analizlerinde de yararlı olmaktadır. Bu nedenle geçmişten günümüze kadar uluslararası ilişkiler alanında birçok teorik çalışma yapılmıştır. Bu teorik çalışmaların hiçbiri evrensel bir geçerliliğe ulaşamamış olsa da her biri uluslararası ilişkiler alanına büyük katkılar sağlamaktadır.³

---

¹Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 8. Baskı, Bursa: MKM Yayınları, 2013, s.23.

² Atilla Sandıklı, “*Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış*”, **BİLGESAM**, s. 133, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-130-201404079sandikli_kaya.pdf, (e.t. 07. 02. 2016)

³ Arı, op. cit., ss. 31-36.

Bu çalışmaların tarihine ve kökenine baktığımızda karşımıza tarihsel yaklaşım ve modern yaklaşım olmak üzere iki farklı görüş çıkmaktadır. Tarihsel yaklaşımda teorik çalışmaların tarihi Aristo ve Eflatun' a kadar uzanmaktadır. Thucydides'in "Pelopenazyta Savaşları Tarihi" isimli çalışması (M.Ö.4. y.y.) ve Machiavelli'in "Prens" adlı çalışması ise bu alandaki çalışmalara ilk örnekler olarak gösterilebilir. Modern yaklaşımda ise uluslararası ilişkiler alanındaki teori çalışmalarının temelleri 1. Dünya Savaşı sonrası döneme dayandırılır. Bu dönemin her birinde yeni ana akımlar ve birçok teori ortaya çıkmıştır (Realizm, liberalizm, globalizm, demokratik barış teorisi, karar verme teorisi, feminizm v.d.). Bu çalışmada ele alınacak olan Karar Verme Teorisi' de bu süreçte ortaya çıkan teorilerden birisidir.⁴

Bunların dışında bu süreçte uluslararası ilişkiler alanında 4 büyük tartışma (great debate) ortaya çıkmıştır. Bunlar;

- Realizm- İdealizm tartışması (1930'lu ve 1940'lı yıllarda)
- Gelenekselci teoriler- Davranışsalci teoriler tartışması (1950 ve 1960'lı yıllarda)
- Neorealizm- Neoliberalizm tartışması (1980'lerden günümüze)
- Rasyonalist/ pozitivist teoriler- eleştirel/ post pozitivist teoriler tartışması (1980'lerden günümüze)⁵

2. KARAR VERME TEORİSİ VE DIŞ POLİTİKA

Bir devletin, bir hedefe ulaşmak ya da varlığının devamlılığını güvence altına almak amacıyla sınırları dışındaki devletlere karşı yürüttüğü siyasete, sınırları dışında meydana gelen olaylar, gelişmeler karşısında ürettiği kararlara, gösterdiği tepki ve davranışlara kısaca dış politika diyebiliriz. Uluslararası politika veya dış politika ifadeleri ile hükümetlerin resmi kanallar aracılığıyla yürüttükleri karşılıklı politikalar kastedilse de bu süreç analiz edilmeye başladığında devletlerin siyasal anlamda örgütleniş biçimleri, karar alma süreçleri, bu süreçleri etkileyen bireyler ve onların

---

⁴ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, ss. 86-90.

⁵ Arı, op. cit., ss. 40-41.

siyasal tutum ve davranışları da dikkate alınmaktadır. Böyle bir yaklaşım devlet arasında bir karşılaştırmayı kolaylaştırmakla kalmayıp, devletlerin davranışlarının daha doğru bir şekilde analiz edilmesine de imkan vermektedir.⁶

Dış politika her ne kadar uluslararası ortamda uygulanmaya konulsa da iç politikadan ayrı değerlendirilmesi mümkün değildir. Çünkü bu doğrultuda alınacak olan kararlar ülke içerisinde faaliyet gösteren muhalefet partiler, silahlı kuvvetler, basın, kamuoyu ve sivil toplum kuruluşları tarafından etkilenecektir. Üstelik dış politikayı yürütmekle görevli olan erk, iç politikanın sonucu olarak seçimle göreve getirilmiştir ve yürütme organının aldığı kararlarda sadece kendi tabanını değil bütün toplumu düşünmek zorundadır. Çünkü dış politikanın hareket noktası millî menfaatlerdir ve hükûmetin verdiği ekonomik ve siyasal kararların etkilerini sadece ilgili alt gruplar görmeyecek bütün toplum bundan etkilenecektir.⁷

Geçmişten günümüze birçok bilim adamı dış politikaların daha iyi analiz edilebilmesi ve anlaşılabilmesi için çeşitli teoriler, yaklaşımlar ileri sürmüşlerdir. Karar verme teorileri de bu yaklaşımlardan birisidir. Karar verme yaklaşımının uluslararası politikayı açıklama aracı olarak kullanılması aslında M.Ö. 4.Y.y.' larda (Thucydides eserleri) bile görünebilmesine rağmen bu yaklaşıma duyulan ilgide asıl artış 2. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır.⁸ 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, dış politika çalışmaları genelde realist ve liberal yaklaşımların etkisi altında bulunmaktaydı. 1950-60'lara gelindiğinde ise Davranışsal Akım etkisini göstermeye başlamış, özellikle liberal yaklaşım üzerinde oldukça etkili olmuştur. Kurumsal, subjektif ve normatif ağırlıklı yaklaşım yerine bilimsel ve evrensel bir yaklaşım geliştirmeyi amaç edinen bu akım, dış politika analizinde giderek, karar alma süreçleri veya dış politika davranışlarını etkileyen çevresel ve sosyo-psikolojik unsurlar üzerine yoğunlaşmıştır.⁹

Uluslararası ortamda devletler, milli hedeflerine ulaşmak, çıkar elde etmek, çıkarlarını korumak veya varlıklarının devamlılığını sağlamak gibi amaçlarla kararlar

---

⁶ Ibid, s. 417.

⁷ Köksal Onur, "Türk Dış Politikasında Karar Verme Süreci: Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB Üyeliği Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2010, s. 5.

⁸ Arı, op.cit., s. 416.

⁹ J. David Singer, "The Level of Analysis Problem in International Relations", **World Politics**, Cambridge University Press, Vol. 14, No. 1, Oct. 1961, p. 79.

almaktadır. Devletin vermiş olduğu bu kararlar devletlerin dış politikalarının yönünü belirler. Dolayısıyla karar verme dış politikanın temel unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Karar verme sürecini ve karar vermenin dış politikaya olan etkisini daha iyi algılayabilmek açısından karar vermenin ne olduğu üzerinde durmak gerekir. Karar verme kavramını dış politikada karar verme yaklaşımının öncüsü olan Synder, Bruck ve Sapin, “Karar verme, devletin resmî organlarıyla devlet adına gerçekleştirildiğinden ve devletin amaçlarını yansıttığından dolayı devletle eşdeğerdir.” şeklinde tanımlamışlardır.¹¹ Genel anlamda karar verme kavramı, iki veya daha fazla alternatif arasından bir seçimde bulunma olarak tanımlanabilir. Yani daha kısaca, karar verme seçeneklerden en iyisinin seçilmesidir diyebiliriz. Tabi bu karar verme eylemi bir süreçten oluşmakta ve aşama aşama meydana gelmektedir. Bu aşamalar konunun tanımlanması, çözüm yollarının araştırılması, çözüm yollarının değerlendirilmesi ve maksimum faydayı veren seçeneğin seçilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.¹² Ancak bu tercihi yapmak sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Özellikle dış politikada seçenekler her zaman açık-seçik olmamaktadır. Bu durum seçenekler arasından bir seçim yapmayı oldukça zorlaştırmakta ve bu süreçte tartışmaların çıkmasına sebep olmaktadır. En iyi seçenek ifadesi kişiden kişiye değişebilen bir ifade olduğundan dolayı esasen bu seçim için yapılan tartışmalar da, çatışan menfaatlerle bürokratik baskılar arasında denge kurmaya çalışmaktan başka bir şey değildir. Bu durum, karar almanın gerektiği durumlarda mekanizma dahilinde bulunan karar birimleri arasında bir pazarlık, rekabet ve bürokratik baskıya neden olmaktadır.¹³

Karar verme teorisinde devletler alt birimlerden oluşan plüralist bir yapı olarak görülmektedir ve temelde alınan kararlarda bireylerin etkileri üzerine odaklanılmıştır. Özellikle kriz çözümlerinde ve mikro analizlerde ön plana çıkan karar verme teorisinde bireylerin siyasal ve ekonomik tercihlerini nasıl yaptıkları da önem arz eden bir inceleme alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistemdeki

---

¹⁰ Onur, op. cit. , ss. 5-6.

¹¹ Ibid.

¹² Hasan Köni, **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Sistemdeki Yeri**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, 2001, s. 66.

¹³ Muharrem Aksu, “Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi: 2. Körfez Krizi Örneği 2003”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 9.

bütün gelişmeler bireylere indirgenerek açıklanabilir. Ancak bu süreçte bireyin alacağı karara etki eden faktörlerde bulunmaktadır ve bunların etkisi göz ardı edilemez. Özellikle bireyin içsel ve dışsal çevresinin etkileri karar alma sürecinde büyük önem kazanmaktadır.¹⁴ Şimdi konuyu daha iyi anlayabilmek açısından karar alma sürecine etki eden unsurları inceleyelim.

3. KARAR ALMA SÜRECİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

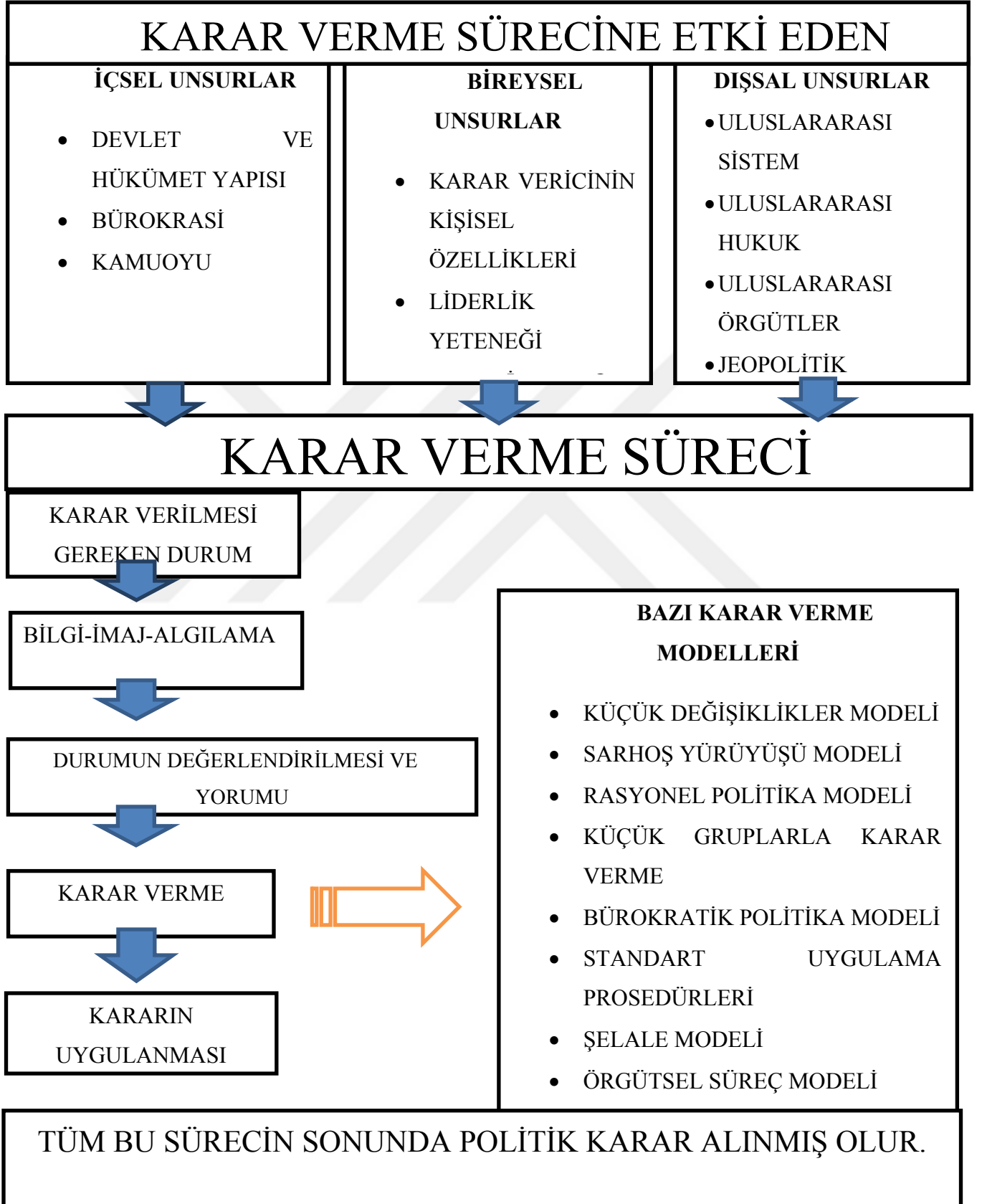
Karar verme işlemi en son aşamada karar vericinin seçenekler içerisinde birini seçmesi ile sonlansa da bu sürece etki eden birçok faktör vardır. Bilim adamları ve yazarlar bu faktörleri temelde üç başlık altında incelemişlerdir ve bu ana başlıklarda daha alt başlıklara bölünmektedir. Bu faktörlerin başında karar vericinin içsel çevresi, dışsal çevresi ve bireysel özellikleri gelmektedir. İçsel çevre dediğimizde karar vericinin içerisinde bulunduğu siyasal sistem, ülkenin ekonomik yapısı ve askeri gücü, toplumsal yapı ve bürokrasi gibi faktörler aklımıza gelmektedir. Dışsal çevre ise diğer ülkeler, uluslararası yapılar ve toplumlardan meydana gelmektedir. Son olarak karar vericinin inanç yapısı, geçmiş tecrübe ve deneyimleri, liderlik özellikleri, imaj ve rolü gibi unsurlarda karar vericinin bireysel özellikleri olarak karar alma sürecine etki eden unsurlar olmaktadır.¹⁵ Şimdi bir tablo yardımıyla süreç ifade edildikten sonra tek tek anlatılacaktır.

---

¹⁴ Arı, op. cit., ss.416-418.

¹⁵ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 4. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002, ss.188-189.

Tablo 1. Karar Verme Teorisi

3.1. İÇSEL ÇEVRE

Karar alma sürecinde içsel çevrenin etkileri yadsınamayacak kadar fazla olmaktadır. Sonuçta karar verici içinde bulunduğu toplumun kültürel yapısından etkilenmektedir ve içinde bulunduğu siyasal yapının gerekliliklerine göre hareket etmektedir. Devletin ve hükümetin yapısı, bürokrasi, medya, ekonomik seviye, askeri güç ve kamuoyu burada öne çıkan unsurlar olmaktadır. Bu unsurlar bu çalışmada başlıklar halinde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Bunun yanı sıra ülkenin coğrafi konumu, ekonomik yapısı ve askeri gücü gibi unsurlar karar vericiyi uluslararası politika konularında sınırlayabilmekte ya da onlar için bazı avantajlar sunmaktadır.¹⁶

3.1.1. Devletin ve Hükümetin Yapısı

Dünya üzerinde birçok devlet vardır ve devletlerin rejimleri birbirinden farklı olabilmektedir. Bu durum devletlerin dış politikalarına da yansımaktadır. Bu durumda devletlerin dış politikalarını yapan ve uygulayan kurumlarda birbirinden farklı olmaktadır. Bu rejim farklılıkları devletlerin dış politikalarını;

- Ülkenin genel politik felsefesini tanımlamak
- Devletin dış politika davranış çizgilerini ve uluslararası bağlantılarının sınırlarını belirlemek
- Devletin rejimine dair diğer devletlerin algı ve yorumlamaları (demokratik bir devletin uluslararası ortamdaki imajı ile diktatörlüğün hakim olduğu bir devletin imajı arasındaki fark gibi)
- Ülkede dış politika kararlarını kimlerin alacağı ve yetki dağılımı

gibi noktalarda etkilemektedir.¹⁷

Dünya üzerinde devletlerin sahip olduğu yapı (federal, konfederal, üniter) devletlerin örgütleniş biçimini, hukuki yapısını ve kurumsal yapısını da birbirinden farklı kılmaktadır. Bu farklılık da pek doğal olarak alınacak kararlara etki etmektedir. Bunların yanı sıra devletlerin yönetim şekillerindeki farklılıklar da (başkanlık, yarı-başkanlık, parlamenter sistem, monarşi, diktatörlük) karar alma sürecinde büyük önem

---

¹⁶Ibid, s. 190.

¹⁷Mustafa AYDIN, “2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar”, **TÜGIAD Dergisi**, Sayı: 33, Mart 1998, s. 36.

arz etmektedir. Bir kriz durumunda, önemli bir uluslararası sorun karşısında, savaş ilanı gibi durumlarda kararı kimlerin verdiği yetkinin kimde olduğu önemli olmaktadır. Böyle durumlarda kararı bir grubun mu verdiği yoksa tek bir kişinin mi verdiği zaman maliyeti bakımından önem arz etmektedir. Bu da ülkenin yönetim şekline göre belirlenmektedir.¹⁸

Ayrıca devletlerin sahip olduğu rejim diğer devletlerin ve toplumların o devlete olan bakış açısına da etki etmektedir. Örnek vermek gerekirse demokratik bir rejime sahip olan ülkeler siyasi, ekonomik ve sosyal bakımdan daha gelişmiş ve istikrarlı bir yapıya sahip ülkeler olarak düşünülürken monarşinin, diktatörlüğün olduğu ülkeler diğer devletler ve toplumlar üzerinde iyi algılar bırakmamaktadırlar.

3.1.2. Bürokrasi

Devlet yönetiminin daha doğru, sistematik ve kolay bir şekilde yapılabilmesi için zamanla devlet içerisinde bir kurumlaşmaya ihtiyaç duyulmuştur(bakanlıklar, valilikler, belediyeler, yurt dışı temsilcilikleri gibi). Devlet yönetiminde ilgilenilmesi gereken konuların ve sorunların oldukça fazla olması ve bu sorunların kısa sürede doğru bir şekilde çözülebilmesi için alanında uzman kişilere ihtiyaç duyulması gibi sebepler bürokrasinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre bürokrasi kelime anlamı olarak “Devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu” demektir. İlginçtir ki TDK’ da bürokrasi kelimesinin ikinci anlamı olarak “Devlet kurumlarında kırtasiye işlerini öne sürerek işlemleri zorlaştırma, kırtasiyecilik” ifadesi karşımıza çıkmaktadır.¹⁹ Toplumlarda oldukça yaygın olan bu kanının aksine bürokrasinin amacı işleri kolaylaştırmak, düzene sokmak, zaman kazanmak ve bütünlük sağlamaktır. Toplumlarda yaygın olan diğer yanlış bir algı ise “politikacı” ve “bürokrat” terimlerinin birbiri yerine kullanılmasıdır. Oysa politikacı, “siyaset ve politika ile uğraşan kişiler”

---

¹⁸ Aksu, op. cit., s. 27.

¹⁹Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c0f10390aca5.20401694, (e.t. 14.02.2016).

için kullanılabilir bir ifade iken bürokrat ifadesi üst düzey devlet kurumlarında çalışan üst düzey devlet memurları için kullanılabilir bir ifadedir.²⁰

Devletlerin dış politika alanı da bürokrasinin ve bürokratların büyük önem arz ettiği alanlardan birisidir. Dış işleri bakanlığı, yurt dışı temsilcilikleri (Büyükelçilikler, Başkonsolosluklar v.d), savunma bakanlığı, ekonomi bakanlığı gibi diğer bazı bakanlıklar ve bakanlıkların dış ilişkiler bölümleri dış politika konularında bürokrasiyi oluşturan başlıca önemli kurum ve kuruluşlardır. Dış politik konularda kararların alınması ve uygulanmasında bürokrasinin etkisi (devletten devlete, konunun önemine ve siyasi rejimlere göre değişse de) oldukça fazla olmaktadır.²¹ Dış politikada bürokrasinin işlevi uzman ihtiyacının karşılanmasında, bilgi toplama ve yorumlamada ve toplanılan bilgilerin doğru kişilere çarpıtılmadan en kısa sürede iletilmesi noktalarında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla karar alma sürecinde toplanılan bilgilerin doğruluğu, çarpıtılmadan ve zamanında iletilmesi büyük önem arz etmektedir.²² Aksi bir durum düşünüldüğünde örneğin toplanan bilgilerin bürokratlar tarafından yanlış algılanması karar vericinin de yanlış algılamasına dolayısıyla yanlış politikalar üretmesine sebep olabilir ki bu durum da devletleri dış politika da büyük sorunlarla karşı karşıya bırakabilir.

Görüldüğü gibi dış politika konularında bürokrasi karar alma sürecinde büyük ve önemli bir etkiye sahiptir. Bunların yanı sıra bürokrasi bazen de karar vericileri kısıtlayıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin yapılacak askeri bir müdahalenin ya da ekonomik bir yardımın karar alma sürecinde karar verici bütçe kısıtlamaları ya da bütçe engeli ile karşılaşabilirler. Karar verici seçenekler arasından en iyiyi seçmeye çalışırken karar verilecek konuyla ilgili olan bürokratik birimler arasında fikir ayrılıkları da olabilir. Örnek vermek gerekirse savunma bakanlığı ülkenin savunmasına daha fazla katkı sağlaması amacıyla savunmaya ayrılan bütçenin artırılmasını talep ederken ekonomi bakanlığı böyle bir artışın ülkenin ekonomisine olumsuz yansıtacağı düşüncesiyle bu talebe karşı cephe alabilir. Bu gibi durumlarda

---

²⁰ Onur, op. cit., s. 24.

²¹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 2.Baskı, İstanbul: Filiz Yayınları, 1995, ss. 482-483.

²² Robert L. Wendzel, **International Politics: Policy Makers and Policy Making**, Toronto: Wiley and Sons, 1981, s. 423.

taraf lar bunu prestij meselesi haline getirebilir ve istifalara bile olabilir.²³ Burada karar alma süreci bir pazarlık ve uzlaşma sürecine dönüşmektedir. Karar vericinin yapması gereken ülke çıkarları açısından daha önemli olanı ayırt edip seçmek ve tarafları buna ikna etmek olmalıdır.

3.1.3. Kamuoyu

TDK tarafından “bir konu ile ilgili halkın genel düşüncesi” olarak tanımlanan kamuoyu ifadesi günümüzde halk ifadesi ile aynı anlamda kullanılmaktadır.²⁴ Bilim adamları ve yazarlar ise kamuoyu hakkında farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır. Örneğin Kapanı, kamuoyunu, “belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim kanaat olarak tanımlamıştır.”²⁵

Kamuoyu denildiğinde aklımıza bütüncül bir yapı gelmemelidir. Kamuoyu da kendi içerisinde alt gruplardan oluşmaktadır. Bu alt gruplar genel olarak kamuoyu yaratıcıları, aktif halk ve pasif halk olarak kabul görmüştür.

Kamuoyu yaratıcıları denildiğinde halkın yetişkin nüfuslarının yaklaşık olarak %1’lik kısmını kapsayan²⁶ toplumun üst sınıflarında yer alan bazı politikacılar ve bürokratlar, dini gruplar, zengin iş adamları ve çeşitli dernekler akla gelmektedir.²⁷ Bu grup kamuoyunu yönlendirebilmektedir. Diğer taraftan da kamuoyunun kanaatini yansıtarak onları temsil edebilme özelliğine sahiptirler. En önemli özellikleri kendilerine ulaşan bilgileri aktif ve pasif halka ulaştırarak ve halkın tepki ve düşüncelerini de karar vericilere ileterek aracılık görevi görmeleridir. Bu kişiler konuya ilgisi olmayan halkı da bilgilendirerek kendi düşüncelerini onlara benimsetebilmektedirler.²⁸ Bu grubun içerisinde başlıca dikkat çeken kamuoyu yaratıcıları hükümetler, siyasal partiler, basın, çıkar ve baskı gruplarıdır.

²³ Aksu, op. cit., s. 34.

²⁴ Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c89fbd7b7001.921048, (e.t. 20.02.2016).

²⁵ Münici Kapanı, **Politika Bilimine Giriş**, 3. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1983, s.114.

²⁶ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika İlkeler - Kavramlar - Kurumlar**, 4. Baskı, Ankara: Atilla Kitabevi, 1993, s.250.

²⁷ Onur, op.cit., s. 28.

²⁸ Alim Şerif Onaran, **Kamuoyu El Kitabı**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984, s.42.

Hükümetlere baktığımızda kararların alınması ve uygulanması noktasında sorumluluğu üstlenen kişilerden oluşmaktadır. Demokratik ülkelerde seçimle işbaşına gelmektedir. Ülkelerin rejimi önemli olmaksızın hangi rejime sahip olursa olsun hükümetler kamuoyundan destek almaya meşruiyet kazanmaya önem göstermektedirler. Çünkü kamuoyu desteği iç politikada ve dış politikada karar alıcıların gücüne güç katmaktadır. Hükümetler halka kendi düşüncelerini benimsetmek kendi politikalarına ve düşüncelerine destek bulmak amacıyla basın toplantıları ve kamuoyu açıklamaları gibi yöntemlerle halkı yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Zaman zaman hükümetlerin kendi politikalarına meşruiyet sağlamak ve destek bulmak için halkı yanlış bilgilendirmeleri örneklerine de rastlanmaktadır.²⁹

Siyasal partiler de çok partili sistemlerde halkın farklı kesimlerinin beklentilerini, tutumlarını ve düşüncelerini karar vericilere yansıtmakta ve onların çıkarlarını gözetmektedir. Bu noktada karar vericileri sınırlayabilmekte ve bir anlamda muhalefetiyle denetleyebilmektedir. Partiler arasındaki iktidara gelebilme rekabeti partilerin halkı kendi yanına çekmek için propagandalar yapmasına halka kendi düşüncelerini benimsetme çabalarına sebep olmaktadır. Halk böylece siyasal partiler tarafından yönlendirilmektedir.³⁰

Kamuoyu yaratıcılarının içerisinde sayılabilecek en önemli unsurlardan birisi de basındır. “*Basın, toplum içinde sürekli yayınlanan haber ya da bilgi öğelerinin, düşünce veya kanıların, biçim ya da koşulların tümüdür şeklinde tanımlanabilir.*” Günümüzde basın terimi kitapları, broşürleri, gazete ve dergileri, radyo ve televizyonları ve internet ortamındaki haberleşme ve iletişim ağlarını kapsamaktadır.³¹

Basın düşüncelerin oluşmasında ve iletilmesinde büyük işlev görmektedir. Karar vericiler ile halk arasında bir aracı görevi görmektedir. Halkın taleplerini karar vericilere iletirken karar vericilerin aldığı kararları ve uyguladığı politikaları da halka anlatarak ve yorumlayarak halkın bilgi sahibi olmasını sağlarlar. Bu noktada kamuoyu oluşmasında basının büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Hatta hükümetler

---

²⁹ Aksu, op. cit., ss. 42-43.

³⁰ B. Guy Peters, “Politicians and Bureaucrats in the Politics of Policy Making”, Ed. Jean Erik Lane, **Bureaucracy and Public Choice**, Sage Publication, London, 1987, ss. 257-259.

³¹ Sezer Akarcalı, “Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü”, ss. 265-266.
<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/44/1/sezerakarcali.pdf>, (e.t. 21.02.2016).

bile kamuoyu desteği sağlamak amacıyla zaman zaman basını bir araç olarak kullanmaktadırlar.³²

Kamuoyu yaratıcıları içerisinde son olarak baskı ve çıkar gruplarına bakalım. Baskı ve çıkar grupları, ortak menfaatleri çıkarları olan ve bu çıkarların korunması veya gerçekleşmesi için bir araya gelen ve siyasi otoritelere baskı kurmak onların kendi çıkarları doğrultusunda karar almasını sağlamak için kurulmuş gruplardır diye tanımlayabiliriz. Kimi yazarlar baskı grupları kavramı yerine siyasal gruplar ya da lobiler kavramlarını da kullanmaktadırlar. Eğer siyasi otorite üzerine yapılan baskı süreklilik arz ediyor ise bunlara baskı grupları denilmektedir. Yapılan baskı süreklilik arz etmiyor ise bu noktada bunlara menfaat grupları denilmektedir.³³

Baskı ve çıkar grupları karar organlarını doğrudan ya da dolaylı yollarla etkileyebilmektedir. Karar alıcılar ile yüz yüze görüşme, seçim kampanyaları esnasında ekonomik yardımlarda bulunma, karar alınacak konu hakkında karar vericilere kendi çıkarları doğrultusunda raporlar ve belgeler sunma gibi faaliyetler doğrudan etkileme yöntemlerinden bazılarıdır. Dolaylı etkileme yöntemlerinde ise daha çok kamuoyunu kendi grup çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Broşürler, ilanlar, bildiriler ve afişler dağıtmak, basını kendi düşünce ve çıkarları doğrultusunda kullanarak halkı yönlendirmek ve kendi düşüncelerini benimsetmek, propagandalar yaparak kamuoyu oluşturmak dolaylı etkileme yöntemlerinden bazılarıdır. Böylelikle kamuoyu desteğini yanlarına almakta ve karar alıcılar üzerinde baskılar yapmaktadırlar. Ancak bu grupların karar alma organları ve kamuoyu üzerindeki etkileri içinde buldukları ülkelerin siyasi, hukuki ve kültürel yapısına göre değişiklik göstermektedir.³⁴

Aktif halk grubu ise iç ve dış politikada bilgi sahibi olan eğitim düzeyi yüksek toplumlardan toplumlara farklılık göstermekle birlikte genel anlamda ülkelerin nüfusuna oranları % 25'i geçmeyen kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler pasif halkı da yönlendirebilmektedir.³⁵

---

³² Ibid.

³³ Atilla Özer, “*Baskı Gruplarının Gelişimi Sınıflandırılması ve Faaliyetleri*”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1996/4, ss.532-538.

³⁴ Ibid.

³⁵ Aksu, op.cit., s. 41.

Son olarak pasif halk grubuna baktığımızda ise iç politika ve dış politika alanlarına herhangi bir ilgisi olmayan ülkelerde nüfusun genel anlamda % 75'inden fazlasını kapsayan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin karar alıcılar üzerinde etkisi yok denilebilecek kadar azdır. Ancak kriz ve savaş durumlarında karar alıcılar üzerinde büyük bir etki gösterebilmektedirler. Gösterilen bu etki yönlendirici olmaktan ziyade kısıtlayıcı bir etki şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum karar alıcılar için dezavantaj olabileceği gibi bazen dış politika sorunlarında karar vericiler için bir ikna sebebi ya da koz olarak da kullanılabilir. ³⁶

Kamuoyunun dış politika analizlerinde kullanılmaya başlaması aslında daha yeni bir olgudur. Özellikle 20. Yy' dan sonra toplumların demokratikleşmeye başlamasıyla kamuoyu dikkate alınmaya başlanmıştır. ³⁷ Demokratik sistemlerde karar alıcılar ve uygulayıcılar seçimle işbaşına geldiklerinden dolayı iktidarlıklarını sürdürebilmek adına aldıkları kararlarda ve uyguladıkları politikalarda halkın rızasını almaya en azından halkın tepkisini çekmemeye özen göstermektedirler. Demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerde bile halkın alınan veya uygulanan kararları desteklemesi büyük önem arz etmektedir. Sonuçta bu kararların desteklenmesi karar vericilere güven ve cesaret vermektedir ve karar vericilerin üzerindeki baskıları azaltmaktadır. Ayrıca bu kararlar sonucunda alınan neticeler temelde halkı etkileyeceği için böyle bir destek alınan kararlara ve uygulanan politikalara meşruiyet kazandıracaktır. ³⁸

Karar vericiler dış politika ve iç politika konularında kendi halkının ya da uluslararası toplumların etkisine maruz kalmaktaysalar da bu etkiler sanıldığı kadar fazla olmamakta ve durumdan duruma değişmektedir. Kamuoyunun bu noktadaki etkisi daha çok karar vericileri yönlendirici şekilde değil de sınırlandırıcı şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak burada karar vericiler kendi politikalarını uygulayabilmek ve aldıkları kararlara destek sağlayabilmek için topluma yanlış bilgiler vererek kamuoyunu kendi düşünceleri doğrultusunda yönlendirebilmektedirler. ³⁹

---

³⁶ Ibid.

³⁷ Arı, **Dış Politika...**, op. cit., ss.143-144.

³⁸ Onur, op. cit., ss. 26-27.

³⁹ Aksu, op.cit., ss. 39-40.

3.1.4. Askeri ve Ekonomik Güç

Bir ülkenin sahip olduğu ekonomik ve askeri güç o ülkenin dış politikalarının şekillenmesinde uygulanmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bu faktörler dış politikada karar vericilerin hareket alanını sınırlandırabilir ya da genişletebilir. Örneğin ekonomik açıdan yetersiz askeri açıdan güçsüz bir devlet dış politika konularında daha çok kendini savunma odaklı hareket eder ve dış politikada nüfuz alanı zayıftır. Çünkü uluslararası alandaki siyasi askeri ve ekonomik politikaları yönlendirebilmek ve biçimlendirebilmek için ne yeterli ekonomisi ne de kuvvetli askeri gücü vardır. Zaten askeri ve ekonomik güç arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bu noktada ekonomik gücü olmayan devletlerin askeri güç ve teknolojilerinin olmasını beklemek yersiz olacaktır.⁴⁰

Diğer taraftan ekonomisi ve askeri gücü gelişmiş bir devlet dış politika konularında ve uluslararası sorunlarda oldukça aktif olabilir ve bu devletlerin dış politikaları varlıklarının devamlılığı sağlamakla sınırlı olmayıp bunun yanı sıra ekonomik ve siyasi çıkarlar elde etmeyi de kapsamaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kendi coğrafi konumuna oldukça uzak olmasına rağmen sahip olduğu ekonomik ve askeri güç sayesinde Ortadoğu bölgesinde çıkar mücadelesi yürütebilmektedir. Oysa ekonomik ve askeri bakımdan yetersiz bir ülkenin böyle bir mücadeleye girebilmesi neredeyse imkansızdır.

Bir ülkenin ekonomik gücünü gösteren çeşitli göstergeler bulunmaktadır. Bunlar;

- Gayri safi milli hasıla
- Kişi başına düşen gelir
- Ülkenin toplam sermayesi
- Ekonomik sistemin yapısıdır.⁴¹

Bu değerlerin yüksek olması ülkelerin dış politikadaki nüfuz alanlarının artmasını sağlamakta ve uluslararası politikayı yönlendirebilmesine yardımcı olmaktadır. Dış politikadaki etkisinin yanı sıra iç politikada da ekonomik güç siyasi liderlerin halkın beklentilerini karşılayabilmesi ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. İç ve dış politikalarda halkın memnuniyeti ve desteğini

---

⁴⁰ Onur, op.cit., ss. 29-30.

⁴¹ Ibid.

sağlamak karar vericilerin gücüne güç katmakta alınan kararların uygulanabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu noktada da ekonomik gücün faydası ortaya çıkmaktadır.⁴²

Askeri güç de devletlerin dış politikasını etkileyen önemli unsurlardan birisidir. Bu etki savunma saldırı ve caydırıcılık imkanı şeklinde somutlaşabilir. Bir ülkenin askeri gücü, asker sayısı, askeri disiplini, askeri teknolojisi ve sahip olduğu askeri araç ve gereçleri gibi göstergelerle ölçülebilir. Ulusal moral da maddi anlamda olmasa bile manevi anlamda askeri gücü etkilemektedir. Ülkemizde, Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki ulusal kurtuluş savaşı moral değerlerinin askeri güce etkisi bakımından önemli bir örnektir.

Realist paradigma başta olmak üzere uluslararası ilişkiler alanında da dış politikayı açıklamaya çalışan teorilerin bir çoğunda askeri güce büyük önem verilmiştir. Devletlerin dış politik hedeflerini gerçekleştirmelerinde varlıklarının devamını sağlamakta askeri gücün önemine dikkat çekmişlerdir. *“Hans J. Morgenthau’ya bir gücün diğer unsurlarına (coğrafi,ekonomik, siyasi) bir ulusun fiili gücü açısından önem kazandıran unsur sahip olunan askeri kapasitedir.”*⁴³

Kısaca askeri güç ve ekonomik güç karar vericilerin dış politikada hareket alanını daraltmakta ya da ona hareket alanı sağlamaktadır. Askeri ve ekonomik güce sahip olan devletler dış politika konularında alınacak kararları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilecek etki alanına ve kapasiteye sahip olma şansını ellerinde bulundurmaktadır.

3.2. DIŞSAL ÇEVRE

Karar alma sürecini etkileyen bir diğer önemli faktör ise dışsal çevre diğer bir ifadeyle uluslararası sistem faktörüdür. Karar vericiler dış politika konularıyla ilgili bir karar alırken hatta durumdan duruma değişmekle beraber bazı iç politika konularında karar alırken dahi dışsal çevrenin etkisine maruz kalmaktadır.

---

⁴² Ibid.

⁴³ Bülent Şener, “Türk Dış Politikasını Etkileyen Bir Unsur: Askeri Kapasite”, **Milli Güvenlik ve Dış Politikaları Araştırmaları Merkezi**, 14.11.2013, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/11/14/7296/turk-dis-politikasini-etkileyen-bir-unsur-askeri-kapasite> (e.t. 22.02.2016).

Devletler uluslararası örgütlere katılarak, ikili anlaşmalar yaparak, birbirleriyle çeşitli ittifaklar kurarak uluslararası ortamla bütünleşmektedirler. Ortaya çıkan bu bütünleşmenin etkisiyle sahip oldukları haklar ya da uymak zorunda oldukları yükümlülükler devletlerin dış politikalarında görmezden gelinemeyecek bir etkiye sahiptir. ⁴⁴ Dışsal çevre faktörünün karar vericiler üzerindeki etkilerini 3 başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar;

- Uluslararası sistemin etkisi
- Uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun etkisi
- Coğrafik konumun etkisi

3.2.1. Uluslararası Sistem

Sistem, genel anlamıyla birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerlerini de etkilediği aralarında düzenli ilişki ve ortak özelliklerin bulunduğu bağımlı değişkenler dizisi olarak tanımlanabilir. Uluslararası ortam da içerisinde devletler, örgütler gibi birçok aktörü barındırmaktadır ve bu aktörlerde meydana gelen değişiklikler diğer aktörleri etkileyebilmektedir. Uluslararası ortamdaki en kabul gören ve en yaygın aktörlerden olan devletler birbirleriyle paralel özellikler gösterebilmektedir. Yine bu devletler arasında düzenli bir ilişki mevcuttur(siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler vb.). Dolayısıyla uluslararası ortamda bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. ⁴⁵

Kimi yazarlar ve bilim adamları devletlerarası ilişkileri açıklarken uluslararası sistemin etkisine dikkat çekmişler hatta buna yönelik teoriler ortaya koymuşlardır. Örneğin realistler dış politika analizlerini sadece devlete dayandırarak yaparken Kenneth Waltz'ın savunduğu Neorealizm' de uluslararası sistemin karar verici ve dış politika üzerindeki etkisine dikkat çekilmiş ve devletlerin dış politik davranışlarına etki eden en önemli unsur uluslararası sistemdeki güç dağılımı olarak kabul edilmiştir. Yine liberalizmde de devletler arasında artan karşılıklı bağımlılığa vurgu yapılmış ve dış politika üzerinde uluslararası sistemin etkisi kabul edilmiştir. ⁴⁶

⁴⁴ Ekrem Yaşar Akçay, "Karar Alma Yaklaşımı Çerçevesinde 1 Mart 2003 Tezkeresi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 24.

⁴⁵ Arı, **Teoriler**..., op. cit., s.399.

⁴⁶ Ayşegül Güneş, "Dış Politikayı Etkileyen Faktörler", http://www.academia.edu/3636113/DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KAYI_ETK%C4%B0LEYEN_FAKT%C3%96RLER, (e.t. 23.02.2016).

Uluslararası ilişkiler alanında sisteme en çok önem veren yaklaşım adından da anlaşılacağı gibi uluslararası sistem teorisidir. Morton A. Kaplan'ın önderliğindeki bu yaklaşıma Richard Rosecrance ve K.J.Holsti gibi isimlerde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin Richard Rosecrance 1740-1960 arası Avrupa tarihini 9 tarihsel döneme ayırarak bir sistem çözümlemesi yapmıştır. Ayrıca bu dokuz dönemi de kendi içerisinde istikrarlı ya da istikrarsız sistemler şeklinde ikiye ayırmıştır. K.J.Holsti ise duruma sadece tarihsel perspektiften bakmayarak sistemin sınırı, gücün dağılımı gibi farklı unsurlarında etkisini dikkate alarak beş uluslararası siyasal sistem modeli ortaya koymuştur. Bu alanda en kapsamlı çalışmaları yapan Morton A. Kaplan ise örgütlenme durumlarını ve sayılarını da dikkate alarak altı uluslararası sistem modeli ortaya koymuştur. Bunlar;⁴⁷

- Güç dengesi sistemi
- Gevşek iki kutuplu sistem
- Sıkı iki kutuplu sistem
- Evrensel sistem
- Hiyerarşik sistem
- Birim veto sistemi'dir

Konumuzun dışına çıkmamak amacıyla bu sistemler bu çalışmada ayrıntılarıyla incelenmeyecektir. Ancak bu sistemler karar verme teorisi bağlamında karar vericiye olan etkileri noktasında önemlidir. Karar verici karar verme sürecindeyken uluslararası ortama hakim olan sistem karar vericinin vereceği kararı da etkileyebilir ya da kısıtlayabilir. Diğer şartların sabit olduğu varsayımında karar vericinin güç dengesi sisteminin hakim olduğu bir zamanda verdiği kararlar sıkı iki kutuplu sistemin hakim olduğu bir zamanda verdiği karar birbirinden oldukça farklı olabilmektedir. Örneğin ABD ve Sovyetler Birliği'nin (SSCB) önderliğini yürüttükleri iki kutuplu sistemde bu iki kutuba dahil olan diğer devletler alacakları dış politika ile ilgili kararlarda blok liderlerinin kısıtlayıcı etkisiyle karşılaşabilmektedirler. Blok üyesi devletler yürüttükleri dış politikalarını blok içinde hakim olan ideolojiye göre düzenlemek zorunda kalmışlardır.⁴⁸

⁴⁷ Arı, **Teoriler**..., op. cit., ss.401-410.

⁴⁸ Aksu, op. cit., s. 49.

3.2.2. Uluslararası Hukukun ve Örgütlerin Etkisi

Günümüz uluslararası sistemine baktığımızda tek aktörlü bir yapı görmemekteyiz. Devletlerin yanı sıra uluslararası örgütler, uluslar aşırı örgütlenmeler hatta zaman zaman bireyler dahi uluslararası sistemde bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası alanda zamanla egemen eşit devletler arasındaki ilişkileri ve bu devletlerin uluslararası sistemdeki diğer aktörler ile olan ilişkilerini düzenleyen bir de uluslararası hukuk da ortaya çıkmıştır. İşte bu uluslararası yapılanmalar ve hukuk kuralları karar vericileri dış politik konularda karar alırken etkilemektedir.

Uluslararası hukuk düzenini başlarda yazılı olmayan örf ve adet kurallarından oluşmaktayken küreselleşmenin de etkisiyle zamanla yazılı bir hukuk düzenine dönüşmüştür. Özellikle 19. Yy'ın ikinci yarısından itibaren bu alanda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Uluslararası yazılı bir hukukun ortaya çıkmasında ve gelişmesinde dayandığı kaynaklar genel anlamda ana kaynaklar ve yardımcı kaynaklar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Yapılageliş (teamül) kuralları, hukukun genel ilkeleri ve devletlerarası anlaşmalar ana kaynakları oluştururken bilimsel görüşler (doktrin), yargı kararları (içtihat) ve uluslararası kuruluşların kararları (BM kararları) yardımcı kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁹

Uluslararası sistemde bir üst otorite olmadığı için aktörler arasındaki ilişkiler uluslararası hukuk kuralları ile bir sistemli bir şekilde yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle uluslararası sistemdeki aktörler uluslararası sistemdeki karışıklıkların mümkün olduğunca en az seviyede olması amacıyla ve faaliyetlerine hukuki meşruiyet sağlamak düşüncesiyle uluslararası hukuka uyma eğilimindedirler. Bunun yanı sıra uluslararası sistemdeki en önemli aktör olan devletler birbirleriyle çeşitli konularda anlaşmalar yapmakta, çeşitli uluslararası ve uluslar üstü kuruluşlar kurmakta ve paktlar oluşturmaktadırlar (BM, AB, NATO, OPEC). Devlet adamları dış politik konularda karar alırken tüm bu anlaşmaların ve dahil olunan yapılanmaların gerektirdiği sorumlulukları, hak ve yükümlülükleri dikkate almak zorunda kalmaktadır. Örneğin NATO'nun 5. Maddesinde üye devletlerden birinin saldırıya uğraması halinde saldırının

---

⁴⁹ Elif Uzun, "Hukukun Kaynakları" **Uluslararası Hukuk 1**, Ed. Ayşe Nur Tütüncü- Elif Uzun, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, No: 1537, Haziran 2012, ss. 23-24.

üye devletlerin hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul edilmesi diğer üye devletlerin saldırgan karşısında birlik içinde hareket etmesi öngörülmektedir. NATO üyesi bir devletin karar vericisi böyle bir durumda karşılaşıldığında istekli olmasa bile anlaşmanın gerekliliklerini yerine getirmek zorunda kalabilmekte ve dış politikasını bu yönde değiştirmek zorunda kalabilmektedir. Diğer taraftan bir NATO üyesi devlet ile sorunlar yaşayan NATO üyesi olmayan bir devlet ise alacağı politik kararlarda (savaş ilanı, askeri saldırı gibi) daha dikkatli davranmak zorunda kalabilir.⁵⁰

3.2.3. Jeopolitik

Jeopolitik kavramı ilk defa Alman coğrafyacı Rudolf Kjellen tarafından kullanılmıştır. Kjellen jeopolitiği “*coğrafi oluşum ya da mekan içinde devletin bilimsel olarak tetkik edilmesi*” şeklinde ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle jeopolitik için devletin varlığının doğa kanunları ve insan davranışları açısından araştırılması ve değerlendirilmesidir diyebiliriz.⁵¹

Bir ülkenin dış politikasına etki eden bir anlamda ülkelerin kaderini belirleyen değişmez bir unsur olarak karşımıza çıkan ülke jeopolitiği de karar verme sürecinde karar verici etkileyen kısıtlayan ya da hareket alanını artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Napolyon “ coğrafya milletlerin kaderini tayin eder” diyerek coğrafyanın ülke açısından önemine dikkat çekmiştir.⁵² Dahası dış politikayı sadece jeopolitik ile açıklamaya analiz etmeye çalışan Alfred Thayer Mahan, Sir Halfrod Mackinder gibi yazarlar önderliğinde Jeopolitik teoriler bile üretilmiştir. Bu jeopolitik teorilerde dış politika analiz edilmeye çalışılırken iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Birinci yaklaşımda coğrafya ve jeopolitik dış politikayı açıklamada bir etken olarak ele alınırken ikinci yaklaşımda coğrafya ve jeopolitik ile dış politika arasında doğrudan bir nedensellik kurulmuştur.⁵³

---

⁵⁰NATO Anlaşma Maddeleri,
http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, (e.t. 29.02.2016).

⁵¹ Arı, **Teoriler...**, op. cit., s. 183.

⁵² Onur, op.cit., s. 32.

⁵³ Arı, **Teoriler...**, op. cit., s. 186.

Bir ülkenin jeopolitiği ve coğrafyası karar vericileri çeşitli şekillerde etkileyebilmektedir. Ülkenin dünya üzerindeki coğrafi konumu, sınır komşuları ve sınır uzunlukları, denizlere kıyısının olup olmadığı, hangi iklim özelliklerini barındıran bir coğrafyada olduğu, enerji kaynaklarına sahip olup olmadığı ya da enerji geçiş noktalarında olup olmadığı gibi etmenler, karar vericilerin dış politik seçimlerinde ve kararlarında karar vericiyi sınırlayabilmekte veya hareket alanını genişletebilmekte ve karar vericilere avantajlar sağlamaktadır. Örneğin Arap Baharı sürecinde 2011'de Suriye'de başlayan halk ayaklanmalarının bir iç savaşa dönüşmesiyle savaştan kaçan milyonlarca Suriyeli Türkiye sınırına akın etmiş ve Türkiye'nin de sınır kapılarını açmasıyla milyonlarca Suriyeli sığınmacı olarak Türkiye topraklarına yerleşmiştir. Türkiye'nin hemen güneyinde olan ve 911 km'lik bir sınırının bulunduğu Suriye'de yaşananlar Türkiye'nin bütün Ortadoğu politikasını etkilemiş, dış ticaretine büyük darbe vurmuş ve Türkiye'ye ağır bir ekonomik yük getirmiştir. Bunların yanı sıra Suriye'nin parçalanması durumunda Suriye'nin Türkiye sınırında, Türkiye Devleti tarafında terör örgütleri olarak kabul edilen PYD ve DAESH güçlerinin devlet kurabilme ihtimalleri ve bölgedeki terörün Türkiye'ye sıçrama ihtimali ise Türkiye'yi tehdit eden güvenlik konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk karar vericilerin alacağı dış politik kararlarda bu faktörleri göz ardı edebilmeleri mümkün olmamakta ve Türk karar vericileri büyük sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum coğrafya ve jeopolitiğin dış politika üzerinde ve karar vericiler üzerinde ne kadar önemli olduğunun önemli bir göstergesidir.

Jeopolitiğin karar verme sürecine diğer bir etkisi de, çevresel faktörlerin ve ekolojinin insanların değerlerini, alışkanlıklarını, tercihlerini, kararlarını kısaca her türlü davranışlarını etkileyebilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu noktada bu etkilerin siyasal davranışlar ve kararlar üzerindeki etkisine de dikkat çeken Harold ve Margaret Sprout her ulusun farklı coğrafyalarda yaşam sürdüğünü ve bu durumun uluslar arasında, davranış, yaşayış, insan ilişkileri gibi konularda farklılıklara neden olduğunu bu farklılıklarında siyasal kararlardaki farklılıklara zemin hazırladığını ileri sürmüşlerdir.⁵⁴

---

⁵⁴ Ibid.

3.3. BİREYSEL ÖZELLİKLER FAKTÖRÜ

Karar verme teorisine göre her ne kadar içsel ve dışsal faktörler karar verme sürecinde büyük önem arz etse de son aşamada tüm bunları karar haline dönüştüren bireyin kendisidir. İçsel ve dışsal faktörlerin aynı olduğu durumlarda bile karar veriyeye bağlı olarak kararların bireyden bireye farklılık arz ettiği görülebilmektedir. Bu durum karar verici konumundaki bireyin olayı algılayış biçimi ile bağlantılıdır. Karar vericilerin birisi için bir durum tehdit sebebi olarak görülebilirken bir başka karar verici için aynı şartlardaki bir durum tehdit olarak algılanmayabilir. Bu durumun bu şekilde olmasında şüphesiz karar vericinin kişisel özellikleri, daha önceki yaşantısından elde ettiği deneyimler, siyasi politik kültürü gibi faktörler büyük önem arz etmektedir.⁵⁵

Karar verme sürecinde olayların algılanmasından kararın verilmesine kadar olan bütün süreçte karar vericinin kişisel özellikleri ön plana çıkmaktadır. Karar vericinin içinde bulunmuş olduğu siyasal sistem yakın çevresi, kamuoyunun etkisi ve baskı gruplarının etkileri tüm bunların yanı sıra devletin sahip olduğu kaynaklar, diğer devletlerin dış politikaları ve uluslararası sistemin yapısı karar verme sürecinde karar vericinin alacağı kararda büyük bir etkiye sahiptir. Ancak tüm bu sayılan etmenleri sabit kıldığımızda dahi farklı karar vericiler farklı kararlar alabilmektedir. Bundan dolayı karar verme teorisinde tüm bu etmenler bağımlı değişkenler olarak ele alınırken karar verici bağımsız değişken olarak ele alınır. Bu noktada karar vericinin kendi sosyopsikolojik yapısı, karakteri, doğuştan sahip olduğu kişisel özellikler, olaylar karşısında soğukkanlı mı yoksa duygusal mı olduğu, rasyonel olup olmadığı, olayları yorumlayabilme yeteneği, inanç sistemi, mesleki eğitimi ve iş deneyimi gibi birçok unsurun etkisi dikkate alınmalıdır.⁵⁶

Bunların yanı sıra karar vericinin kişisel özellikleri kriz durumlarında daha da ön plana çıkabilmektedir. Böyle durumlarda konuyla ilgili detaylı bir araştırma yapma zamanı olmayabilir bu nedenle zamanın oldukça etkili kullanılması gerekmektedir. Zamanın az ve bilginin sınırlı olduğu bu kriz anlarında karar vericiler ülke menfaatini düşünmeli, stres ve baskı ile başa çıkabilmeli ve yeri geldiğinde gerekli riskleri alabilme

---

⁵⁵ Ibid, s. 418.

⁵⁶ Ibid, ss. 419-420.

cesaretini gösterebilmelidir. Karar vericinin bunların ne kadarını yapabildiği ya da yapamadığına göre karar vericinin karara olan etkisi de değişecektir.⁵⁷

Karar vericilerin kişisel özelliklerinin alınan karar üzerindeki etkisinin hangi durumlarda ve ne ölçüde olduğu üzerine bazı bilim adamları varsayımlarda bulunmuşlardır. Örneğin Greenstein karar vericilerin alınacak karar üzerindeki etkisinin ön plana çıktığı 4 durum ileri sürmüştür. “Bunlar;

- *Durum belirsiz (sıradan değilse), emsalsiz ve değişken ise, belirsizlikten kasıt, karar verilecek durumun tamamıyla yeni bir durum olması ve önceden yaşanan tecrübelerle dayandırılmaması; değişken olması ise, karşılaşılan durumun karmaşık olması, çevreden birçok bilginin gelmesi, alternatifleri belirleme aşamasında bu bilgilerin dikkate alınmasının mecbur olduğu durumlardır (Budner, 1962),*
- *Karar verici, stratejik bir yönetici veya grup içinde lider ise,*
- *Karar verici durumu tam olarak kavrayamamışsa,*
- *Karar verme durumuna hazırlıksız yakalanılmışsa ve karşılaşılan sorun güçse⁵⁸*

Yukarıda belirtilen durumlarda Greenstein’e göre karar vericinin kişisel özellikleri alınan kararlara daha fazla etki etmektedir. Yine benzer şekilde Sydney Verba da bu durum ile ilgili 6 varsayım ileri sürmüştür. Verba’ya göre ;

- Karar verici karar verilecek konuyla ne kadar ilgiliyse kişisel özelliklerinin etkisi de o derecede fazla olacaktır. (Ancak Verba bu varsayımını öne sürerken diğer koşulların aynı olması noktasına da dikkat çekmektedir.)
- Karar vericinin uluslararası olay üzerinde bilgisi ne kadar fazla ise kişisel özelliklerinin etkisi o derece de az olacaktır.
- Karar vericinin uluslararası sorunları çözme yeteneği ne kadar fazla ise kişisel özelliklerinin etkisini de o derece de az olacaktır.

---

⁵⁷ Onur, op. cit., s. 14.

⁵⁸ Ibid, s. 15.

- Karar verici konuyu ne derecede rasyonel bir değerlendirmeye tabi tutarsa kişisel özelliklerinin etkisi de o derece de az olacaktır. (Burada rasyonel değerlendirmeye tabi tutmak ifadesiyle anlatılan karar vericinin yeterli bilgiye ulaşma, duygularını kontrol altında tutabilme ve kararın sonuçlarını görebilme konularındaki çabalarıdır. Bunlar kişisel özelliklerin sübjektif etkilerini azaltıcı özelliğe sahiptir.)
- Karar vericinin uluslararası olayı etkileme gücünün fazla olduğunu bilmesi, karar vericinin kişisel özelliklerinin etkisini azaltacaktır.
- Son olarak karar vericinin, alınacak kararların sonuçlarından sorumlu tutulacağı ölçüsünde, karar vericinin kişisel özelliklerinin etkisi azalacaktır.⁵⁹

Bu varsayımlarda Verba kişisel özelliklerin karar vericilerin kararlarına olan etkilerinin hangi durumlarda fazla hangi durumlarda daha az olacağına yönelik varsayımlarda bulunmuştur. Ancak kişisel özelliklerin daha az etki edeceğini öne sürdüğü durumlarda bile (örneğin karar vericinin konuya ilgisiz oluşu, uluslararası sorunu çözme yeteneğinin az oluşu gibi) aslında bu çıkarımlara yine karar vericinin kişisel özelliklerinden hareketle ulaşmaktadır. Verba'nın bu noktada bir anlamda kendisi ile çeliştiği yönündeki bir eleştiri pekte yanlış bir eleştiri olmayacaktır. Karar vericinin kişisel özelliklerinin daha az etkili olduğunu söylemektense kişisel özelliklerinin sübjektif etkisinin daha az olduğunu ifade etmek daha doğru bir ifade gibi gözükmektedir.

Yukarıdaki anlatılanlarda da görüldüğü üzere karar vericinin kişisel özelliklerinin etkisi alınan kararlarda büyük önem arz etmektedir. Özellikle karar vericinin kişiliğinin, liderlik yeteneğinin, sahip olduğu siyasal kültürün, deneyiminin, tecrübesinin ve rolünün etkisi bu noktada ön plana çıkan özellikler olmaktadır. Şimdi bu unsurların etkilerini daha detaylı inceleyelim.

---

⁵⁹ Arı, **Teoriler...**, op. cit., s. 423.

3.3.1. Karar Vericinin Kişiliği ve Liderlik Yeteneği

Karar verme süreci nihayetinde seçenekler içinden bir seçim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve bu seçimi her ne kadar çeşitli etmenlerin etkisi altında olsa da son aşamada karar vericinin kendisi yapmaktadır. Bu noktada karar vericinin kişisel özelliklerinin etkisi alınan karar üzerinde kendisini göstermektedir. Karar vericinin kişiliği de bu noktada ön plana çıkmaktadır. Kişilik ifadesi TDK tarafından “bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet” olarak tanımlanmıştır.⁶⁰ Dolayısıyla bir insanın kişiliğinin oluşmasında doğumundan bugüne gelene kadar yaşadığı bütün her şeyin etkisi olmaktadır.

Farklı kişiliğe sahip karar vericiler diğer bütün faktörlerin aynı olduğu bir durumda aynı konularda farklı kararlar verebilmektedirler. Bu durum karar vericinin kişilik yapısıyla ilgilidir. Örneğin duygusal kişiliğe sahip olaylara duygusal, ideolojik yaklaşan bir karar verici ile olaylar karşısında mantığını ön plana çıkaran rasyonalist bir karar vericinin aynı konuda benzer tutumlar sergilemesi çok sık rastlanan bir durum olmamaktadır. Örneğin İran’da ideolojik, duygusal ve karizmatik bir kişiliğe sahip olan Mahmud Ahmedi Nejad’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde İran’ın dış politikası ile Ahmedinejad’ tan sonra gelen daha rasyonalist, pragmatist ve reformist olan Hasan Ruhani dönemindeki İran dış politikası arasında büyük farklar bulunmaktadır. En basitinden söylem bazında bakıldığında bile Ahmedinejad’ın ABD, İsrail ve Batı karşıtı keskin ideolojik söylemleri varken Hasan Ruhani iktidarının hemen başında yumuşak, ılıman, uzlaşmacı ve barışçıl bir söylem ile dikkatleri çekmeyi başarmıştır.

Karar vericilerin liderlik yeteneği de karar verme sürecine etki eden önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak *Liderlik, belli bir durumda, belli bir anda ve belli koşullar altında bir grup üzerindeki; insanların örgütsel hedeflere ulaşmak için gönüllü olarak çabalamasını teşvik eden, ortak hedeflere ulaşmada yardımcı olan deneyimleri aktaran ve uygulanan liderlik türünden hoşnut olmalarını sağlayan etkileme süreci olarak tarif edilebilir.*⁶¹

---

⁶⁰Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=K%C4%B0%C5%9E%C4%B0L%C4%B0K, (e.t. 03.03.2016).

⁶¹ M. Cengiz Alkın, “Liderlik Özellik Ve Davranışlarının Belirlenmesi Ve Konuyla İlgili Olarak Yapılan Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler

Liderlerin dış politik kararlara etkisi özellikle 3. Dünya ülkelerinde daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu duruma sebep olarak bu ülkelerde demokratik rejimlerin tam olarak sisteme oturtulamaması gösterilebilir. Dolayısıyla yönetimde liderlerin etkisi daha fazla kendini göstermektedir.⁶²

Liderlerin liderlik etme biçimleri de birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada Kissinger uluslararası politika açısından 3 tip lider üzerinde durmuştur. Bunlar;

- Bürokratik/Pragmatik lider
- İdeolojik lider
- Karizmatik/devrimci lider⁶³

Bürokratik / Pragmatik lider tipi özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tip liderlerin asıl amacı sorunların bir an önce çözülmesidir. Onlara göre çözülemeyecek sorun yoktur tek yapılması gereken şey sorunlar karşısında pragmatik bir yöntem benimseyerek her sorunu kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirmektir. Bunların yanı sıra çözüm için samimi bir istek ve yeterli enerjinin olması da bir sorunun çözülmesi için temel gerekliliklerdir. Bu tip liderlerde görülen diğer bir önemli özellik ise yargıları bir kenara bırakarak yöntemlerle ilgilenmek ve yargıların etkisini en aza indirme çabasıdır. Bu liderler sorunlara duygularla yaklaşmaktan ziyade önyargısız, siyah beyaz anlayışıyla uzlaşmacı bir tutum içerisinde yaklaşırır.⁶⁴

İdeolojik lider tipi ise özellikle komünist ve sosyalist ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği liderleri bu lider tipine çok iyi birer örnek olmaktadır. Bu liderler temel davranış standartlarının ve nihai başarı koşullarının ideoloji tarafından sağlandığına inanırlar. Komünist ideoloji liderlerin davranışlarını yönlendiren en önemli unsur olarak kabul edilmiştir. Bu tip liderlere göre sorunları asıl kaynağı sınıf çatışmasına yol açan kapitalist sistemdir.⁶⁵

Kissinger'in öne sürdüğü üçüncü ve son lider tipi olan karizmatik/devrimci lider tipi ise yaygın olarak üçüncü dünya ülkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu liderlerin asıl

---

Enstitüsü, 2006, s. 5.

⁶² Akçay, op. cit., s. 19.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Arı, **Dış Politika**..., op.cit., ss. 218-219.

⁶⁵ Ibid.

ilgi alanları bu günden ziyade gelecek olmuştur. Amaçları ise geleceği şekillendirmektir. Bu nedenle sorunları geleceği de şekillendirebilmesi için devrimci bir yolla çözmeye çalışırlar. Ekonomik sorunlar başta olmak üzere maddi sorunlar bu tip liderlerin düşüncesinde ikinci plana atılmıştır.⁶⁶

3.3.2. Deneyim ve Rol

Karar vericilerin geçmişlerinde yaşadıkları tecrübeler karar verme sürecinde karar verici üzerinde etkileri olan bir başka unsurdur. Karar verici karşısına çıkan sorun ile daha önce karşılaşmış ise o soruna yönelik çözümler üretmesi ilk defa o sorunla karşılaşan bir karar vericiye göre daha kolay olmaktadır. Ayrıca geçmiş tecrübeler bireylerin kişiliklerini ve algılama şeklini de yönlendiren bir faktördür. Hal böyle olunca diğer bütün şartları sabit varsaydığımızda aynı sorun karşısında iki farklı tecrübeye sahip karar verici o sorun hakkında farklı kararlar alabilmektedir. Bir askeri geçmişi olan karar vericinin savunma, savaş ilan etme ve askeri konulara ilişkin yaklaşımı ile bir özel sektör yöneticiliği geçmişine sahip karar vericinin savunma, savaş ilanı ve askeri konulara ilişkin yaklaşımı ve hatta diğer tüm politik konulara yaklaşımları dahi farklı olabilmektedir. Askeri geçmişi olan bir karar verici devletin varlığının devamlılığını ve güvenliğini askeri harcamalara ve askeri yöntemlere dayandırma ihtimali yüksek iken ve politikalarının temelini bu konular oluştururken özel sektör ile uğraşan karar verici politikalarının temelini ekonomiye dayandırabilir. Dünya barışının karşılıklı bağımlılık ile sağlanabileceği düşüncesiyle ve ekonomik ferahı sağlama düşüncesiyle dış politikasını ticaret ana temasında şekillendirebilir.⁶⁷

Türkiye’de ilk defa ekonomi temelli bir politikayı benimseyen Turgut Özal selefi olan karar vericilerden farklı olarak devlet içinde dahi özel sektör ortamı sağlamış sorunlara ekonomik temelli bakmıştır. Özal’ın böyle bir yaklaşıma sahip olmasında hiç kuşkusuz daha önce DPT Müsteşarlığı yapması ve Dünya Bankasında çalışması gibi deneyimlerinin etkisi göz ardı edilemez⁶⁸

---

⁶⁶ Ibid. s. 220.

⁶⁷ Ibid., s. 216.

⁶⁸ Akçay, op. cit., s. 14.

Karar veriyi etkileyen bir diğerk faktör ise roldür. Rol bir kişinin bulunduğukonum, pozisyon gereğiyapması gerekenler ve ondan beklenenler olarak tanımlanabilir. Bu tanımda bahsedilen kişinin yapması gerekenler ve ondan beklenenler ifadeleri zaman birbiriyle uyuşmayabilir. Yani kişinin rolünü tanımlaması ile başkalarının ondan beklentileri arasında farklılıklar olabilmektedir. Bu farklılık kişinin geçmiş tecrübeleri gibi kişisel özelliklerinden kaynaklanabilmektedir. Her ne kadar buna benzer durumlarla karşılaşılsa da çoğuzaman karar vericiden beklenenler ve karar vericinin rolü açık şekilde belli olmaktadır. Ayrıca karar verici zamanla rolünü benimseyip içselleştirebilmektedir. Böylece karar vericinin rol tanımı ile ondan beklentiler uyuşmaktadır. Bunların yanı sıra zaman zaman kişiler rollerinin sınırlarını da genişletebilmektedirler. Bu durum genellikle yeni kurulmuş kurumlarda rolün kişi ile birlikte belirginleşmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eskiden beridir süregelen roller de bazen kişiler tarafından seleflerinden farklı olarak genişletilebilmektedir.⁶⁹ Örneğın Recep Tayip Erdoğan Türkiye Cumhurbaşkanlığı makamına seçildikten hemen sonra aktif bir Cumhurbaşkanlığı yürüteceğini söylemiş ve öncesinde daha sembolik yetkileri elinde barındıran Cumhurbaşkanlığı rolüne yeni anlamlar ve roller yüklemiştir. Her hafta muhtarlar toplantısı yapması, mitingler yapması ve Cumhurbaşkanı başkanlığında bakanlar kurulu toplantıları yapması bu duruma örnek olarak verilebilir.

3.3.3. Siyasal Kültür

İnsanın doğal ve sosyal çevresiyle ilişkilerinde ortaya çıkan problemler ve gereksinimlere çözüm getirme yönünde yarattığı maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanabilen kültür biyolojik miras yoluyla değil de öğrenme yoluyla bir nesilden diğerk bir nesle geçen unsurları kapsamaktadır. Siyasal kültür ise siyaset bilimciler tarafından insanların psikolojik açıdan yönlendirilmesi şeklinde dar bir anlamda kullanılmaktadır. Onlara göre siyasal kültür, partiler, hükümet anayasa gibi inançlar, değerler ve semboller bağlamında ifade edilen siyasi objelerin yönelimler yapısıdır.⁷⁰

---

⁶⁹ Aksu, op. cit., s. 21.

⁷⁰ Andrew Heywood, **Siyaset**, (çev.) Bekir Berat Özipek, Ankara: Liberte Yayınları, 2006, s. 290.

Siyasal kültür de karar vericiyi karar verme sürecinde etkileyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Karar vericinin nasıl bir siyasal kültür içerisinde yetiştiği bu anlamda büyük önem arz etmektedir. Çünkü siyasal kültür karar vericinin güvenlik, barış, istikrar gibi kavramları yorumlamasında etkin bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca karar vericiye çeşitli durumlarda nasıl bir tutum içinde olması gerektiğini göstermektedir. Bazı benzer konularda devlet ve millet olarak geçirilmiş tecrübelerin etkisiyle oluşan ortak toplumsal bilinç ve paylaşılan inanç ve değerler karar vericiye benzer sorunlar karşısında nasıl davranması gerektiğini göstermektedir. ⁷¹Örneğin Türk toplumundaki devletin kutsallığına olan inanç ve devlet uğruna ölmenin şehadet makamına ulaştıracağına olan inanç ve düşünce gibi siyasal ve toplumsal kültür yansımalarının etkisi 1. Dünya Savaşında, ulusal kurtuluş savaşında ve hatta bugüne kadar olan bütün süreçte açık şekilde görülmüştür.

4. KARAR VERME SÜRECİ

Karar verme durumu anlık bir durum olmaktan ziyade çoğu zaman belirli bir süreç içerisinde belirli aşamalar geçildikten sonra ortaya çıkmaktadır. Özellikle dış politika konularında karar verme işlemi oldukça zahmetli ve titiz davranılması gereken bir iş olmaktadır. Çünkü alınacak karar bütün bir milleti hatta başka milletleri dahi iyi ya da kötü şekilde etkileyebilmektedir. Üstelik uluslararası alanda bilgi sınırlı ve zaman kısıtlıdır. Bu durumda karar vericiler bir an önce seçenekler içerisinde en rasyonel olanı seçebilmek durumundadırlar. İşte bu süreç genel anlamda 4 değişik aşamadan oluşmaktadır.⁷²

- 1- Bilgi, imaj ve algılama
- 2- Durumun değerlendirilmesi ve yorumlanması
- 3- Kararın verilmesi
- 4- Kararın uygulanması

Şimdi bu süreci daha detaylı inceleyelim.

---

⁷¹ Arı, **Dış Politika...**, op. cit., s. 174.

⁷² Onur, op. cit., s.7.

4.1. BİLGİ, İMAJ VE ALGILAMA

Karar alma sürecinin ilk aşaması bilgi edinme ve algılama sürecidir. Zira hakkında karar verilmesi gereken bir durum var ise öncelikle böyle bir durumun varlığından haberdar olunması gerekmektedir. Bu bilgilenme işlevi çeşitli şekillerde meydana gelebilmektedir. İstihbarat çalışmaları, konsolosluk, ateşelik ve büyükelçiliklerin çalışmaları, medya unsurları, gibi unsurlar aracılığıyla karar vericiler bu bilgiye ulaşabilmektedirler. Bu noktada önemli bir durum ortaya çıkmaktadır. Öğrenilen bilgilerin karar vericiye ne şekilde ulaştırılacağı sorusu büyük önem kazanmaktadır. Öncelikle bilgilerin saf haliyle olduğu gibi getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Karar vericiyi bilgilendirmekle görevli kişiler arasındaki hiyerarşi sırasında bilgi çarpıtılmamalı ve bilgiyi taşıyan kişilerin yorumlamalarına maruz kalmamalıdır. Böylesi bir durumda bilginin karar verici tarafından yanlış algılanması ve yorumlanması durumu ortaya çıkacaktır ki bunlarda karar vericiyi yanlış politikaya yönlendirebilir. Bunların yanı sıra karar verme süreci böyle bir bilgi alma şeklinde başlayabileceği gibi aynı zamanda karar vericinin bir hedefe ulaşma amacıyla doğrudan girişimiyle de olabilmektedir.⁷³

İmaj da algılamada büyük önem arz etmektedir. İmaj kısaca, *bir nesnenin insan zihnindeki görüntüsüdür* şeklinde tanımlanabilir. Yani burada da bir algılama söz konusudur. Ancak burada ortaya çıkan algı sadece şüana yönelik bir algı olmayıp bunun yanı sıra geçmişe hakim olan geleceğe de yansıyan bir algıdır.⁷⁴

Karar vericiler aynı olayları farklı algılayabilmektedirler aksi takdirde tüm karar vericiler aynı koşullarda aynı kararları verirlerdi oysa böyle bir örnek pek fazla karşılaşılan bir durum değildir. Örneğin bir devletin yaptığı bir hamle diğer devletlerin o devlet hakkındaki düşüncelerine göre farklı algılanabilir. Buna somut bir örnek vermek gerekirse İran'ın yürütmüş olduğu nükleer faaliyetler İran'dan bir tehdit algılamayan hatta aralarında sıkı bir müttefiklik ilişkisi olan Suriye tarafından memnuniyetle karşılanırken, bu faaliyetler İran'ı kendi varlığına bir tehdit olarak gören İsrail için

---

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ömer Peker ve Nihat Aytürk, **Yönetim Becerileri**, 3. Baskı, Ankara: Yargı Yayınevi, 2002, ss. 125-142.

oldukça tedirgin edici bir durumdur. Bu durum Suriye tarafından İran'ın dost bir ülke algılanırken, İsrail tarafından düşman olarak algılanmasının sonucudur.⁷⁵

Algılamalar ile gerçekler arasında büyük uçurumlar olabilmektedir. Bu durum yanlış algılamalar sebebiyle karar vericileri yanlış politikalara yönlendirebilmektedir. Bu noktada Jervis algılama veya yanlış algılamaya yönelik 14 önemli varsayımda bulunmuştur. Şimdi bu varsayımlara tek tek bakalım.

- Jervis'in varsayımlarının ilkinde göre, karar vericilerin yaklaşımları ve imajları edindikleri bilgileri belirlemekte ve etkilemektedir. Karar verici kendisine gelen bilgileri kendi imajına ve teorisine uydurma eğilimine sahiptir.
- İkinci varsayıma göre, karar vericiler ya da bilim adamları yerleşik bazı düşünce ve teorilere sahiptirler ve bu düşünce ve teorilerinin değişmesine neden olacak yeni bilgilere karşı kapalı davranma eğilimine sahiptirler.
- Üçüncü varsayıma göre, karar vericilere gelen bilgiler toplu bir şekilde değil de parça parça olduğunda karar vericiler bu bilgileri mevcut olan kendi imajlarıyla ve yerleşik düşünceleriyle çatışsa bile özümseyebilirler. Ancak bilgiler toplu bir şekilde geldiğinde aradaki fark açıkça gözükecektir ve bu durumda mevcut imajla bütünleştirme ve uyumlaştırma oldukça zorlaşmakta ve hatta imkansızlaşmaktadır.
- Dördüncü varsayıma göre, karar vericilerin imajı eski tecrübelerinden ve öğrendiklerinden etkilenmektedir. Karar vericilerin diğer devletlere yönelik imajı uluslararası olayları algılamasını şekillendirmektedir.
- Beşinci varsayıma göre, üzerinde karar alınması gereken bir olay karar vericilerin daha öncesinde yaşamış oldukları bazı olayları çağırıyor ise farklı karar vericilerin olaya olan yaklaşımları farklı olabilir. Bu durum aynı fotoğrafa bakan iki karar vericinin farklı şeyler görmesi gibidir.
- Altıncı varsayıma göre, bir karar verici belirleyeceği politikayı nasıl algılayarak karar verdiyse karşı tarafında kendisi gibi algıladığını varsayar.

---

⁷⁵ Arı, **Teoriler...**, op.cit., s.426.

- Yedinci varsayıma göre ise Jervis yine buna benzer bir şekilde karar vericilerin, verilen kararın karşı taraf üzerinde beklenen, öngörülen etkiyi yapmayabilmesi durumunu göz ardı edebildiklerini öne sürmüştür.
- Jervis sekizinci varsayımında ise karar vericilerin, diğer ülkelerin kendilerine yönelik düşmanlığını fazla abarttıklarını öne sürmüştür.
- Jervis dokuzuncu varsayımında da karar vericilerin, diğer ülkelerin davranışlarını aslında olandan daha planlı, disiplinli ve koordineli olduğunu sandıklarını dile getirmiştir.
- Onuncu varsayıma göre, karar vericiler diğer ülkenin büyükelçisinin tutum ve davranışlarının o ülkenin politikasını tamamen yansıttığını düşünürler.
- On birinci varsayıma göre, karar vericiler diğer ülkelerin davranışlarını ve tepkilerini bütünüyle kendi uyguladıkları politikaların bir sonucu olarak görme eğilimindedirler.
- On ikinci varsayıma göre, karar vericiler diğer ülkelerin kendi ülkeleri hakkındaki imajları ile kendilerinin kendi ülkeleri hakkındaki imajının aynı olduğunu sanırlar.
- On üçüncü varsayıma göre, karar vericiler kendileri için çok önemli bir olayı diğer ülkelerin karar vericileri içinde çok önemli bir olay görürler ki böyle bir öngörü de oldukça yanlıştır.
- Son olarak Jervis'in on dördüncü varsayımına göre ise, karar vericiler kendi yaklaşımlarına uyan, kendi savlarını destekleyen veriler ve kanıtların diğer yaklaşımlar ve bakış açıları içinde uygun kanıtlar ve veriler olduğunu düşünebilirler. Böyle bir düşünce bir yanılgıya sebep olabilir.⁷⁶

Yukarıdaki maddelerde de görüldüğü üzere karar vericiler bir durumu algılarken değişik etkenlerin ve düşüncelerin etkisiyle yanlış algılama durumuna düşebilmektedirler. Durumun yanlış algılanması ise beraberinde yanlış yorumlama, yanlış karar alma ve yanlış politikalar uygulamayı getirebilmektedir. Bu noktada algının bu süreçteki önemi ortaya çıkmaktadır.

---

⁷⁶ Ibid, ss. 426- 428.

4.2. DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ VE YORUMLANMASI

Karar alınması gereken konu ile ilgili bilgilerin toplanıp imajın da etkisiyle yanlış ya da doğru şekilde bir algılamının ortaya çıkmasından sonra ikinci aşama olarak durumun tanımlanması ve yorumlanması aşamasına geçilir. Bu aşamada eldeki veriler önemli ve önemsiz şeklinde ayırtılmaya ve sorun en net şekilde ortaya konulmaya çalışılır. Çünkü gereksiz bilgiler ve ayrıntılar zaman kaybına yol açacaktır. Daha sonra konuya devlet olarak ne derece dahil olduğu ve ne kadar dahil olmanın devlete faydalı olacağı belirlenmeye çalışılır. Son aşamada ise muhtemel seçenekler ortaya çıkarılır ve karar alma aşamasına geçilir.⁷⁷

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da tanımlama ve yorumlama işlemini yapan bürokratların durumu doğru değerlendirebilmeleridir. Bu işlemi yapan bürokratlar özellikle de demokratik rejime sahip devletlerde birden fazla olmaktadır. Böylesi bir durumda da bürokratların yorumlamaları birbirinden farklı olabilmekte ve bir pazarlık durumu ortaya çıkabilmektedir.⁷⁸

4.3. KARARIN VERİLMESİ

Karar verilmesi gereken konu hakkında bilgilenme, algılama, yorumlama ve tanımlama işlemleri yapıldıktan sonra artık karar verme aşamasına geçilmektedir. Karar verme aşamasında olması gereken eldeki seçeneklerin en iyi şekilde analiz edilip ülke çıkarlarına en uygun olanın seçilmesidir. Ancak bazen öyle durumlarla karşı karşıya kalınmaktadır ki devletin askeri gücü, ekonomisi vb. etkenler sebebiyle fayda sağlayabilecek bir seçeneği seçebilme şansı olmayabilmektedir. Hatta seçeneklerin hiçbiri ülke çıkarlarına uygun da olmayabilir. Bu durumda ise karar vericilerin yapması gereken ülke çıkarlarına en az zarar verecek olan seçeneği seçebilmektir.

Bu seçimin kimler tarafından yapılacağı yani kararı kimlerin vereceği de bir başka dikkat edilmesi gereken meseledir. Bu noktada Hopkins ve Mansbach'a göre 3 değişken kararı etkilemektedir. Bunlar;

---

⁷⁷ Aksu, op. cit., s. 56.

⁷⁸ Akçay, op. cit., s. 38.

- Durumun önceden farkında olma
- Tehdit derecesi
- Karar verme zamanı⁷⁹

Durumun önceden farkında olunabilmesi durumunda konuya ilişkin karar almak için yeterli zaman olabilmekte ve daha öncesinde planlı, önleyici kararlar alabilme imkanı olacaktır. Böylesi durumlarda tehdidin derecesi analiz edilir ve tehdidin büyüklüğüne göre karar ya az sayıda karar verici tarafından alınır ya da kararın alınmasında belirli sınırlar içerisinde daha alt düzey bürokratlar yetkili kılınabilir.

Kararın zamanında verilmesi de kararın etkinliği artıran bir diğer unsurdur. Zaman kaybının ülke çıkarlarını daha fazla zedeleyeceği durumlarda karar alma işlemi az sayıda karar verici tarafından ivedilikle alınmalıdır. Böylece alınacak karara yönelik konsensüs daha kolay sağlanmış olur ve zaman kaybının maliyeti giderilmiş olur. Yine ani kriz dönemleri de az sayıda karar verici ile hızlıca karar alınması gereken durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰

4.4. KARARIN UYGULANMASI

Karar alma işlemi gerçekleştiikten sonra son olarak kararın uygulanmasıyla süreç tamamlanmış olur. Bu aşamada da kaynakların tahsisi, alınan kararların uygulanma zamanı, kararı kimlerin uygulayacağı gibi yeni kararların alınması gerekebilmektedir. Örneğin alınan kararlar çoğu zaman karar vermekle yetkili kişilerce değil de onların yetkilendirdiği bürokratlar tarafından uygulanmaktadır. Alınan kararlar bazen tam anlamıyla uygulanamayabilir hatta bazen uygulama sırasında alınan kararların çarpıtıldığı da görülebilmektedir. Bu duruma karar veren kişi ile kararı uygulayan kişi arasındaki algılama farkı sebep olabilmektedir.⁸¹

Kararın uygulamaya konulması ile karar artık devletin politikası halini almış olur. Bu noktada alınan kararların uygulanması sürecinde bazı uzmanlar, gözlemciler ve kurumlar kararın uygulanmasını denetleyerek gözlemlerini, uygulama karşısındaki

---

⁷⁹ Onur, op.cit., s. 10.

⁸⁰ Arı, **Dış Politika**..., op. cit., s. 225.

⁸¹ Ak, op. cit., s. 45.

ulusal ve uluslararası alanda meydana gelen tepkileri feedback yoluyla karar alıcılara iletebilir. Böylelikle uygulama sırasında sorun çıkmayan, olumlu tepkiler alan başarılı politikaların uygulanmasına devam edilirken, aksi durumlarda alınan karar yeniden revize edilebilmekte ya da tamamen uygulamadan kaldırılabilir.⁸²

5. KARAR VERME MODELLERİ

Karar vericiler bir konuda karar vermeleri gerektiğinde bu kararı değişik şekillerde verebilmektedirler. Bu noktada bazı karar verme modelleri ortaya çıkmıştır. Bu modellerden başlıcaları, Küçük Değişiklikler Modeli, Rastgele Adımlar: Sarhoş Yürüyüşü Modeli, Kumarbazın İflası Modeli, Küçük Gruplarla Karar Verme, Standart Uygulama Prosedürleri, Rasyonel Politika Modeli, Örgütsel Süreç Modeli, Bürokratik Politika Modeli ve Şelale Modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada bu karar verme modellerinden Küçük Değişiklikler Modeli: İki Adım İleri Bir Adım Geri ve Şelale Modeli incelenecektir.

5.1. KÜÇÜK DEĞİŞİKLİKLER MODELİ

Küçük değişiklikler modelinin iki temel varsayımı vardır. Bunlardan ilki, verilen kararlar üzerinde daha sonradan değişiklik yapılabileceğinin önceden öngörülmesidir. İkinci temel varsayım ise yapılacak olan bu değişikliklerin küçük değişiklikler şeklinde olacaktır. Bu model ağırlıklı olarak gelişmiş batı ülkelerinde kendini göstermektedir. Sürekli değişen bir toplum yapısına sahip olan çoğulcu demokratik ülkelerde durağan ve değişmeyen bir politikanın uygulanması pek tercih edilen bir yöntem değildir.⁸³

Roger Hilsman küçük değişiklikler modelinin dış politika karar verme sürecinde sıkça uygulanan bir model olduğunu söylemiştir. Hilsman'a göre karar vericiler başta vermiş olduğu kararları ilerleyen zamanlarda revize ederek genişletmekte ve geliştirmektedir. Bunun nedeni zamanla dış çevrede meydana gelen değişikliklerdir. Zamanla meydana gelen değişiklikler daha önce hesaplanamayan ve düşünülmemiş bir

---

⁸² Aksu, op. cit., s. 59.

⁸³ Murat Cemal Girginer, "NATO-AB İttifak İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası Karar Alma Sürecinin Analizi", Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 49.

takım değişikliklere olanaklar sağlamaktadır. Normal şartlarda karar vericiler daha önceki kurulu işlerin korunmasına yönelik rutin konular üzerinde durmaktadırlar. Ancak ortaya çıkan yeni gelişmeler karar vericilerin önceki vermiş olduğu kararları değiştirmesine ve geliştirmesine neden olabilmektedir.⁸⁴

Günümüz bürokratik devletlerinde dış politikayı etkileyen birçok farklı etmen vardır. Bu durumda iyi bir politika, değişik kaynaklardan gelen etkileri bürokratik ve örgütsel süreçleri işleterek ülkedeki tüm grupların çıkarlarını dikkate alacak şekilde formüle edilmiş politikadır. Bu durum karar vericileri karar alırken tüm çıkar grupları ile tartışmaya ve orta yol bulmaya itmektedir. Bu sebeple ki karar vericiler tüm grupların çıkarlarını aynı anda gözetemeyebilir ve kademe kademe ilerleme değişim yolunu seçebilir.⁸⁵ Aslında burada yapılan önceden belirlenmiş bir karara doğru adım adım ilerleme olmayıp belirli bir sorunu çözmek için bir adım atmak ve daha sonraki süreçte koşulların gerektirdiği ölçüde ve arzu edildikçe alınan kararı değiştirmek veya geliştirmektir. Politikayla ilgili atılacak yeni adımlar tartışılarak her bir aşamada farklı veyahut çatışan değerler uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. Böyle bir süreç daha çok demokratik ülkelerde karşımıza çıkmaktadır.⁸⁶

Ağırlıklı olarak rutin politik kararlarda uygulanan bu yöntemde karşılaşılan sorunlar kapsamlı, topyekûn bir değişimden ziyade küçük adımlarla ve aşama aşama geliştirilen kararlara çözülmektedir. Bu yöntemde süreç açık uçlu ve süreklidir. Karar ya da politika üzerinde devamlı bir şekilde değişiklik yapılabilmektedir. Alınan kararların hiçbirini nihai bir karar olmayıp her an üzerinde bir değişiklik yapıp geliştirilebilir. Bu duruma neden olan şey ortaya çıkan yeni durumlar ve hedeflerde meydana gelen değişikliklerdir. Karar vericiler bu yöntemde verdikleri kararlar ile kendilerini bağlamazlar yani verilen bu kararların değişebileceğini önceden kabul ederler ve verilen kararlarda esnek davranırlar.⁸⁷

5.2. ŞELELE MODELİ

Karl Deutsch tarafından ortaya atılan şelele modeline göre ülke içinde kararlar beş ana grup arasında oluşan bir iletişim ağıyla belirlenmektedir. Bu gruplar arasında

---

⁸⁴ Arı, **Teoriler...**, op. cit., s. 430.

⁸⁵ Girginer, loc. cit.

⁸⁶ Arı, **Teoriler...**, loc. cit.

⁸⁷ Ibid.

karmaşık ve karşılıklı bağımlılık içeren yukarıdan aşağıya bir iletişim vardır. Bu gruplar aralarındaki sürekli iletişim etkisiyle birbirlerini etkilemektedirler. Bu gruplardan her biri her ne kadar kendi içinde kara kutu sistemini anımsatsa da her bir grup kendi değer sisteminin etkisinin yanında dışardan gelen girdileri de (mesaj, bilgi, deneyim) değerlendirerek dışarıya bir çıktı (davranış, karar) verirler. Bu çıktılar da geri besleme (feedback) süreciyle hem kendisine yeniden girdi olarak dönerek sonraki karar ve davranışlarında etkili olmakta hem de diğer grup veya sistemler için yeni girdiler haline gelmektedirler. ⁸⁸Bu beş grup yukarıdan aşağıya doğru; sosyo ekonomik seçkinler, siyasal ve hükümeteysel seçkinler, kitle haberleşme seçkinleri, yerel kanaat önderleri, ve son olarak halk yığını şeklinde sıralanmaktadır. Şimdi bu grupları tek tek inceleyelim.

İlk olarak sosyo ekonomik seçkinlere bakalım. Toplumun refah ve gelir seviyesi ve sosyo ekonomik statüsü bakımından küçük bir azınlığını oluşturan bu grupta sosyo ekonomik nüfusun genel nüfusa oranı gelişmiş ülkelerde dahi yüzde 2-3 'ü geçmemektedir. Sermaye sahipleri, işverenler ve büyük şirketlerin üst düzey yöneticileri bu grupta yer almaktadır. Bir bütün olarak bakıldığında zaman bu grupların da monolitik bir yapıya sahip olmadıkları görünür.⁸⁹

İkinci olarak siyasal ve hükümeteysel seçkinler grubunu inceleyelim. Siyasal ve hükümeteysel seçkinler grupları, ulusal hükümetin merkezinde bulunan ve monolitik olmayan gruplardır. Bu seçkinleri de alt gruplara ayırarak olursak; yasama üyeleri, yürütme bürokrasisi personeli, yargı üyeleri, seçimle işbaşına gelen üst düzey yöneticiler ve üst düzey sivil ve askeri bürokratlar şeklinde ayırabiliriz. Bu ayrımların dışında daha birçok ayrıma da gidilebilir. Burada önemli olan bu seçkinlerin hükümet içinde ya da hükümetin yakınında olarak alınacak kararları etkileyebilmeleridir. Bu seçkinlerin de arasında ortak davranış kalıpları, kültürleri, kendilerine özel bir iletişim ağları ve karar alabilme kapasiteleri vardır. Dışardan aldıkları bilgileri, girdileri kendi içlerinde değerlendirerek dışarı çıktı olarak tekrar göndermektedirler.⁹⁰

Üçüncü grup olan kitle haberleşme seçkinleri ise özellikle gazeteciler, televizyon ve radyo çalışanları, magazin habercileri, reklam şirketleri ve ajansları, yayıncılık

---

⁸⁸ Ibid, s. 441.

⁸⁹ Girginer, op. cit., s. 53.

⁹⁰ Arı, **Teoriler...**, op. cit., s. 442.

sektörü ve bu sektördeki kuruluşlardan meydana gelmektedir. Bu grupta da diğer gruplardakine benzer şekilde kendi içerisinde girdi- çıktı süreci yaşanmaktadır.⁹¹

Dördüncü gruba baktığımızda yerel kanaat önderleri karşımıza çıkmaktadır. Bu grup üyeleri genelde kitle iletişim araçlarına ve dış politikaya ilgi duyarlar. Ülke nüfuslarının genelde yüzde 5-10'luk kısmı arasındadırlar. Bu grubun üyeleri kitle iletişim araçlarını takip edip haberleri ve bilgileri yorumlayabilmektedir. Kendi yorumladıkları bilgileri çevrelerine anlatarak çevresini etkisi altına alabilen liderlik özelliğine sahip bu düzeydeki kişiler alınan kararın desteklenmesinde ya da karara karşı çıkılmasında arttırıcı önemli bir etkiye sahiptirler.⁹²

Beşinci ve son grubu ise halk yığını oluşturmaktadır. Ancak bu halk yığını ifadesi ile kastedilen bütün herkes değil halkın içinde siyasal konulara ilgi duyan, politik bilinç sahibi kişilerdir. Bu guruba dahil olanlar politik konulara ilgili, çevreleri üzerinde etki sahibi ve genelde yetişkin kimselerdir. Gelişmiş batılı ülkelerde nüfusun yüzde 50-90'nını oluşturmaktadırlar. Yine bu grubun kendi içerisinde de girdi- çıktı süreci kendisini göstermektedir. Yani çevrelerinden gelen bilgi ve mesajları karara ve davranışa dönüştürerek yeniden diğer gruplara ve dış dünyaya mesaj olarak çıktı şeklinde vermektedirler.⁹³

Bu döngüde bilgi akışı ve doğrudan etkileşimin yönü ilk dört düzeyden aşağı doğru gerçekleşmektedir. Sosyo ekonomik seçkinler hükümete ve siyasal seçkinleri hatta medya dünyasını doğrudan etkileyebilme imkanına sahiptir. Bu nedenle sosyo ekonomik seçkinlerin birçoğu zorlanmadan yasama ve yürütme organını etkileyebilmektedirler. Bunun yanı sıra siyasal seçkin grupları da sosyo ekonomik seçkinleri etkileyebilme imkanına sahiptir. Bunlara daha fazla ayrıcalık tanıyabilecekleri gibi yasalar çıkararak ve vergiler koyarak ve bunlara benzer diğer politikalarla bu kesimin sahip olduğu ayrıcalıkları sınırlayabilirler veya tamamen kaldırabilirler.⁹⁴

---

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid, s. 443.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

BÖLÜM – 2

İRANDA SİYASAL, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPI

1. ORTADOĞU BÖLGESİNDE BİR AKTÖR OLARAK İRAN

Bir ülkenin bölgesel ve küresel anlamda bir aktör olarak etkisinin ne olduğunu ortaya koyabilmek için çeşitli göstergeler bulunmaktadır. Örneğin ülkenin nüfus büyüklüğü, ekonomisi, askeri gücü, coğrafi özellikleri, teknolojik gelişmişlik düzeyi ve sahip olduğu doğal kaynakları gibi faktörler ülkenin bölgesel ve küresel anlamdaki konuma büyük bir etki etmektedir. Bu noktadan baktığımızda güçlü bir devlet geleneğine, köklü bir uygarlığa, zengin bir tarihi geçmişe ve kültürel mirasa, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına, savaş deneyimi olan güçlü bir orduya ve gelişmiş savunma sanayisine sahip olan İran, Avrasya jeopolitiğinde merkezi bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra yürüttüğü nükleer faaliyetler de savunma ve güvenlik alanında caydırıcılığını artırmaktadır. Ayrıca devletin resmi dini olan Şiilik inancı da Ortadoğu bölgesinde İran'ın nüfuzunu artıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁵

Yaklaşık 82 milyon nüfusa sahip olan (Temmuz 2015 verileri) ve dünya üzerinde en yüksek nüfusa sahip 17. Ülke olan İran çeşitli etnik grupları ve farklı dilleri içerisinde barındırması bakımından dikkatleri çeken bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁶ İran'daki nüfusun etnik dağılımına dair oranlar hakkında çeşitli iddialar bulunmaktadır. Bu noktada kimi yazarlara göre bu nüfusun % 61'i Fars, % 16'sı Azeri, % 10'u Kürt, % 6'sı Lur, % 2'si Beluc, % 2'si Arap, % 2'si Türkmen ve % 1'i de diğer

---

⁹⁵ Barış Doster, “*Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası*”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 4, Sayı:44, Ağustos 2012, s. 45.

⁹⁶ CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>, (e.t. 01.04.2016).

topluluklardan oluşmaktadır.⁹⁷ Diğer bir kaynakta ise nüfusun % 40'ı Fars, % 40'ı Türk, % 10'ı Kürt, % 2'si Beluç, %2'si Arap, % 6'sı ise diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. ⁹⁸ İran'daki nüfusun etnik dağılımına ilişkin diğer bir iddiaya göre ise nüfusun % 51'i Fars, % 24'ü Azeri Türk, % 8'i Mazandarani ve Gilaki, % 7' si Kürt, %3'ü Arap, %2'si Türkmen, % 2'si Lur, % 2'si Beluç ve % 1'i ise diğer etnik gruplardan oluşmaktadır.⁹⁹ Ülkenin resmi dili Farsça olmakla beraber diğer etnik gruplar kendi aralarında kendi dillerini de konuşabilmektedir. Bunların yanı sıra ülkenin % 99'u Müslüman olmakla birlikte bunların yaklaşık olarak % 90'ı Şii, % 10'u ise Sünni inanca sahiptir. Nüfusun %1'i ise diğer dinlere inanmaktadır.¹⁰⁰

Tablo 2. İran'ın Etnik ve Dinsel Dağılım Haritası

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iran_ethnoreligious_distribution_2004.jpg, (e.t. 05.05.2016).

⁹⁷ Cantürk Caner, "İran'da Devletin Tarihi: Başlangıçtan İslam Devrimine Teorik ve Devrimsel Bir Analiz", **Doğu- Batı Yol Ayrımında İran, İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**, (ed.) Barış Adıbelli, İstanbul: Bilim + Gönül Yayınları, 2012, ss. 1-2.

⁹⁸ Babek Şahit, İran'ın Etnik Yapısı, 29.08.2015, <http://araznews.org/tr/?p=500>, (e.t. 05.05.2016).

⁹⁹ Bilgehan Emeklier, "İran'ın Bölgedeki Siyasi Vizyonu, Hedefleri ve Nükleer İran", **BİLGESAM**, Şubat 2010, <http://slideplayer.biz.tr/slide/3035974/>, (e.t. 01.04.2016).

¹⁰⁰ CIA, loc.cit.

İran'ın ekonomik özelliklerine baktığımız zaman İran ekonomisinin büyük bir kısmının devlet kontrolünde olduğunu görmekteyiz. Devlet ekonominin %40'ını doğrudan, % 45'ini ise “Bonyad” adı verilen vakıflar aracılığıyla kontrol etmektedir. Geriye kalan % 15'lik kısımda ise genelde bazaar denilen muhafazakar işadamları faaliyet göstermektedir. ¹⁰¹

Dünya bankasının kişi başına düşen gelir düzeylerine göre sınıflandırdığı ülkeler içerisinde resmi verilerine göre İran yüksek orta gelirli ülkeler arasında yer almaktadır. İran'ın bu ekonomik gelişmişlik düzeyi bölge ülkeleriyle kıyaslandığında İran'ın ekonomisinin gelişmiş olduğu söylenilebilir.¹⁰² Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyini anlamak için GSYH, kişi başına düşen GSYH ve İşsizlik oranları önemli göstergeler olmaktadır. İran'da GSYH(Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) 2014 yılı verilerine göre 425 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Kişi başına düşen GSYH ise yine 2014 verilerine göre 1.557 dolar civarındadır. İran'daki işsizlik oranı ise 2015 verilerine göre % 11.8 civarındadır. Enflasyonun yaklaşık olarak %9 olduğu İran'da GSYH büyüme hızı % 6 olarak belirlenmiştir. ¹⁰³

İran'ın sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynakları dikkate alındığında İran'ın ekonomik düzeyinin daha da yüksek olmasını beklemek hiç de yanlış bir beklenti olmaz. İran'ın ekonomisi neredeyse tamamen petrol ve doğalgaza bağımlıdır. İhracat gelirlerinin yaklaşık olarak % 80- 90'nını petrolden sağlayan İran'da petrol bütçe gelirlerinin de yaklaşık olarak % 40-50' sini oluşturmaktadır.¹⁰⁴ İran ekonomisi temelde petrol ve doğalgaza bağlı olması nedeniyle hassas, güven vermeyen bir seyir izlemektedir. Özellikle İran'ın yürütmüş olduğu nükleer faaliyetler sonucu, BM ve ABD tarafından İran'a uygulanan yaptırımların da etkisiyle İran ekonomisi petrol

---

¹⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Resmi Sitesi, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C4%B0ran/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160198&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=142558602025377&_afWindowMode=0&_afWindowId=xwb6v6cyu_267#!%40%40%3F_afWindowId%3Dxwb6v6cyu_267%26_afLoop%3D142558602025377%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160198%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afWindowMode%3D0%26_adf_ctrl-state%3Dxwb6v6cyu_297, (e.t. 05.05.2016).

¹⁰² Harun Öztürkler, “İran Ekonomisinin Genel Özellikleri”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 4,Sayı: 40, Nisan 2012, s. 87.

¹⁰³ İran Ekonomik Göstergeler, <http://tr.tradingeconomics.com/iran/indicators>, (e.t. 05.05.2016).

¹⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Resmi Sitesi, loc. cit.

fiyatlarının artmasına rağmen büyük bir gerileme yaşamıştır. Bu yaptırımlar İran'a 1980'lerden beri yapılıyor olsa da özellikle 2000'li yıllarda ambargolar genişletilmiş ve yaptırım gücü artmıştır. Bu yaptırımların neticesinde ekonomisinin büyük çoğunluğu petrole dayanan İran'ın petrol ihraç oranları büyük bir düşüş kaydetmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın(UEA) verilerine göre, İran'ın bir günlük petrol ihracatı yaptırımlar öncesinde 2,5 milyon varilken bu rakam 1 milyon varile düşmüştür. Bu durum İran ekonomisine büyük darbe vurmuştur.¹⁰⁵ İran her ne kadar ekonomik potansiyelini etkili bir şekilde kullanamasa da bölgede ekonomik bakımdan güçlü ülkeler arasında yer almaktadır.

Bu faktörlerin yanı sıra İran'ın bölgesel ve küresel anlamda etkisini artıran bir diğer faktör ise sahip olduğu askeri güçtür. İran askeri gücünün sayısal verileri aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu askeri veriler güçlü, disiplinli ve savaş konusunda tecrübeli bir ordunun kontrolünde bulunmaktadır. Ayrıca İran'ın savunma sanayisi de oldukça gelişmiştir. Kendi savaş araç ve gereçlerini kendisi üretebilmektedir. Bu faktörlere İran'ın nükleer teknoloji konusunda nükleer silah üretebilecek kapasite ve teknolojiye sahip olmasının getirdiği caydırıcılık da eklenince bu durum İran'ı askeri açıdan dışa bağımsız güçlü bir ülke haline getirmektedir.

Tablo 3. İran Askeri Gücü

Asker Sayısı	Kara Kuvvetleri	Hava Kuvvetleri	Deniz Kuvvetleri
Aktif: 545.000	Tank Sayısı: 1.658	Av- Önleme Uçağı Sayısı: 137	Fırkateyn Sayısı: 6
Yedek: 1.800.000	Zırhlı Savaş Aracı Sayısı: 1.315	Nakliye Uçağı Sayısı: 196	Korvet Sayısı: 3
Yıllık Askerlik Çağına Ulaşanlar: 1.392.483	Kundağı Motorlu Silah Sayısı: 320	Eğitim Uçağı Sayısı: 78	Denizaltı Sayısı: 32
Askerliğe Elverişli İşgücü: 39.566.497	Çekili Topçu Sayısı: 2.078	Helikopter Sayısı: 123	Sahil Güvenlik Botu Sayısı: 111
	Çoklu Roketatar Sayısı: 1.474	Taarruz Helikopteri Sayısı: 12	Mayın Gemisi Sayısı: 7

Kaynak: http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=iran, (e.t. 07.05.2016).

¹⁰⁵ Rüstem Yanar, "İki Ateş Arasında İran Ekonomisi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:7, Sayı: 67, Mart- Nisan (t.y.), s. 91.

İran'ın uluslararası ilişkiler ortamında adının çok geçmesi ve Ortadoğu bölgesinde merkezi güçlerden biri olarak görülmesinin nedenlerine baktığımızda en önemli faktör olarak İran'ın jeopolitiği ön plana çıkmaktadır. Jeopolitik kavramı, dış politika konularında coğrafi unsurların etkisi üzerinde duran, dış politika ile ülkelerin coğrafyası arasında ilişki kuran bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. İran dış politikasında da jeopolitiğin etkisi oldukça büyüktür.¹⁰⁶ İran jeopolitiğini Sandıklı, zengin petrol ve doğalgaz rezervleri, coğrafi konumu, fars milliyetçiliği, devrim ihracı ve Şiilik alt başlıkları altında incelemiştir. İran jeopolitiğini anlamak için bu alt başlıkları incelemek konuyu daha da anlaşılır kılacaktır.¹⁰⁷

1.1. COĞRAFI KONUMU

Türkiye, Irak, Ermenistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Pakistan ve Afganistan ile sınır komşuluğu yapan İran, 1 milyon 648 bin kilometrekare yüzölçümüne ve 75 milyon nüfusa sahiptir.¹⁰⁸ Coğrafi anlamda dağlık bir araziye sahip olan ve Asya'nın güneybatısında yer alan İran'ın kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde Basra ve Umman Körfezi bulunmaktadır. Bu konumu İran'a deniz ulaşımında ve sevkiyatında büyük fırsatlar ve kolaylıklar sağlamaktadır. Bunların yanı sıra Hürmüz Boğazını denetlemesi de stratejik açıdan İran'a büyük önem kazandırmaktadır. Kafkaslar, Basra Körfezi, Hint Okyanusu havzası, Umman Denizi, İran Platosu havzası, Orta Asya ve Hazar havzası İran'ın jeopolitik alanları arasında yer almaktadır. Yani İran bir yandan Avrupa, Uzakdoğu, Ortadoğu ve Orta Asya- Kafkaslar arasında bir köprü vazifesinde bulunurken diğer taraftan da Orta Asya ve Kafkaslar' daki karasal ülkelerin uluslararası sulara ulaşım güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bu durum İran'a coğrafi açıdan büyük önem kazandırmaktadır. Tüm bu bölgelerin enerji kaynakları ve enerji transferi bakımından oldukça önemli olması İran'ın coğrafi konumunu daha da önemli hale getirmektedir.¹⁰⁹

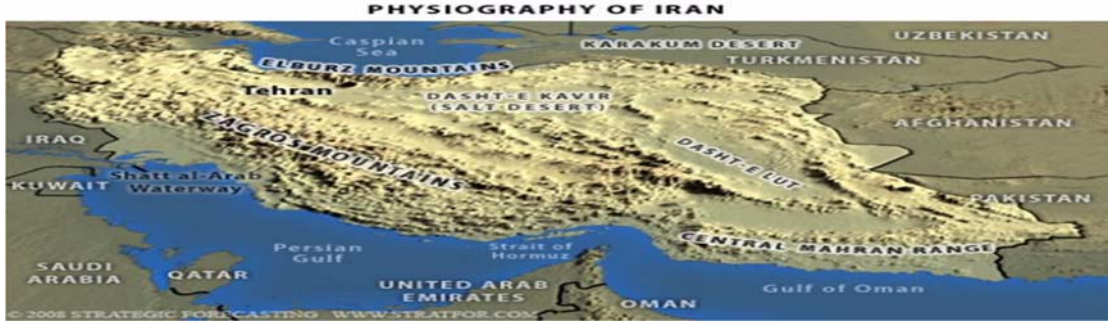
¹⁰⁶ Abdullah Yegin, "İran'ın Sert Gücü", **SETA Analiz**, Sayı: 150, Şubat 2016, s. 9.

¹⁰⁷ Atilla Sandıklı, "İran'ın Jeopolitiği, ABD ve Türkiye", **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/1344/-iran'in-jeopolitigi--abd-ve-turkiye/#.Vv1nK6SLTIU>, (e.t. 07.05.2016).

¹⁰⁸ Doster, loc. cit.

¹⁰⁹ Yegin, "İran'ın Sert Gücü" op.cit., ss. 9-12.

Tablo 4. İran Fiziki Haritası

Kaynak: <https://www.stratfor.com/image/physiography-iran>, (e.t. 19.06.2016).

1.2. ENERJİ KAYNAKLARI

İran enerji kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan İran'ın ayrıca bölgedeki enerji kaynaklarının da geçiş güzergahında olması İran'ın bölgedeki önemini oldukça artırmaktadır. Şimdi İran'ın bu enerji kaynaklarını daha ayrıntılı inceleyelim.

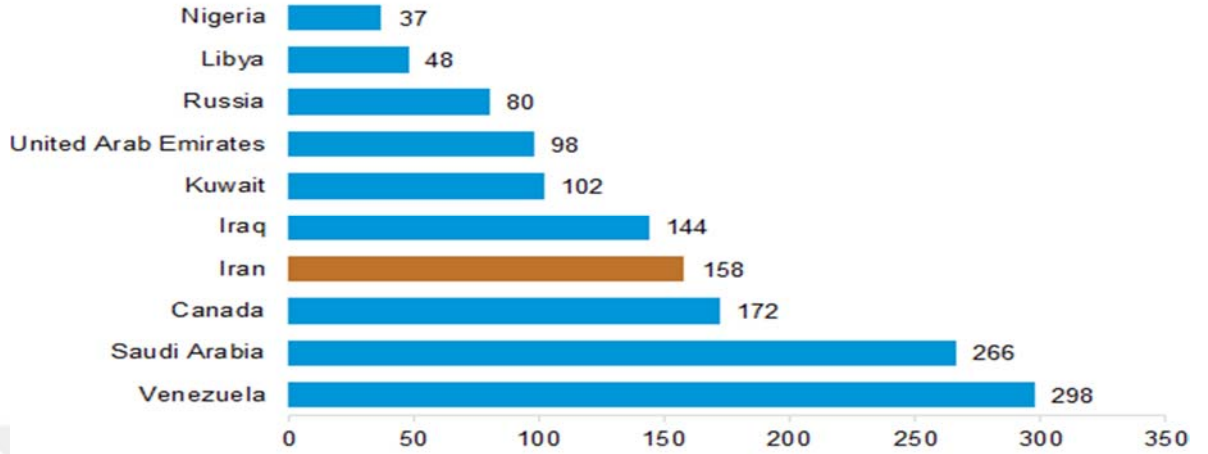
Öncelikle petrol rezervleri açısından baktığımızda Ocak 2015 verilerine göre İran'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 158 milyar varil olarak belirlenmiştir. Bu miktar dünya petrol rezervlerinin % 10'una tekabül ederken, OPEC rezervlerinin ise % 13'üne tekabül etmektedir. İran sahip olduğu bu petrol rezervleri bakımından dünyada Venezuela ve Suudi Arabistan ve Kanada'dan sonra en fazla petrol rezervine sahip 4. ülke konumundadır.¹¹⁰ Bu petrol kaynaklarının %70'i deniz sahalarında bulunurken kalan %30'u ise karada yer almaktadır. Ortadoğu bölgesinde Suudi Arabistan'dan sonra en büyük ikinci petrol tüketicisi olan İran ürettiği petrolün bir kısmını kendisi tüketirken bir kısmını da ihraç etmektedir. İran petrol ihracının büyük çoğunluğunu Asya bölgesi ülkelerine yapmaktadır. Özellikle Çin bu ülkeler içerisinde en çok petrol ihraç edilen ülke durumundadır.¹¹¹

¹¹⁰ US Energy Information Administration (EIA), Iran, Analysis, 19.06.2015, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, (e.t. 08.05.2016).

¹¹¹ Emin Akhundzada ve Seray Özkan, "İran'ın Enerji Görünümü", **Hazar Enerji Enstitüsü**, Aralık 2014, s.7, http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/iran_Turkce_3_.pdf, (e.t. 08.05.2016).

Tablo 5. Kanıtlanmış Ham Petrol Rezervleri Dünya Sıralaması (2015 Yılı)

Largest proved reserve holders of crude oil
billion barrels

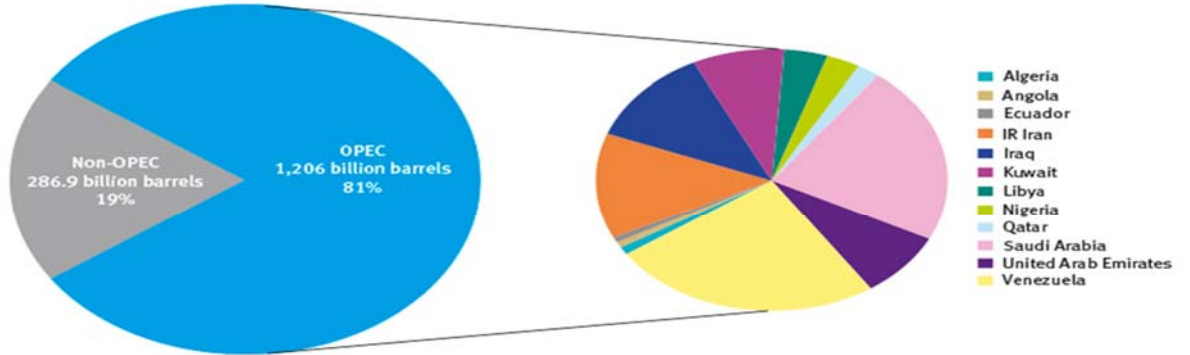

Source: Oil & Gas Journal, January 2015.

Kaynak: <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, (e.t. 08.05.2016).

Tablo 6. OPEC Üyeleri Ham Petrol Rezervleri Dağılımı

OPEC share of world crude oil reserves, 2014

OPEC proven crude oil reserves, at end of 2014 (billion barrels, OPEC share)

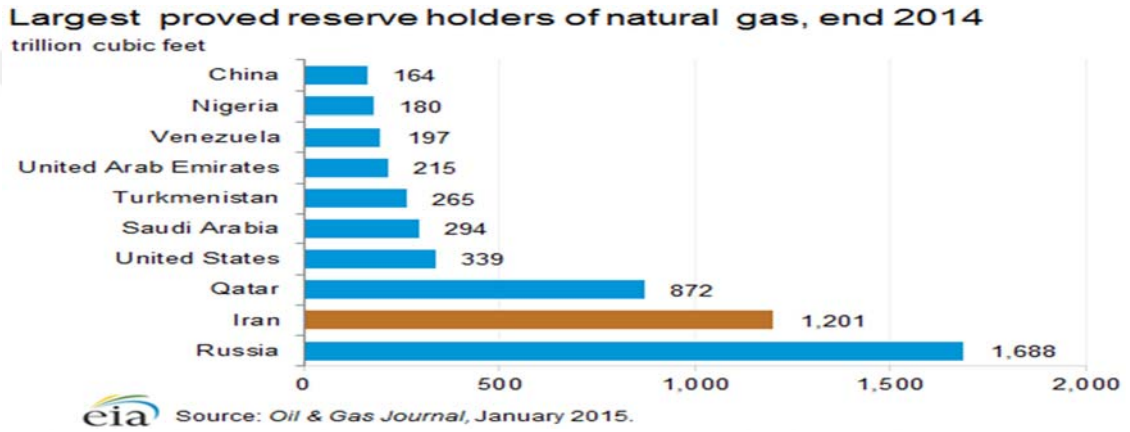
Venezuela	299.95	24.9%	Iraq	143.07	11.9%	Libya	48.36	4.0%	Algeria	12.20	1.0%
Saudi Arabia	266.58	22.1%	Kuwait	101.50	8.4%	Nigeria	37.07	3.1%	Angola	8.42	0.7%
IR Iran	157.53	13.1%	UAE	97.80	8.1%	Qatar	25.24	2.1%	Ecuador	8.27	0.7%

Source: OPEC Annual Statistical Bulletin 2015.

Kaynak: http://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm, (e.t. 09.05.2016).

İran'ın sahip olduğu diğer önemli enerji kaynağı ise doğalgazdır. İran'ın Ocak 2015 yılı verilerine göre kanıtlanmış doğalgaz rezervleri 1.201 trilyon metreküp olarak belirlenmiştir. İran, kanıtlanmış doğalgaz rezervleri bakımından Rusya'dan sonra dünyada ikinci sıradadır. İran'ın sahip olduğu kanıtlanmış doğalgaz rezervleri, dünya doğalgaz rezervlerinin % 17'sine OPEC toplam rezervlerinin ise %33'üne tekabül etmektedir. İran doğalgaz üretimi bakımından da dünyada ABD ve Rusya'dan sonra üçüncü sırada gelmektedir.¹¹²

Tablo 7. Kanıtlanmış En Büyük Doğalgaz Rezervlerine Sahip Olan Ülkeler Sıralaması

Kaynak: <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, (e.t. 08.05.2016).

İran doğalgaz rezervlerinin fazlalığına rağmen, nükleer faaliyetleri sonucu maruz kaldığı yaptırımlarında etkisiyle bu kaynakları etkili bir şekilde kullanamamaktadır. Ürettiği doğalgazın çoğunu iç piyasada tüketen İran, sahip olduğu kaynaklara rağmen doğalgaz ithalatçısı konumundadır. İran doğalgaz ithalatının yaklaşık olarak % 90'ını Türkmenistan'dan gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra İran yeterli düzeyde olmasa da başta Türkiye olmak üzere Ermenistan ve Azerbaycan'ın Nahcivan bölgesine doğalgaz ihracı yapmaktadır.¹¹³

İran sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynaklarının yanı sıra çevresindeki enerji kaynaklarının fazlalığı ve bunların ulaşım yollarını kontrol etmesi bakımından da ön

¹¹² EIA, loc. cit.

¹¹³ Ibid.

plana çıkmaktadır. Örneğin İran'ın Hürmüz Boğazına yakın olması körfez petrollerinin ulaşım ağına da yakın olması anlamına gelmektedir. İran Orta Asya, Hazar Deniz Havzası ve Ortadoğu üçgeninin tam ortasındadır. Bu bölgeler ise adeta dünyanın enerji merkezleridir. Dolayısıyla İran bu enerjilerin dünyaya iletilmesi noktasında adeta bir köprü işlevi görmektedir.¹¹⁴

Tablo 8. İran'ın Doğalgaz Altyapısı Haritası

Kaynak: <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, (e.t. 08.05.2016).

1.3. FARS MİLLİYETÇİLİĞİ

Fars milliyetçiliği de İran'ın bölgede önemini ve etkisini artıran bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İran tarihinde Fars milliyetçiliği 3 ana akım şeklinde kendini göstermiştir. Bunların ilki modern fars milliyetçiliğidir. 1924- 1979 yılları arasında Pehlevi hanedanlığı önderliğinde ön plana çıkan bu akımda Fars kimliği İran milli kimliği olarak kabul edilmiştir. Araplar ve Türkler bu dönemde düşman olarak

¹¹⁴ Sandıklı, "İran'ın Jeopolitiği, ABD ve Türkiye", loc. cit.

algılanmış ve İslam dinine karşı çıkmıştır. Bu dönemde İran kimliği fars milliyetçiliği ile özdeşleştirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁵

1979 yılına gelindiğinde ise aşırı batıcılığa ve İslam karşıtlığına tepkiler artmış ve kötü yönetime olan tepkinin de etkisiyle İran İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Devrim sonrası dönemde batıcılığı ve İslam karşıtlığına tepki olarak Geleneksel Fars Milliyetçiliği kendini göstermeye başlamıştır. Geleneksel Fars Milliyetçiliğinde batı karşıtlığı ön plana çıkmış ve İran milli kimliği Şia üzerinden inşa edilmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde iktidar Fars diline kutsallık kazandırmaya çalışmış ve dini kimlik altında diğer dilsel grupları bastırmaya ve asimile etmeye çalışmıştır.¹¹⁶

Son olarak modern ve geleneksel fars milliyetçi akımların siyasal ve ideolojik olarak iflası üzerine İran’ da Muhammet Hatemi’ nin iktidara gelmesiyle yeni bir fars milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Bu yeni milliyetçilik akımını Fars milliyetçiliğinin son hali olarak batı, İslam ve İran unsurları birleştirilmeye çalışılmıştır. Diğer etnik kimlikler bu akımda kabul edilmiş ve farklı etnik kimlikler İranlı kimliği altında birleştirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁷

1.4. ŞİİLİK

Şiilik inancı da İran dış politikasında büyük etkileri olan İran’ın jeopolitiğine güç katan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Şiiliğin genel bir tanımını yapmak gerekirse, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) vefatından sonra Hz Ali’nin fasılasız halifeliğine inanan, ondan önceki halifelerin imametini tanımayan, itikatta onu kendinden önceki halifelere tabi olmayan müstakil bir önder olarak kabul eden kişilerin, toplulukların ortak adına Şiilik denilmektedir.¹¹⁸ Bu inanca sahip kişiler imametın kıyamete kadar Hz. Ali’nin soyundan gelen imamlarda olacağını ve bu kişilerinde masum olduklarını iddia ederler. Dünya Müslümanlarının yaklaşık olarak %10’luk bir kısmına tekabül eden Şiiler kendi içlerinde de birçok ayrışma yaşamışlardır. İmamiyye,

¹¹⁵ Arif Keskin, “İran’da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası”, <http://savalan.blogcu.com/arif-keskin-iran-da-fars-milliyetciliginin-uc-dalgasi/450860>, (e.t. 08.05.2016).

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Hasan Onat, “Şiiliğin Doğuşu Meselesi”, **Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1997, Cilt:36, s. 81.

Zeydiyye, İsmailiye, Nusayrilik, Dürzilik ve Bahailik Şiiliğin önemli fırkaları olarak ortaya çıkmışlardır. Şiilerin büyük çoğunluğu coğrafi olarak Pakistan ile Lübnan arasındaki bölgede yaşamaktadırlar. Özellikle İran, Irak, Bahreyn ve Azerbaycan'da çoğunluğu oluşturan Şiiler bu devletlerin dışında Lübnan, Pakistan, Afganistan ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde de nüfus olarak önemli miktarda yer almaktadırlar.¹¹⁹

İran'ın Şiilik ile tanışması ise 14.yy'da Safevi Hanedanlığı döneminde Şah İsmail'in önderliğinde meydana gelmiştir. İsmail 1501 yılında Tebriz'i alarak kendini Şah ilan etmiştir. Şah İsmail bu dönemde Şiiliği İran'ın resmi devlet mezhebi olarak ilan etmiş ve zorlama yöntemleri de kullanarak Sünni bir topluluğu Şii topluluğa dönüştürmeyi başarmıştır. Şah İsmail ile birlikte İran'da On iki İmamcılık' da büyük bir gelişme göstermiştir. Şah İsmail kendisinin 7. İmamın soyundan geldiği iddia etmiş, onun tarafından kutsandığını söylemiş ve kayıp olan 12. İmamın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu ileri sürmüştür. Şah İsmail'in hükümdarlığına yüklediği bu anlam ondan sonra gelen hükümdarlarca da devam ettirilmiş ve Şiilik anlayışı Şah İsmail'den sonra İran halkının büyük çoğunluğunda kabul gören bir anlayış olmuştur.¹²⁰

Daha sonraki dönemde 1794'de Ali Şah'ın İran'da denetimi ele geçirmesiyle İran'da Şiilik anlayışı daha gelişmiştir. Şiiliğin gelişmesinde Kaçarların dine bakışının Safevilerden farklı olmasının büyük etkisi bulunmaktadır. Kaçarlar dini işleri tamamen ulemalara bırakmışlardır. Hükümdarların On ikinci İmamın temsilcisi olarak kendilerini değil de ulemaları göstermeleri ve dini devlet denetimi dışında tutmaları İran'da Şiiliğin daha da gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra bu durum ulemaların toplum içindeki prestijlerinin artmasına da olanak sağlamıştır. Bu dönemde Şii ulemaları özellikle eğitim ve hukuk alanında büyük bir etkiye sahip oldular. İctihat yapma konumunda oldukları için bu ulemalara müçtehid de denilmekteydi. Ancak 19. Y.y.'a doğru bu müçtehidlerin sayılarında büyük artış olunca bir hiyerarşiye ihtiyaç duyulmuş ve en yetkili müçtehide Ayetullah denmeye başlanmıştır.¹²¹

---

¹¹⁹ Mehmet Şahin, “Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar Ve Engeller”, **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt:1, Sayı:1, 2006, s. 39.

¹²⁰ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2008, s. 83.

¹²¹ Ibid, ss. 86-87.

İlerleyen süreçte 1. Dünya savaşı sırasında meydana gelen gelişmeler İran'da Kaçarlar hanedanlığının merkezi otoritesine büyük zarar vermiştir. İran bir taraftan İngilizlerin diğer taraftan Sovyetler Birliğinin etkisi altında kalmıştır. Ülkenin fiili denetimi nerdeyse tamamen yabancı güçlerin eline geçmiştir. 1917 yılında Sovyetler Birliğinde gerçekleşen Bolşevik devrimi sayesinde İran, Sovyetler tehdidinden kurtulsa da İngiltere'nin İran'daki çıkarlarını korumak için İran'ı tam denetimi altına almaya çalışmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Ekonominin de kötü gitmesi ve İran Petrol kaynaklarındaki İngiltere hakimiyeti gibi faktörlerin de etkisiyle Kaçar Hanedanlığına olan güven yitirilmiş ve Kaçar hanedanlığı dönemi sona ermiştir.¹²² Kaçar Hanedanlığı döneminden sonra İran'da 1925 yılında Rıza Şah liderliğinde Pehlevi Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Bu dönemde İran bir batılılaşma ve modernleşme sürecine girmiştir. Pehlevi hanedanlığı seküler bir düzeni benimsemiş ve devlet yönetiminde dinin ve din adamlarının etkisini azaltmıştır.¹²³ Bu dönemde sosyal ve politik etki anlamında bir duraklama dönemine giren devlet kademelerinde etkisini yitiren Şiiliğin duraklama dönemi 54 yıl sürmüştür.

1979 yılına gelindiğinde ise Pehlevi Hanedanlığının dinsel anlamda uygulamalarından, batı yanlılığından, ekonominin olumsuz gidişinden ve siyasal anlamda dışlanmalarından rahatsız olan kesimlerin rejime karşı ayaklanması sonucu İran İslam Devrimi olarak anılan devrim gerçekleşmiş, Pehlevi hanedanlığı ve monarşi dönemi İran'da sona ermiştir. Devrimden sonra önemli bir din adamı olarak kabul edilen Humeyni önderliğindeki İslamcı kesim devrimin bayraktarlığını ele almış İran İslam Cumhuriyetini kurmuştur. Devletin resmi dini olarak Şii İslamiyet kabul edilmiş ve yeni bir siyasi düzen kurulmuştur. Günümüz İran'ın da mevcut olan yönetim, siyaset ve dış politikadan hukuka kadar tüm alanlarda etkisini gösteren Şiilik anlayışı 1979 yılında gerçekleşen bu devrimle şekillenmiştir. Bu tarihten itibaren Şiilik, İran dış politikasını şekillendiren önemli araçlardan birisi olmuştur. Çünkü Velayeti Fakih olarak yönetimde en yetkili kişi olan Ayetullah Humeyni'nin dış politikası "Devrim İhraç" politikası üzerine kurulmuştur. Humeyni yakın çevre ülkelerdeki Şiileri etkisi

---

¹²² Ibid, ss. 191- 192.

¹²³ Gene R. Garthwaite, **İran Tarihi: Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze**, (çev.) Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Basımevi, 2011, s. 203.

altına alarak devrimin yayılmasını ve son aşamada İslami bir dünya düzeni kurabilmeyi arzulamıştır.¹²⁴

1.5. DEVRİM İHRAÇ POLİTİKASI

İran'ın bölgedeki önemini artıran bir diğer faktör ise Devrim İhraç Politikası olmuştur. İran'da 1979 yılında İslam Devrimi gerçekleşikten sonra İran dış politikasında Devrimci İslam İdeolojisi ön plana çıkmıştır. Devrimci İslam ideolojisi, İran İslam Cumhuriyetine dış politika noktasında 5 temel yükümlülük getirmiştir.

- 1- Evrensel bir İslam yönetiminin kurulmasına çalışmak
- 2- Ezenler karşısında ezilenleri desteklemek
- 3- İran İslam Cumhuriyetinin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması
- 4- Müslümanların haklarını savunmak
- 5- İran İslam Devriminin ihracı¹²⁵

Yukarıdaki beş maddenin ilk dördünün gerçekleştirilebilmesi için beşinci madde bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Humeyni'ye göre Allah'ın hükümleri sadece bir ulusla sınırlı kalmazdı, bu nedenle Humeyni bir anlamda ulus- devlet sistemine meydan okuyarak tüm dünyada İslami bir düzen kurmayı kendine ve İslam yönetimine hedef olarak belirlemiştir. Bu düzenin kurulabilmesi için de devrimin ihraç edilmesi gerekmektedir.¹²⁶ Humeyni bu düşüncesi ile ilgili olarak bir konuşmasında “Biz devrimimizi dünyaya ihraç etmeliyiz. Çünkü İslamiyet çeşitli Müslüman ülkelerini farklı bir şekilde düşünmez. İslamiyet tüm dünyada tüm ezilmiş toplumların destekleyicisidir.” demiştir. Dünya üzerindeki devrimci hareketlerin desteklenmesi, ezilmiş toplumların yanında yer alma, Şii gruplar

¹²⁴ Arı, **Ortadoğu...**, op.cit., ss, 524-532.

¹²⁵ Nasır Kashef ASL, “İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, **Ortadoğu Siyasetinde İran**, (ed.) Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, Ankara: Barış Kitap Basım ve

Yayın Dağıtım, 2011, ss.142-143.

¹²⁶ Barış Adıbelli, “İran Dış Politikasında İdeolojik ve Jeopolitik Dönüşüm”, **Doğu Batı Yol Ayrımında İran; İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**, (ed.) Barış Adıbelli, İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları, 2012, ss. 135-137.

başta olmak üzere tüm İslamcı gruplarla güçlü ilişkilerin geliştirilmesi, yakın çevresindeki ve hatta tüm dünyadaki Şii toplulukların haklarının savunulması gibi politikalar bu düşüncenin İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasına yansımalarının sonuçları olmuştur.¹²⁷ Örneğin 2010 yılında Tunus'ta bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan sonrasında tüm Ortadoğu bölgesine yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan yönetim karşıtı ayaklanmalar karşısında İran'ın tutumu, bu ayaklanmaları İslam Devriminin bir yansıması olarak görmek ve desteklemek şeklinde vücut bulmuştur. Ancak olaylar Suriye'ye sıçradığında İran'ın yaklaşımı değişmiş ve Suriye'deki halk hareketleri karşısında rejimin en büyük destekçilerinden birisi olmuştur.

İran'ın yürüttüğü bu politika özellikle Asya ve Ortadoğu Bölgesinde yer alan ve içinde Şii toplulukları barındıran Körfez ülkeleri, Irak, Lübnan gibi bölge ülkelerinde büyük endişeye sebep olmuştur. İran bu ülkeler tarafından bir tehdit olarak görülmüştür. Hatta bu tehdidin etkisiyle 1981 yılında 6 Körfez ülkesinin devlet başkanları (S.Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Katar) bir araya gelmiş Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) kurucu anlaşmasını imzalamışlardır. Bu noktada KİK Basra Körfezindeki ilk kolektif güvenlik sistemi olarak kabul edilebilir.¹²⁸

2. 1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ VE DEVRİMLE YAŞANAN DÖNÜŞÜM

İran yakın tarihine baktığımızda İran 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi ile her alanda büyük bir değişim yaşamıştır. Günümüz İran İslam Cumhuriyeti Devleti sisteminin temelleri de bu devrimle atılmıştır. Bu devrimi anlayabilmemiz açısından bu başlık altında önce devrim öncesinde İran'da hüküm süren Pehlevi Hanedanlığı dönemi kısaca incelenecek daha sonra devrimi hazırlayan etmenler, devrim ve sonrasındaki dönüşüm anlatılmaya çalışılacaktır.

---

¹²⁷ Asl, op. cit., ss. 143-144.

¹²⁸ Arı, **Ortadoğu...**, op. cit., s, 536.

2.1. PEHLEVİ HANEDANLIĞI DÖNEMİ

1925 ve 1979 yılları arasında yaşanan bu dönemde İran için oldukça sıkıntılı geçmiştir. İran bir taraftan 1. ve 2. Dünya savaşının olumsuz etkilerine maruz kalmış hatta İngiltere ile SSCB tarafından aynı anda işgal edilmiştir. Bunun dışında bu dönemde İran kendi içerisinde iktidar mücadelelerine de maruz kalmıştır. Ayrıca ülkedeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının da fark edilmesi İran'ın dış ülkelere müdahalelere maruz kalmasına ve iç çatışmaların, iktidar kavgalarının çıkmasında etkili olmuştur.¹²⁹

İran'da 1921 yılında Kaçar hanedanlığının milliyetçi hareketler sonucunda devrilmesi üzerine milliyetçi harekete liderlik eden Ziyaeddin Tabatay kendini başbakan olarak ilan etmiş Ahmet Rıza'yı da savaş bakanı yapmıştır. Ancak Ahmet Rıza iki yıl sonra 1923'te Tabatay'ı bir darbe ile devirip başbakan olmuş 1925 yılında ise kendini Şah ilan ederek Pehlevi Hanedanlığını kurmuştur. Rıza Şah ilk iş olarak İran'ı batı tarzı modern bir devlet haline getirmeyi kendine amaç edinmişti. Rıza Şah bu amacını gerçekleştirebilmek için engel olarak gördüğü sorunları çözmek amacıyla merkezi yönetimi güçlendirmeye, ülke içindeki etnik çatışmalara ve ayaklanmalara son vermeye ve mollaların toplum üzerindeki etkisini kırarak laik bir düzen kurmaya çalışmaktaydı. Bu nedenle İran'da bir takım reformlar gerçekleştirmişti. Yapılan reformlarla ordu disipline edilip düzene sokulmuş, eğitim alanında vatanseverlik, milliyetçilik ve batılı düşüncenin yerleşmesine önem verilmiş, din adamlarının ülke yönetiminde etkisi kırılmaya çalışılmış ve laik bir düzen hedeflenmiştir. Ancak Rıza Şah yaptığı tüm reformlara rağmen monarşinin korunmasında da ısrarlı bir tutum içerisine girmiş ve bu noktada siyasal muhalefeti sindirme politikaları benimsemiştir.¹³⁰

Rıza Şah kısa sürede İngiltere ve batının bölgedeki zayıflığından da faydalanarak ülke içindeki ayaklanmaları ve kargaşayı sert askeri önlem ve müdahalelerle bastırabilmeyi başarmıştı. Bunun yanı sıra dinin toplum üzerindeki etkisini kırma noktasında da sert önlemler alarak Farslılaşma temelinde bir ulus devlet kurmaya çalışmıştır. Şahın yürüttüğü bu politika ayaklanmaları da beraberinde getirmiştir. Şah

---

¹²⁹ Adıbelli, op. cit., s.26.

¹³⁰ Hatice Doğan, "İran Siyasi Tarihi", (ed.) Soyalp Tamçelik, **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye İran İlişkileri**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, s. 21.

ise oldukça kanlı müdahalelerle ayaklanmaları bastırması ve politikalarına devam etmiştir. Siyasi alandaki muhalif kişileri de baskı ve zorba yoluyla sindirmeyi başaran Şah tüm gücü kendisinde toplamış ve konumunu güçlendirmiştir. Şah'ın bu başarılarına devletçi kalkınma yöntemiyle yaptığı ekonomik gelişme de eklenmiştir. İran kısa sürede bürokraside yapılan köklü reformların da etkisiyle sanayileşmeye ve ekonomik anlamda canlanmaya başlamıştır. İngiliz ve Amerikalı yatırımcıların önderliğinde petrol üretiminde de büyük bir artış gerçekleştiren İran için Petrol sektörü büyük bir istihdam alanı olmuştur.¹³¹

Rıza Şah'ın bir diğer amacı ise önceki dönemlerde verilen İran Petrolü üzerindeki yabancı devletlerin imtiyazına son vermek olmuştur. Bu noktada Rıza Şah'ın çabaları sonucunda imtiyazlar tamamen sona erdirilemese de nispeten İran'ın çıkarlarına daha uygun olacak şekilde düzenlenmiştir.¹³²

Sonraki süreçte Rıza Şah ikinci dünya savaşı öncesinde Hitler Almanya'sı ile bir yakınlaşma sürecine girmiştir. Bu dönemde Rıza Şah Avrupa'da faşizmin yükselmesinin ve Hitler ile yakın ilişkilere girmesinin de etkisiyle baskıcı tutumunu iyice artırmış ve özellikle sol aydınların çoğunu sindirip, hapse atmıştır. Rıza Şah'ın bu baskıcı tutumu devam ederken Almanya'nın 1941 yılında Sovyetler Birliğine saldırması üzerine Sovyetler Birliği ile İngiltere doğrudan temasa geçebilmek için İran'ı işgal etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Rıza Şah iktidarından feragat etmiştir ve yerini oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bırakmıştır.¹³³

Muhammed Rıza Pehlevi iktidara geldikten sonra Pehlevi Hanedanlığının baskıcı tutumunda bir yumuşama meydana gelmiş ve İran'da bir özgürleşme ve demokratikleşme süreci yaşanmıştır. Muhammed Rıza iktidarının ilk on iki yılında hem içerden hem dışardan çift yönlü baskılarla karşılaşmıştır. Yurt dışında yetişen ve İran toplumuna yabancı kalan Şah bu dönemde devlet idaresindeki deneyimsizliğinin de etkisiyle iktidarını ülke içerisindeki diğer kurumlarla paylaşmak zorunda kalmıştır.¹³⁴ Şah 1953 yılına kadar doğrudan olmasa da parlamento ve hükümetler aracılığıyla

---

¹³¹ Adıbelli, op. cit., ss. 26-37.

¹³² Doğan, op.cit., ss. 21-22.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Adıbelli, loc. cit.

saltanatını sürdürmüştür. Bu dönemde askeri meseleler ve silahlı kuvvetler ise sadece Şah'ın kontrolünde olmuştur.¹³⁵

Şah'ın bu dönemdeki en büyük sorunu İran'ın İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından işgalinin devam etmesi olmuştur. Bu dönemde Şah ABD ile yakın ilişkiler içerisine girmeye başlamıştır. Babasının aksine 2. Dünya savaşında müttefiklerle yakınlaşan Muhammed Rıza ülkedeki dış güçler arasında dengeleri korumayı başaramamıştır. Ancak savaş sonrasında SSCB ile yeniden karşı karşıya gelmek zorunda kalmıştır¹³⁶.

Bu dönemde ABD'nin yardımıyla Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin İran'dan çekilmesini ve işgalden kaynaklanan masrafları ödemesini içeren İran-Sovyetler Birliği ve İngiltere arasındaki 1942 tarihli anlaşma imzalanmıştır. Avrupa'da savaşın sona ermesi üzerine Tahran yabancı askerlerin İran'dan çekilmelerini talep etmiştir. İngiltere ve ABD askerleri çekilmeyi gerçekleştirmiştir. Ancak SSCB askerlerini çekmeyi geciktirince İran bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır.¹³⁷Bunun üzerine Şah İngiltere ve ABD'nin baskı ve destekleriyle SSCB karşıtı politikalar yürütmeye başlamıştır. SSCB ise buna karşılık olarak İran'ın kuzeyinde yer alan Azerileri ve Kürtleri ayaklandırmayı başaramamıştır. Bu ayaklanmalar sonucunda Azerbaycan bölgesinde SSCB yanlısı bir hükümet kurulurken, Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşadığı kuzeybatı bölgesinde de Mahabat Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu gelişmeler üzerine ABD açıkça İran'a destek vermiş ve SSCB'ye sert bir ultimatö vermiştir. Bunun üzerine SSCB, ABD'yi karşısına almaktan çekinmiş ve SSCB askerleri 9 Mayıs 1946 tarihinde İran'dan çekilmesini tamamlamıştır. SSCB askerleri çekildikten sonra İran askerleri Azerbaycan ve Mahabat bölgelerinde yoğun çatışmalara girmiş ve yılsonunda kanlı çatışmalar ve sert tedbirler sonucunda İran kaybettiği bölgeleri yeniden topraklarına katmış ve yönetimi eline almıştır.¹³⁸

1950'li yıllara gelindiğinde İran siyasi hayatında hızla yükselen bir siyasi güç ortaya çıkmıştı. Musaddık'ın liderliğinde Milli Cephe adında ortaya çıkan bu siyasi

---

¹³⁵ Mohammad-Reza Djalili ve Thierry Kellner, **İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi**, (çev.) Reşat Uzmen, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 2011, s. 82.

¹³⁶ Adıbelli, op. cit., s. 39.

¹³⁷ Djalili ve Kellner, op. cit., ss. 82-83.

¹³⁸ Adıbelli, op.cit. ss.39-40.

grup içerisinde milliyetçileri, modernleşme yanlılarını ve eğitim görmüş yeni genç kuşağı barındırmaktaydı. Milli cephe mensupları meclis içerisinde petrolün millileştirilmesi noktasında büyük bir faaliyet göstermekte ve propaganda yapmaktaydı. Bu durum Muhammed Rıza'yı İngiltere ve ABD ile karşı karşıya getirmekteydi. 1949-1953 yılları İran'da siyasi belirsizlik büyük protestolar ve grevler içerisinde geçmişti. Hükümet grevler ve protestolar karşısında çaresiz kalmış sıkıyönetim ilan etmişti. Meclis ise çıkış yolunu Musaddık'ı başbakanlığa getirmekte görmüştü. Musaddık'ın başbakanlığa geldikten sonra yaptığı ilk iş ise petrolü millileştirmek olmuştur. Sonraki süreç ise Musaddık ile Muhammed Rıza arasında büyük çekişmelere sahne olmuştur. Bu süreçte Musaddık bütün muhalifleri sindirmiş ve Şah'ı kukla bir hükümdar haline getirerek siyasi ve ekonomik anlamda radikal değişimler başlatmıştır. Şah son çare olarak 16 Ağustos 1953'te Musaddık'ı görevden alıp yerine General Fazlullah Zahidi'yi atayınca Musaddık görevi bırakmayı reddetmiştir. Bu olay üzerine ülkede sokak gösterileri başlamış ve çıkan olaylar sebebiyle Şah ülkeyi terk edip yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır.¹³⁹ Ancak Musaddık'ın iktidarı fazla sürememiş sonraki süreçte İngiltere ve ABD'nin desteğiyle ve CIA'nın operasyon yardımıyla Musaddık devrilmiş ve Muhammed Rıza ülkeye geri dönmüştür. Muhammed Rıza'nın ülkeye dönmesinden sonra Musaddık 3 yıl hapse mahkum edilmiş, hapisten çıktıktan sonra ise ömrünün sonuna kadar evinde göz hapsinde tutulmuştur.¹⁴⁰

Muhammed Rıza darbe sonrasında İran'a dönünce daha güçlenmiş bir şekilde iktidarı eline almış ve taban desteğini artırabilmenin peşine düşmüştür. Çünkü Muhammed Rıza her ne kadar güçlenmiş bir şekilde dönse de CIA'nın öncülüğündeki bir darbe ile dönmesi halkta tepkilere yol açmış ve Şah'ın meşruiyeti zayıflamıştır. Diğer taraftan Muhammed Rıza ülkeye öfkeli bir şekilde dönmüştü, sıkıyönetim ilan edip Milli cephe üyelerini ve SSCB destekli solcu bir parti olan Tudeh üyelerini bastırmasını bilmiştir. ABD'den alınan yardımlarla ekonomi kurtarılmış, ordu büyütülmüştür. 1955 yılında Bağdat Paktına katılan Şah böylece tarafsızlığını bozmuş ve batı yanlısı bir örgütün parçası olmuştur. 1957 yılında ise ABD ve İsrail'in teknik

---

¹³⁹ Garthwaite, op. cit., ss. 220-221.

¹⁴⁰ Doğan, op. cit., ss.27-28.

destekleri ve eğitim yardımlarıyla, kuruluşundan 1979 İran İslam Devrimine kadar herkese korku salan İran istihbarat örgütü olan SAVAK kurulmuştur.¹⁴¹

Yine bu dönemdeki önemli gelişmelerden birisi de petrol imtiyazlarının yeniden düzenlenmesi olmuştur. 19 Eylül 1954'de petrolün millileştirilmesini kabul eden ve petrol tesislerinin İran Milli Petrol Şirketine (NIOC) devredilmesini öngören bir anlaşma yapılmıştır. Petrol üretimi ise uluslararası büyük petrol şirketlerini bir araya getiren bir konsorsiyuma devredilmiştir. Bu anlaşma ile yapılan düzenlemeler sonucunda İran'ın petrol gelirleri 10 yıl içerisinde 5 kat artış göstermiştir.¹⁴²

Muhammed Rıza 1963 yılı itibarıyla Ak Devrim olarak adlandırılan ABD'nin yardımıyla hazırlanmış bir takım sosyal, kültürel ekonomik haklardan oluşan bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Şah'ın en büyük icraatı olarak gösterilen ve 26 Ocak 1963 yılında yapılan bir referandumla kabul edilen Ak Devrim'in 15 yıl süreceği öngörülmektedir. Bu devrimle planlanan reform başlıkları şunlardır:

- Biyopolitik kaynakların korunması ve geliştirilmesi
- Tarım hayvancılık ve kırsal kalkınma reformu
- Eğitim reformu
- Sağlık ve sosyal güvenlik reformu
- Vatandaşlık hakları ve hukuksal reformlar
- Sosyo - ekonomik reformlar
- Bürokrasi ve kamu yönetimi reformları
- Toprak reformu¹⁴³

Ak devrim uygulamaya konulduktan sonra 1973 yılına kadar olan on yıllık süreçte İran her anlamda büyük bir kalkınma dönemine girmiştir. Bu on yıllık dönemde toplumun hemen hemen her kesimi rejimden memnun görünmekteydi. İran her yıl %40'tan fazla büyüme içerisindeydi. Halkın reel geliri artmıştı ve işsizlik sona ermişti.¹⁴⁴ Ancak yapılan reformlara karşı çıkanlarda vardı. Toprak sahipleri ve mollalar bunların başında gelmekteydi. Bu dönemde 1963 yılında Humeyni İran siyasi hayatında

¹⁴¹ Garthwaite, op. cit., ss. 222-226.

¹⁴² Ibid., s. 227.

¹⁴³ Adıbelli, op. cit., ss. 43-45.

¹⁴⁴ Ibid, s. 46.

yerini almaya başlamıştı. Ak devrime karşıtlığıyla ortaya çıkan Humeyni Rejimin yolsuzluklarına ve İsrail ile ilişkilerine karşı ateşli bir vaaz verince 5 Haziran 1963 yılında tutuklanmıştır. Bunun üzerine İran'da şiddetli gösteriler meydana gelmeye başlamış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹⁴⁵

1970'li yıllarda İran halkında memnuniyetsizlik artmaya başlamıştır. Ak devrimin ilk on yıldaki başarısı yerini başarısızlığa bırakmaya başlamıştır. Ak devrim istenilen sonuçları vermemeye başlamıştır. Ayrıca Ak devrimle gelen özgürlük ortamında muhalefet güçlenmeye başlamıştır. Her ne kadar 1973 Arap İsrail savaşları sebebiyle petrol fiyatları 4 katına çıkmış ve İran çok büyük mali imkanlara kavuşmuş bunun yanı sıra ABD ile yakın ilişkiler içinde olan Şah İran ordusunu güçlendirmiş ve silahlandırmış olsa da ekonomik anlamdaki bu gelişme halka yansımamıştır. Büyük bir gelir adaletsizliği ortaya çıkmıştır. 2 yıl sonra petrol fiyatları düşmeye başlayınca da İran ekonomisi kötü bir hal almaya başlamıştır. Ekonomideki kötü gidiş, toprak ağalarının ve mollaların hoşnutsuzluğu, Şah'ın ABD ve İsrail ile ilişkileri gibi konular halkın tepkilerine sebep olmuş ve İran'da gösteriler ve protestolar artmaya başlamıştır. Bu dönemde muhalefet giderek gücünü artırmış ve sokak gösterileri de iyice yayılmıştır. Bu durum karşısında Şah gösterileri SAVAK aracılığıyla kanlı bir şekilde bastırma yoluna girince iç karışıklık daha da büyümüştür. Tarih 8 Eylül 1978'i gösterdiğinde ise Kara Cuma olarak adlandırılan İran tarihinin en ağır olaylarından birisi meydana gelmiştir. Bu tarihte göstericilerin üzerine helikopterle ateş açılması sonucu 88 kişinin hayatını kaybetmesi ve yüzlerce kişinin yaralanması halkın üzerinde büyük bir etki göstermiştir. Hemen sonrasında Humeyni'nin fetvası ile ülkede çok büyük gösteriler başlamış, ekonomi durma noktasına gelmiştir. Şah ise otoritesini kaybetmiş ve Humeyni hızla yükselen bir isim olmuştur. Nitekim 16 Ocak 1979 yılında Şah hastalandığını bahane ederek ülkeyi terk edip Mısır'a kaçınca 1 Şubat 1979'da Humeyni'nin sürgünden dönmesiyle İran'da yeni bir dönem başlamış oldu.¹⁴⁶

Aslına bakıldığında Pehlevi Hanedanlığı döneminde İran ilk defa bölgesel bir güç haline gelmiştir. Bu dönemde İran sanayisi gelişme göstermiş, üniversiteler kurulmuş, İran nüfusu 1921'den 1979 yılına kadar nerdeyse dört katına çıkmış, ülkenin

---

¹⁴⁵ Doğan, op. cit., s. 30.

¹⁴⁶ Djalili ve Kellner, op. cit., ss. 108-116.

toprak bütünlüğü güçlenmiş ve ayrılıkçı akımların tehdidi artık minimum düzeye inmiştir. Her ne kadar 1975 yılından itibaren ekonomik anlamda bir zayıflama sürecine girilese de genel anlamda ekonomik alanda İran Pehleviler döneminde büyük bir gelişim göstermiştir. Yine de ekonomideki bu gelişmenin topluma tam yansımadağı ve büyük bir gelir eşitsizliğine yol açtığını ve devrimin önemli sebeplerinden birinin de bu durum olduğunu belirtmekte fayda vardır.¹⁴⁷

2.2. DEVRİMİ HAZIRLAYAN ETMENLER

1979 yılında meydana gelen İran İslam Devrimi ile birlikte İran'da her alanda büyük bir değişim yaşanmıştır. Böylesi bir devrimin İran'da gerçekleşmesinin arkasında bu devrimi hazırlayan bazı sebepler bulunmaktadır. Bu faktörlere kısaca değinelim.

Öncelikle 1941- 1979 yılları arasında İran'da Şah Muhammed Rıza Pehlevi yönetiminde bir modernleşme süreci yaşanmıştır. Muhammed Rıza babasının başlattığı batılılaşma ve modernleşme faaliyetlerini devam ettirme yolunu seçmişti.¹⁴⁸Bu noktada 1960'lı yıllar İran'da Ak Devrim olarak anılan bir reformlaşma süreci başlamıştır. Şah, Ak Devrim ile toplumsal ve ekonomik hayatın her alanını etkileyecek, düzenleyecek bir dönüşüm gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ve bu modernleşme hareketi temel olarak toprak reformuna dayanmıştır. Bu durum ise büyük bir kısmı toprağa bağlı bir yaşam süren İran toplumunda geleneksel yapının bozulmasına sebep olmuştur. Toprak reformundan olumsuz etkilenen kesim olan büyük toprak sahipleri, esnaf, tüccar ve çiftçiler bu süreçle birlikte rejim karşıtı bir tutum içerisine girmeye başlamışlardır.¹⁴⁹Ayrıca Ruhban sınıfı da toprak reformundan olumsuz etkilenen bir diğer önemli kesim olmuştur. Ruhban sınıfının rejim karşıtı bir tutuma girmesi Ruhban sınıfına büyük bir bağlılık içerisinde olan Bazaar adı verilen esnaf kesimin de rejim karşıtı bir tavır almasında etkili olmuştur. Bu dönemde Ruhban sınıfı vakıf arazileri adı altında çok büyük arazileri yönetmekteydi. Toprak reformuyla Ruhban sınıfın buradan elde ettiği çıkarlar büyük ölçüde zarar görmekteydi. Bu faktörün de etkisiyle rejim karşıtı bir tavır alan bir diğer kesim ise ulemalar olmuştur. Ruhbanların Rejim karşıtı bir tavır

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Adıbelli, op.cit, s.37-38.

¹⁴⁹ Ünal Gündoğan, "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Bir Değerlendirme", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 3, Sayı: 29, Mayıs 2011, s. 96.

almalarının tek sebebi ak devrimden olumsuz etkilenmeleri değildir. Asıl sebep rejimin din adamlarına karşı aldığı genel tavidir. Şah Muhammed Rıza da babası gibi dinin ve ulemaların siyasal ve toplumsal alandaki etki ve nüfuzunu azaltmaya çalışmıştır. Şah'ın bu anlamda yürüttüğü politikalar dini kesimlerin ve mollaların rejim karşıtı faaliyetlerde bulunmalarına yol açmıştır. Ak Devrim de yer alan kadınlara seçme hakkının verilmesi ve toprak reformu gibi konular da dindar kesimde büyük bir öfke ve Ak Devrim karşıtlığına yol açmıştır. Bu anlamda toplum tarafından sevilen bir din adamı olan Ruhullah Humeyni verdiği rejim ve Ak Devrim karşıtı vaazlarla ön plana çıkmış ve 1979 İslam Devriminin de baş aktör olarak ön plana çıkmıştır.¹⁵⁰

Bunların dışında devlet kadrolarına yeterliliğine bakılmaksızın rejime sadık isimlerin getirilmesi ve yolsuzluk, rüşvet adam kayırma gibi uygulamaların yaygınlaşması, hakim ve savcıların rejim yanlısı kişilerden seçilmesi nedeniyle halkın devletin adaletine olan güvenin sarsılması, kişilerin hak ve özgürlüklerine kısıtlamalar getirilmesi ve devletin giderek bir polis devleti haline gelmesi, sadece devlet güdümündeki siyasi ve ekonomik faaliyetlere izin verilmesi, petrol gelirlerindeki müthiş artışa ve devletin ekonomisindeki muazzam büyümeye rağmen gelirlerin halka ulaşmaması, büyük bir gelir eşitsizliğinin ortaya çıkması nedeniyle halk geçim sıkıntısı çekerken rejim yanlılarından oluşan üst tabakanın büyük bir lüks içerisinde yaşaması, toprak reformunun etkisiyle köyden kente göç edenlerin ortaya çıkardığı çarpık kentleşme, alt yapı yetersizliği, işsizlik problemi gibi sorunların ortaya çıkması, rejimin ABD ve batı ülkeleri ile yakın ilişkilerinden duyulan rahatsızlık gibi etmenlerin etkisiyle halkın büyük bir kesimi rejimden nefret eder hale gelmiştir. Bunların yanı sıra İran'da petrol gelirlerindeki artışında etkisiyle liberal, özgür bir İran'da yaşamak isteyen yeni büyük bir orta sınıf ortaya çıkmıştır. Tüm bu faktörlerin etkisiyle halkın büyük çoğunluğunda ortaya çıkan rejim karşıtlığı farklı görüşlere sahip olan grupları bir çatı altında bir araya getirmiş ve bunun sonucunda da 1979 yılında İran İslam Devrimi gerçekleşmiştir.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Djalili ve Kellner, op. cit., s. 106.

¹⁵¹ Gündoğan, op. cit., ss. 96-97.

2.3. DEVRİM SÜRECİ

1970’li yıllardan itibaren İran’da rejim karşıtlarında büyük bir artış meydana gelmişti. Bu dönemde Ali Şeriatî ve Humeyni’de verdikleri rejim karşıtı vaazlar ile ön plana çıkmaya başlamışlardır. Şeriatî’nin görüşleri özellikle lise ve üniversite öğrencileri arasında geniş bir taraftar bulmuştu. Ayrıca kadınlar da bütün muhalif gruplar içerisinde oldukça aktif olmaya başlamışlardı. Rejim ve ABD karşıtlığı içeren söylemleri sebebiyle 1964 yılında Türkiye’ye sürgün edilen 1965 yılında ise Irak’ın Necef şehrine geçmesine izin verilen Humeyninin buradan yaptığı rejim ve ABD karşıtı vaazların banda kaydedip gizlice İran’a sokulmasıyla geniş bir taraftarı oluşmaya başlamıştı.¹⁵² Uzun zamandan beri sık sık ayaklanmaların ve halk hareketlerinin görüldüğü İran’da 1978 Ocak ayında hükümet Humeyni’yi aşağılayıcı bir açıklama yapınca sonunda devrimi getirecek olan ayaklanma süreci başlamıştır. Şah ortaya çıkan bu ayaklanmaları şiddetle bastırmaya çalıştıkça ayaklanmalar artarak yayılmaya başlamıştır. Humeyni yanlısı kitlelerin başlattığı bu ayaklanmaya siyasi açıdan dışlanmışlar, eşitsiz gelir dağılımından şikayet edenler ve rejimin ABD temelinde yabancılarla olan bağlantılarından rahatsız olanlar da katılınca Şah’a karşı büyük ve çok farklı grupları da içinde barındıran halk hareketine dönüşmüştür. Şah’ı devirmek için mücadele eden bu grupları başlıca 6 başlık altında toplayabiliriz.¹⁵³

- 1- Radikal İslamcılar
- 2- İlmî İslamcılar
- 3- Milliyetçiler
- 4- Liberaller
- 5- İlmî Solcular
- 6- Radikal Solcular

Bu gruplar içerisinde devrim esnasında ve sonrasında liderliği radikal İslamcılar almıştır.

Sindirme yöntemleriyle ayaklanmaları bastıramayan Şah sonrasında kendisine karşı başlayan halk hareketlerini bastırabilmek adına liberalleşme eğilimi göstererek bir ulusal cephe politikacısı olan Şahpur Bahtiyar’ı başbakanlığa getirmiştir. Bahtiyar

¹⁵² Garthwaite, op. cit., s. 232.

¹⁵³ Arı, **Ortadoğu**..., op. cit., s.524.

halkın desteğini kazanmak amacıyla İsrail ve Güney Afrika'ya petrol satışını durdurduğunu, CENTO' dan ayrıldığını ve SAVAK'ın dağıtıldığını açıklamıştır. Ancak yapılan bu girişimler halk gözünde durumu kurtarmak adına yapılmış samimi olmayan girişimler olarak görülmüştür ve ayrıca yetersiz bulunmuştur. Şah 16 Ocak 1979'da yurtdışı tatiline çıkınca Bahtiyar gösterilerin ana hedefi haline gelmiştir. Ordunun desteğini de yanında bulamayan Bahtiyar kontrolü tamamen kaybetmiştir. 1 Şubat 1979 yılında Paris'te sürgünde olan Humeyni'ni İran'a dönünce İran'da monarşi ve Pehlevi Hanedanlığı dönemi sona ermiştir.¹⁵⁴

2.4. DEVRİMLE GELEN DÖNÜŞÜM

Humeyni sürgünde olduğu Paris'ten 1 Şubat 1979 yılında milyonlarca İranlı'nın karşılmasıyla ülkesine yeniden dönmüştür. Şah'ın devrilmesinden sonra devrime destek veren diğer siyasi grupları ve muhalif liderleri sindiren ve devrimin lideri olarak ön plana çıkmayı başaran Humeyni 1 Nisan 1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti'ni ilan etmiş ve sonrasında dini lider (Rehber) olarak ömrü boyunca devletin dini ve siyasi lideri olmuştur.¹⁵⁵

Humeyni Paris sürgününden İran'a döndüğünde halka karşı çeşitli vaatlerde bulunmuştur. Su, elektrik ve otobüsün bedava olması, siyasi parti kurma özgürlüğü ve medya özgürlüğü gibi vaatler Humeyni'nin verdiği ilk vaatlerden bazılarıdır. Bunların yanı sıra Humeyni Şah'ın Petrol gelirlerini halka yansıtmadığını bu paraları silahlanma ve turist çekme faaliyetlerine yatırdığını ve bu paraların asıl sahibi olan halka geri dönmesi gerektiğini halka anlatmış ve yoksul kalan halkın yeniden ekonomik anlamda refaha ereceğinin sözünü de vermiştir.¹⁵⁶

Humeyni İran İslam Cumhuriyetini ilan ettikten sonra İran sosyal, siyasal ve kültürel anlamda büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. İran'ın siyasal anlamda geçirdiği dönüşümü bir sonraki başlığa bırakıp kültürel, sosyal, iç ve dış politika alanlarında gerçekleşen dönüşüme bakalım. Öncelikle Humeyni İran İslam

---

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Soner Yalçın, "İran İslam Devrimi Nasıl Oldu, Gerçek Tarihi", <http://www.bilgilersitesi.com/iran-islam-devrimi-nasil-oldu-gercek-tarihi.html>, (e.t. 15.05.2016).

¹⁵⁶ Ibid.

Cumhuriyetini kurduktan sonra ilk iş olarak kültürel bir devrim gerçekleştirme yolunda adımlar atmıştır. İran değer sistemini köklü bir değişime sürükleyen İran kültürel devrimin sloganlarından biri olan “Bizim devrimimiz değerler devrimidir.” ifadesi İran’daki değerlerin köklü bir değişikliğe uğrayacağına açık bir sinyali olmuştur. Humeyni’nin liderliğini yürüttüğü bu yeni rejimin ana amacı İslami değerlere dayanan yeni bir toplum oluşturmak olmuştur. Bu amacı gerçekleştirme noktasında ilk adım ise eğitim alanının dönüştürülmesi olmuştur. Bu noktada İran hükümetine eğitim sistemindeki değerlerde bir devrim gerçekleştirilmesi görevi verilmiştir. Humeyni eğitimdeki devrim yoluyla bu yeni rejimi benimseyen, inanan ve amel eden Müslüman bir nesil oluşturmayı hedeflemiştir.¹⁵⁷ Bu noktada şeriat hükümleriyle ve mollalar aracılığıyla ülkenin tek bir elden yönetilmesine karşı çıkan üniversitelerde de önce Besic denen milisler aracılığıyla kanlı çatışmalar çıkarılmış devamında da bu çatışmalar bahane edilmiş ve “batılı görüşlüler dine karşı geliyor” söylemi ile bu üniversiteler kapatılmıştır. 1983 yılına kadar süren bu süreçte ilerleyen bölümlerde anlatılacak olan İran- Irak savaşının yarattığı ortamında etkisiyle birçok hoca ve devlet çalışanı tasfiye edilmiş ve boşalan kadrolar Humeyni yanlısı kişilerce doldurulmuştur. Eğitimde yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Humeyni kadınların şeriat hükümlerine uygun şekilde kapanmaya mecbur kılmış, askeri marşlar haricindeki tüm müzik türleri yasaklanmıştır. Yine bu dönemde tüm devlet kurumları Humeyni yanlısı kişilerce doldurulmuş, muhalif olan liderler ve kişiler işkence ve idam cezalarına maruz bırakılarak baskıcı ve zorlayıcı yöntemler sonunda sindirilmiştir.¹⁵⁸

İç politik alanda kültürel devrim, şeriat kurallarına dayalı yeni bir düzen, siyasi merkezileşme ve toplumsal düzen ve huzur sağlanmaya çalışılırken, (ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak anlatılacak olan) 1980 yılında başlayıp 1988 yılına kadar süren İran- Irak savaşının ortaya çıkması genel beklentilerin aksine İran’daki yeni rejimin güçlenmesi ve sürekliliğinin sağlanması noktasında büyük bir katkı sağlamıştır.

---

¹⁵⁷ Gülнар Mehran, “Devrim Sonrası İran Eğitiminde Kültürel Devrim ve Değer Dönüşümü”, <http://www.islamdusuncesi.net/devrim-sonrasi-iran-egitiminde-kulturel-devrim-ve-deger-donusumu-92h.htm>, (e.t. 15.05.2016).

¹⁵⁸ Yalçın, loc. cit.,

Rejimin ılımlılardan temizlenmesini sağlayarak Humeyni iktidarının pekiştirilmesini sağlayan diğer bir unsur ise aşağıda bahsedilecek olan Rehineler Krizi olayı olmuştur.¹⁵⁹

Bunların yanı sıra İran dış politikası da devrim ile büyük bir değişim göstermiştir. Öncelikle ABD - İran doğal müttefikliğine son verilmiş, 12 Mart 1979'da İran CENTO'dan ayrılmış ve Mehdi Bazargan'ın değimiyle bağlantısızlık temelinde bir dış politika izlenmeye çalışılmıştır. Ancak Humeyni'nin ABD, SSCB ve İsrail karşıtı söylemleri ve körfez ülkelerini kukla rejimler olarak görmesi İran ile bu ülkeler arasındaki ilişkilerde gerilmelere sebep olmuştur. Özellikle 4 Kasım 1979'da İranlı bir grup öğrencinin Şah'ın ABD'ye sığındığı gerekçesiyle Tahrandaki Amerikan elçilik görevlilerini rehin alması üzerine ABD-İran ilişkileri kopma noktasına gelmiş, eski iki müttefik adeta düşman olmuşlardır. ABD tırmanan gerilim üzerine İran mal varlığını dondurmuş hatta diplomatik ilişkilerini de kesmiştir. Sonraki süreçte 24 Nisan 1980' de ABD rehineleri kurtarmak için bir operasyon düzenlese de bu girişiminde başarılı olamamış ve rehineler krizi ancak 444 gün sonra 21 Ocak 1981'de sona ermiştir. Rehineler krizinin sona ermesinde İran-İrak savaşının başlamış olması ve ABD'nin İran'ın dondurulmuş mal varlığını iade etme vaadinin etkisi büyüktür.¹⁶⁰

Humeyni'nin İran dış politikası noktasında en önem verdiği politika devrim ihraç politikası olmuştur. Öyle ki İran dış politikasının temelinde devrim ihraç politikasını yerleştiren Humeyni böylelikle tüm dünyada İslami bir düzen kurabilmeyi kendisine bir amaç edinmiştir. Ona göre dünyada bir ezenler bir de ezilenler vardı ve İslami Dünya Düzeni tüm ezilen ve yoksul ulusların kurtuluşu olacaktır. Ayrıca Humeyni'ye göre devrim ihraç politikası İran'ın bölgesel bir aktör olabilmesi noktasında da büyük önem arz etmekteydi. Humeyni İran yakın çevresinde olan ve Şii inanışa sahip grupları ve toplumları etkisi altına alarak bölgedeki nüfuzunu artırmayı hedeflemekteydi. Bu noktada özellikle Basra körfezinde yer alan körfez ülkeleri İran için bir sıçrama tahtası olarak görülmüştür. Bu durum bölge ülkelerinde İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı bir olumsuz bir algının oluşmasına neden olmuştur. Nitekim devrim ihraç politikası İran'ın yakın çevresindeki Şii nüfusa sahip ülkelerde bir endişeye neden olmuş ve bu ülkelerin İran ile olan ilişkilerinde gerilmelere neden olmuştur. İran-İrak savaşının başlamasında

¹⁵⁹ Stephen Kinzer, **Ezber Bozmak: İran, Türkiye ve Amerika'nın Geleceği**, (çev.) Sulhie Gültekingil, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011. [Sayfa bul](#)

¹⁶⁰ Arı, **Ortadoğu**... op.cit., ss. 531-532.

ve Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurulması noktasında da İran'ın yürüttüğü bu devrim ihraç politikası ana gerekçelerden birisi olmuştur.¹⁶¹ Bölge ülkeleri ile karşı karşıya gelen ve bölgede yalnızlaşan İran, devrim ihraç politikasının altında yatan ideolojinin kapitalizm, sosyalizm, ABD, İsrail ve Batı karşıtlığı içermesi gibi sebeplerden dolayı ABD, SSCB, İsrail gibi ülkelerle de karşı karşıya gelmiş ve bir anlamda tüm dünyadan kendini soyutlamıştır.¹⁶²

İdeolojinin dışında İran dış politikasında öne çıkan bir diğer önemli faktör ise Humeyni'nin “Ne Doğu Ne Batı” söylemi ve İran'ın ilk başbakanı olan Mehdi Bazargan'ın dış politikada eşitlik ve denge vurgusudur. İran yeni rejiminin bu söylemleri dış politikada devletlere eşit ve tarafsızlık ölçüsünde yaklaşılacağı mesajını vermesi bakımından önemlidir. 1979 yılındaki devrimle başlayıp 1989 yılında Humeyni'nin vefat etmesiyle sona eren on yıllık Humeyni'nin iktidarlık dönemindeki İran dış politikası Devrimci İdealist dış politika olarak tanımlansa da aslında bu dönemde ulusal çıkar kavramı da büyük önem arz etmektedir. 1988 yılında Humeyni'nin Maslahat-ı Nizam-ı İslâmî'nin (İslâm Devletinin Çıkarlarının Korunması) genel bir uygulama iken bir ilke haline dönüştürülmesi bunun en basit örneğidir. Humeyni önderliğindeki bu dönemde İran dış politikasında ulusal çıkarlar noktasında yeri geldiğinde pragmatist bir yaklaşımda sergilenmiştir.¹⁶³

İran dış politikası Humeyni döneminde ideolojiye dayalı devrim ihraç politikası temelinde şekillense de bunun yanı sıra dış politikayı etkileyen başka etmenlerde vardır. Çünkü dış politika tek bir faktöre bağımlı olacak şekilde indirgenemeyecek kadar önemlidir. Bu noktada bu dönem İran dış politikasına etki eden diğer faktörler şunlardır;

- Jeostratejik gerçekler
- Tarihsel miras
- İran'ın etnik, dini ve kültürel yapısı
- Ülkenin ekonomik durumu
- Ordunun durumu ve askeri gücü
- Sahip olunan stratejik-doğal kaynaklar

¹⁶¹ Ibid, ss.531-540.

¹⁶² Gündoğan, op. cit., ss. 98-99.

¹⁶³ İsmail Sarı, “1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2015, s.116.

- Basın-yayın ve kamuoyu etkisi
- Anayasal kurumların etkisi
- Rejim içi çekişmeler
- Uluslararası sistemin yapısı¹⁶⁴

Dış politika yapımında kimi konularda bu maddelerin birisi etkisini daha fazla hissettirirken kimi konularda birden fazla faktör aynı anda etkisini hissettirmiştir. Örneğin İran ile Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri arasındaki ilişkiler de ideolojinin yanı sıra petrol ve doğalgaz ekonomisi de ilişkileri etkileyen faktörler olarak ön plana çıkmıştır.

İran'ın 1979 İran İslam Devrimi sonrasında dış politika tarzında bir değişim olduğu oldukça bariz bir şekilde görülmektedir. Ancak bu değişim hedef noktasında değil sadece yöntem noktasında olmuştur. Devrim öncesi dönemde Şah'ın amacı Nasyonalizm ve Modernizm temelinde İran'ın büyük güçler karşısında bağımsız hareket edebilmesini ve gelişmesini sağlamak olmuştur. Yani bir anlamda İran'ın otonomisini sağlamaya çalışmıştır. Devrim sonrası dönemde Humeyni'nin yapmaya çalıştığı da bundan pek farklı değildir. Ancak Humeyni yöntem olarak Modernizm ve İslamcılık temelinde bu otonomi arayışını gerçekleştirmeye çalışmıştır.¹⁶⁵

2.4.1. DEVRİM SONRASI İRAN'DA SİYASAL SİSTEM

Devrim ile İran'da yaşanan en büyük değişim İran siyasi yapısının değişimi noktasında olmuştur. 1979 yılında Humeyni sürgünde olduğu Paris'ten İran'a dönünce ilk iş olarak Mehdi Bazargan'ı geçici hükümet başbakanı olarak atamıştır. Ardından yeni yönetimin programı okunmuş ve 1 Nisan 1979'da ise yeni İslami rejim ilan edilip İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Uzun yıllar boyu monarşi ile yönetilen İran'da Pehlevi Hanedanlığı İran'daki son monarşi yönetimi olarak tarihte yer almıştır.¹⁶⁶Kendine özgü yeni bir siyasi sisteme geçiş yapan İran'ın siyasi yapısını ayrıntılı olarak anlatmak karar vericilerin bu sistemdeki yeri ve önemini anlaşılması

---

¹⁶⁴ Gündoğan, loc. cit.,

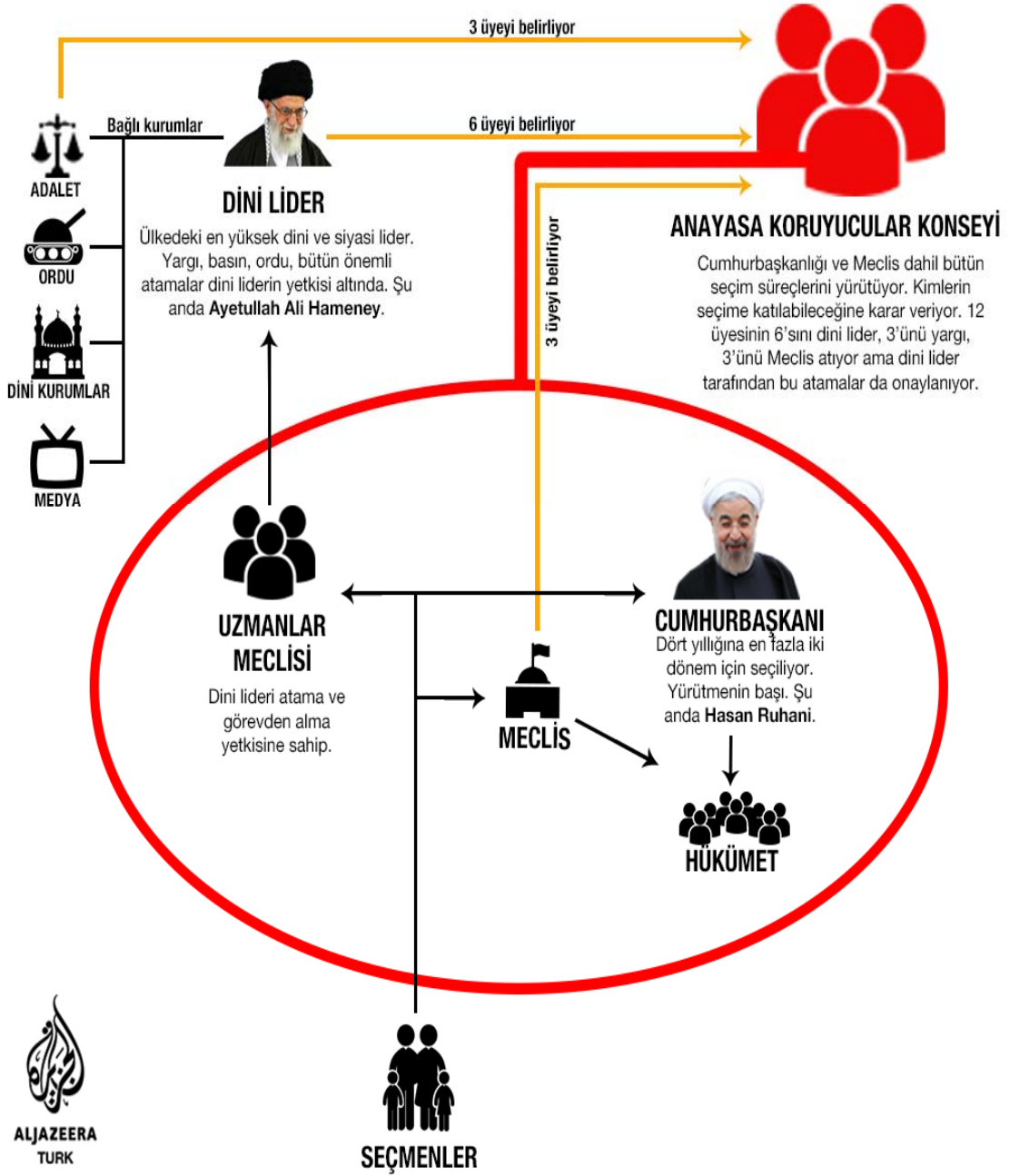
¹⁶⁵ Sarı, op. cit., s. 129.

¹⁶⁶ Ercan Çitlioğlu, **İran'ı Anlamak**, Başkent Üniversitesi, 2015, s.42.

bakımından ve karar verme sürecinin daha iyi anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. İran siyasi yapısının genel görünümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9. İran Siyasal Yapısı

İRAN'IN KARMAŞIK SİYASİ SİSTEMİ

Kaynak: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iranin-secimi>, (e.t. 20.05.2016).

Devletlerin siyasi yapıları Anayasalara göre şekillenmektedir. Bu noktada İran siyasi yapısını iyi anlayabilmek adına öncesinde 1979 Anayasa'sını ve 1989 Anayasa'sına kısaca değinmemiz gerekmektedir.

2.4.1.1. 1979 İran Devrim Anayasası ve 1989 Düzenlemesi

Humeyni Devrim daha tam anlamıyla gerçekleşmemişken devrimden 3 ay öncesinde Paris'te sürgündeyken yeni bir anayasa taslağı hazırlanması amacıyla çalışmalara başlamış yeni bir anayasanın hazırlanabilmesi için Kurucu Meclis'in kurulması gerektiğini ilan etmiştir. Devrim henüz gerçekleşmemişken Humeyni'nin bu açıklamaları devrimin gerçekleşeceğine olan inancının bir göstergesi olmuştur. Ayrıca diğer muhalif liderlerin böyle bir anayasa için hazırlık yapmaması Humeyni'nin devrim sonrasında devrim liderliğini eline alması noktasında da etkili olmuştur. Humeyni Şah'ın İran'ın terk etmek zorunda kalması üzerine İran'a döndüğünde kendisini karşılayan kalabalık İran halkına ilk işlerinin yeni bir anayasa hazırlanması için kurucu meclis oluşturulacağını ve bu meclis üyelerinin halk tarafından seçileceğini duyurmuştur. Arkasından da geçici hükümet kurması için Mehdi Bazargan'ı Başbakan olarak atamıştır. Daha sonra Humeyni Bazargan'a gerekli talimatları vermiş ve hazırlıklar tamamlanıp 1979 yılı Ağustos'unda yapılan seçimle 73 kişilik bir Kurucu Meclis (Akiller Şurası) oluşturulmuştur. Bu kurucu meclis üyelerinin 41'i Humeyni'nin öğrencileri olmuştur. Bunların dışında Humeyni'ye siyasi anlamda bağlı başka kişilerde bulunmaktaydı. Humeyni yanlılarının sayısı anayasa oylamasında aranacak olan 2/3 oranındaki şartı kolaylıkla sağlamaktaydı. Yine de Anayasa'nın hazırlanması Velayet-i Fakih teorisine dayanan muhalefetler sebebiyle ancak 3 ayın sonunda tamamlanabilmiştir. Aslında Humeyni en geç bir ay içinde anayasa taslağının hazırlanması için kendisi bir heyet kurmuştu. Kurucu Meclis üyelerine ise bu heyetin hazırladığı taslağa son halini vermek kalmıştır. 12 Bölüm ve 175 Maddeden oluşan yeni anayasa Aralık ayında yapılan halk oylaması sonucu kullanılan oyların 99.5'i tarafından olumlu karşılanarak kabul edilmiştir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁷ M. Serkan Taflıoğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı 'Velayet-i Fakih'", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:68, No:3, 2013, ss. 100-102.

1979 yılında kabul edilen İran İslam Anayasası ile oluşturulan yeni yapıda Velayet-i Fakih ve Rehberlik makamı temel ve esas olarak belirlenmiştir. Bu anayasada Koruyucular Konseyinde, Uzmanlar Meclisinde ve Yargı’da din adamlarına ağırlıklı bir rol verilmiştir. Rehberlik makamına oldukça geniş yetkiler veren ve en üst otorite olarak Rehber’i kabul eden bu anayasa demokratik bir yapının oluşması noktasında bazı engeller de barındırmaktadır. ¹⁶⁸ Örneğin Cumhurbaşkanı’nın halkoyu ile seçilmesine rağmen Cumhurbaşkanı atama yolu ile görev alan Rehber’e karşı sorumludur ve Rehber Cumhurbaşkanı’nı azletme yetkisine sahiptir. ¹⁶⁹

Hazırlanan anayasanın giriş bölümünde Allah’a, İlahi Adalete, Kıyamet Gününe, Kuran’a, Hz Muhammed(s.a.s.)’e, On İki İmama ve Mehdi’nin gelişine en önemlisi de Humeyni’nin Velayet-i Fakih kavramına inanç vurgulanmıştır. Sömürgeci, otoriter, emperyalist düşüncelere karşı çıkılmasına dikkat çekilmiş ve Humeyni’den İslam Cumhuriyeti’nin Kurucusu/ Ümmetin İmamı gibi övgü dolu unvanlarla bahsedilmiştir. Ruhani ömür boyu Rehber/Ruhani Lider olarak ilan edilmiştir. Bunların yanı sıra ulusal bayrağın üzerine “Allahüekber” ifadesi eklenmiştir. ¹⁷⁰

Kısaca bu yeni anayasa ile İran İslam Cumhuriyeti Şii İslam anlayışı temeline oturturulmuş, İran’da yeni ve kendine özgü bir siyasi yapı kurulmuş, en üst otorite olarak Rehberlik makamına çok geniş yetkiler verilmiş ve Humeyni ölene kadar Rehber seçilmiştir. Humeyni’ni isteğiyle başlatılan çalışmalar sonucunda 1989 Yılında Humeyni’nin vefatından kısa bir süre önce Anayasa’da bazı değişiklikler yapılmakla birlikte Anayasa’nın Mehdi’nin geleceği güne kadar yürürlükte kalacağı öngörülmüştür.

28 Temmuz 1989’ da yapılan değişikliklere bakacak olursak, yapılan değişikliklerle Yüksek Güvenlik Konseyi ve Yüksek Yargı Gücü Başkanlığı kurulmuş ve böylelikle anayasanın noksanları giderilmeye çalışılmıştır. Bu değişiklikler devlet organlarının daha fazla kurumsallaşmasını sağlamış ve hükümetin istikrarını artırmıştır.

---

¹⁶⁸ Tahereh Ahin, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Devlet Yapısı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:43, Sayı:2, Haziran 2010, s.87.

¹⁶⁹ Ozan Örmeci, “Siyasal Sistemler İran İslam Cumhuriyeti”, **Uluslararası Politika Akademisi**, <http://politikaakademisi.org/2014/12/24/siyasal-sistemler-iran-islam-cumhuriyeti/>, (e.t. 21.05.2016).

¹⁷⁰ Ervand, Abrahamian, **Modern İran Tarihi**, (çev.) Dilek Şendil, 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 214.

Bununla birlikte Rehber ve Cumhurbaşkanı olmak üzere iki başlı bir yürütme gücü ortaya çıkmıştır.¹⁷¹

2.4.1.2. Velayeti Fakih Sistemi Ve Dini Lider

1979 Yılında İran İslam Devrimi gerçekleştiğinden sonra devrime destek veren diğer muhalif lider ve grupları bastırmayı başarıp devrimin liderliğini ele geçiren Humeyni Velayet'i Fakih teorisini öne sürmüş ve devrim sonrası İran siyasi yapısını bu teori çerçevesinde şekillendirmiştir. Fakihlerin yönetimi anlamına gelen bu teoriye benzer teoriler daha önceki dönemlerde ileri sürülmüş ancak sadece Humeyni'nin Velayet-i Fakih teorisi uygulanma şansı bulmuştur. Bu teori temelde Şii anlayışa dayanmaktadır. Şii itikadına göre peygamberlerin Vahiy ve hükümet olmak üzere iki temel görevi bulunmaktadır. Hükümet ifadesinin anlamı ise ümmeti vahiyler doğrultusunda yönetmek ve yönlendirmektir. Şii anlayışa göre Vahiy Peygamber vefat ettikten sonra sona ermektedir ancak ümmeti vahiyler doğrultusunda yönlendirecek ve yönetecek bir imama her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla imamet peygamber vefat ettikten sonra da devam etmektedir. Şii anlayışta imam olan kişi peygamberle aynı özelliklere sahip olup, günahsız, masum ve hatalardan korunmuş birlikte sadece vahiy almaktan yoksundur. Ayrıca imamın Allah tarafından seçildiğine inanılır ve ümmet imama kayıtsız şartsız itaat etmekle görevlidir. Humeyni'nin velayet-i fakih teorisi de temelde bu anlayıştan ortaya çıkmıştır.¹⁷²

Şia'daki bu imamet anlayışına göre Hz. Muhammed (s.a.s) vefat ettikten sonra Hz. Ali Allah tarafından imam olarak tayin edilmiştir. Ümmetin yönetimi peygamber öldükten sonra Hz Ali'ye onun vefat etmesinden sonra da sırasıyla gelen imamlara geçmiştir. Şii anlayışa göre toplamda 12 imam bulunmaktadır ancak bu imamlardan on ikincisi olan Mehdi Muntazar (beklenen hidayete erdirici) çocuk yaştaiken insanların arasından ayrılarak tekrar geri geleceği güne kadar gizlenmektedir. İşte Humeyni'nin Velayet- i Fakih teorisi tam olarak bu noktada devreye girmektedir. Humeyni'nin teorisine göre 12. İmam Mehdi gizleniyorken o tekrardan gelene kadar ümmetin bir

¹⁷¹ Ahmet Kılınç, "İran Anayasa Hukukunun Temel Esasları", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, 2008, s. 920.

¹⁷² Abdullah Yegin, **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, 1. Baskı, Ankara: SETA Yayınları XXV, Haziran 2003, ss. 52-53.

imama ihtiyacı bulunmaktadır ve bu kişi Veliy-i Fakih / dini lider (rehber)dir. Humeyni devrim sonrası İran siyasi yapısını inşa ederken Velayeti Fakih sistemini sistemin temeline yerleştirmiş ve yetkilerini 1979 devrim sonrası anayasası ile koruma altına almıştır.¹⁷³

1979 anayasasına ile kurulan ve yetkileri güvence altına alınan Velayeti-Fakih (Rehberlik) kurumu İran İslam Cumhuriyetinin en önemli kurumudur. Yetki bakımından yasama, yürütme ve yargının üzerinde olan bu kurum halkın üzerinde de mutlak yetkiye sahiptir. Rehberin hangi özelliklere sahip olması gerektiği, nasıl seçildiği ve yetkilerinin ne olduğuna dair konular da 1979 Anayasasında ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Örneğin Anayasanın 109. Maddesine göre Rehber fetva açıklamak için gerekli ilmi yeteneği olan, takva sahibi, adil, sahih siyasi ve sosyal görüşe ve yöneticilik yeteneğine sahip müçtehitler arasından seçilebilmektedir. Bir sonraki madde olan 110. Madde de ise Rehber'in yetki ve görevleri belirtilmiştir. Bu yetki ve görevler:¹⁷⁴

- *Düzenin Yararını Teşhis Heyeti'ne danışarak devletin genel siyasetini belirleme*
- *Düzenin genel siyasetinin uygulanmasını denetleme*
- *Halk oylaması emrini verme*
- *Silahlı Kuvvetlere başkomutanlık etme*
- *Savaş, barış ve seferberlik ilanı*
- *Koruyucular Şurası üyeleri, Yargı organı başkanı ve Radyo-Televizyon Kurumu Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Devrim Muhafızlar, Ordusu Başkomutanı, düzenli ordu ve güvenlik güçlerinin yüksek dereceli komutanlarının makamlarına tayini, azli ve istifalarını kabul etme*
- *Yasama-yürütme-yargı organları arasındaki ilişkileri düzenleme*
- *Normal yollardan çözülmeyen problemleri Düzenin Yararını Teşhis Heyeti aracılığı ile çözme*
- *Cumhurbaşkanı seçildikten sonra mazbatasını verme*
- *Cumhurbaşkanı'nı görevinden azletme*

---

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Pınar Arıkan, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler", **ORSAM Rapor**, No:122, Mart 2012, s. 8.

- *Yargı organı başkanının teklifinden sonra ve İslami sınırlar dahilinde mahkumlar için af ilan etme olarak belirtilmiştir.*

Rehber'in sahip olduğu yetkiler bu yetkilerle de sınırlı kalmamaktadır. Bu yetkiler Rehber'in doğrudan sahip olduğu yetkililerdir. Bunların yanı sıra Rehber bazı yetkilerini yasama yürütme ve yargı erkleri üzerinden kullanmaktadır. Örneğin İran'da genel konular üzerinde kanun yapma hakkı İran Meclisinde iken Meclis'in yaptığı bu kanunlar Koruma Konseyi tarafından İslam'a uygun olup olmadığı noktasında denetlenmektedir. Bu noktada Koruma Konseyi'nin onay vermediği İslam'a aykırı bulunduğu kanunlar yürürlüğe girmemektedir. Bu onay İran anayasasının 93. Maddesine göre zorunluluktur. Dolayısıyla kanun çıkarma hakkı İran Meclisinde olsa da Koruma konseyi de doğrudan yasama sürecinin bir parçası haline gelmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki Koruma Konseyi'nin yarısı doğrudan Rehber tarafından atanmaktadır. Üyelerin diğer yarısı ise Yüksek Yargı başkanının tavsiyesi üzerine meclis tarafından atanmaktadır. Yüksek Yargı Başkanının atamasını yapan ise yine Rehber' dir. Bu örnekten de anlaşılmaktadır ki yasama üzerinde Rehber'in büyük bir etkisi ve denetimi bulunmaktadır. Rehber bu yetkisini Koruma Konseyi aracılığıyla kullanmaktadır.¹⁷⁵ Ayrıca İran anayasasının 60. Maddesi yürütmenin de esas olarak Rehber'in yetkisi altında olduğunu ancak bu yetkiyi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu üzerinden kullandığını belirtmektedir. Anayasanın 122. Maddesinde Cumhurbaşkanı'nın da rehberine karşı sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca daha önce Rehberin anayasasının 110. Maddesine dayanan yetkilerini anlatırken bahsettiğimiz gibi Cumhurbaşkanı'nın mazbatasını verme ve görevden azletme yetkisi de yine Rehberlik kurumundadır.

Kısaca özetlemek gerekirse Rehberlik makamı İran İslam Cumhuriyeti'nde en yetkili kurum, Rehber ise en üst otorite olarak karşımıza çıkmaktadır. Adalet bakanını atayan Yüksek Yargı Başkanını Rehber'in ataması, Cumhurbaşkanı'nın Rehber'e karşı sorumlu olması ve Rehber'in Cumhurbaşkanı'nı azletme yetkisinin bulunması, Koruyucular Konseyinin yarısını doğrudan ataması ve diğer yarısının da Rehber'in atadığı Yüksek Yargı Başkanı'nın tavsiyesi üzerine meclis tarafından atanması, Rehber'in aynı zamanda başkomutan olması, savaş ve barış ilan etme yetkisine sahip

---

¹⁷⁵ Taflioğlu, op. cit., s.108.

olması, askeri istihbaratı kontrol etmesi, anayasada belirtilen gerekçeler olması halinde danışma meclisinin 2/3 oy çoğunluğu ile birlikte devlet başkanını ve bakanlar kurulunu görevden alabilmesi gibi birçok geniş yetkilerle donatılan Rehber İran anayasal sisteminde en üst otorite olarak yer almaktadır.¹⁷⁶

2.4.1.3. Cumhurbaşkanlığı

İran anayasasının 113. Maddesine göre Rehberlik makamından sonra en yüksek resmi makam cumhurbaşkanlığı makamıdır. Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı anayasayı uygulamakla ve Rehberin doğrudan yetkisi altında bulunmayan hususlarda yürütme organına başkanlık etmekle sorumludur. Cumhurbaşkanı seçilen kişinin görev süresi 4 yıldır. Her 4 yılda bir Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılan İran'da bir aday üst üste en fazla iki dönem yani toplamda 8 yıl Cumhurbaşkanlığı görevine seçilebilmektedir.¹⁷⁷ Bir kişinin İran Cumhurbaşkanlığına seçilebilmesi için bazı şartları sağlaması gerekmektedir. Bunlar şartlar İran asıllı ya da İran vatandaşı olmak, tedbirli, idareci ve iyi geçmişli takva sahibi olmak, Caferi mezhebi mensubu olmak ve İslam Cumhuriyetinin temel prensiplerine inanmak olarak özetlenebilir.¹⁷⁸ Bu şartları sağlayan her aday İran Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyabilmektedir. Ancak Koruyucular Konseyi anayasanın kendisine verdiği Cumhurbaşkanlığı adaylarını inceleme, kabul etme veya reddetme yetkisini kullanarak seçime katılacak adaylar içerisinde uygun bulmadıkları adayların adaylığını reddedebilirler. Bu noktada Koruyucular Konseyi seçime katılacak adaylar üzerindeki sınırları daraltırlar.¹⁷⁹

Bir kişinin Cumhurbaşkanı olarak seçilebilmesi için halkın oylarının salt çoğunluğu alabilmesi gerekmektedir. İlk oylamada bu şart sağlanmazsa en yüksek oy alan adaylar arasında ikinci bir oylama yapıldıktan sonra Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine İslami danışmanlar meclisi nezaret etse de Cumhurbaşkanı mazbatasını verme yetkisi rehberlik makamındadır. Cumhurbaşkanı hem halka hem İslami danışma meclisine hem de rehberine karşı sorumludur ancak

---

¹⁷⁶ Çitlioğlu, op.cit., ss. 43-45.

¹⁷⁷ Arıkan, op.cit., s. 11.

¹⁷⁸ Bayram Sinkaya, "İran İslam Cumhuriyetinde Siyasal Yapı ve Yönetim", **Ortadoğu Siyasetinde İran**, (ed.) Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin, Ankara: Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım, 2011, ss. 23-24.

¹⁷⁹ Arıkan, loc. cit.

istifasını rehberine sunmak zorundadır. Cumhurbaşkanı yemin edip görevine başladıktan sonra ilk iş olarak bakanlar kurulunu oluşturur ve meclisin onayına sunar. Bunların yanı sıra bakanların istifasını kabul etmek veya gerekli gördüğü durumlarda bir bakanı görevden alma yetkisi yine cumhurbaşkanındadır. Ancak belirtmek gerekir ki yeni bakanların da meclisten güvenoyu almaları gerekmektedir.¹⁸⁰

Cumhurbaşkanı'nın genel olarak görev yetkileri şunlardır;

- Kanunların uygulanması, ülkenin plan, bütçe, idari ve istihdam işlerinden doğrudan sorumlu olma
- İslami Şura meclisinin onayıyla, Devletin diğer devletlerle olan anlaşmalarını sözleşmelerini muvafakatnameleri ve uluslararası örgütlerle ilgili anlaşmaları imzalama
- Dışişleri bakanının tavsiyesiyle büyükelçilerin atanmasını onaylama
- İran Büyükelçilerin güven mektuplarını imzalama ve başka ülke büyükelçilerinin güven mektuplarını kabul etme
- Bakanlar kurulunun başı olarak faaliyetlerinden sorumlu olma ve onları azletme¹⁸¹
- Yüksek güvenlik konseyinin ve kültür devrimi yüksek konseyinin başkanlığını yapmak

Cumhurbaşkanı genel olarak Rehberlik makamı ile birlikte iç ve dış siyaseti yürütme görevini yerine getirmekle sorumlu olmakla birlikte ülkenin genel siyasetini belirleme yetkisi sadece Rehberlik makamındadır.¹⁸²

2.4.1.4. İslami Danışmanlar Meclisi / Millet Meclisi (Meclis-i Şura-yı İslami)

İran İslam devrimi öncesinde Milli Danışma Meclisi olan bu meclisin ismi devrim gerçekleşikten sonra İslami Danışma Meclisi olarak değiştirilmiştir. Yasama görevini yerine getirmekle sorumlu olan ve 290 milletvekilinden oluşan bu mecliste milletvekili seçimleri her 4 yılda bir yapılmaktadır. Bu 290 kişilik mecliste azınlıklarda yer almaktadır. Bu noktada İran'da azınlık olarak kabul edilen Zerdüştlere, Yahudilere,

¹⁸⁰ Sinkaya, loc. cit., s.23.

¹⁸¹ Arıkan, loc. cit.

¹⁸² Sinkaya, loc. cit., s. 24.

Aşuri ve Kerdanilere, ve Ermenilere Milletvekili koltuğu ayrılmıştır.¹⁸³ Milletvekilleri seçimler yoluyla seçilmektedir. Ayrıca meclisteki sandalye sayısı her on yılda bir ülkenin nüfusuna bağlı olarak değişim göstermektedir. Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak görevlerini yerine getiren bu kurumda milletvekilleri, günümüzde radikaller ve ılımlılar olmak üzere ikiye ayrılmış durumdadırlar.¹⁸⁴

Bu meclisin başlıca görevleri ise şunlardır: Kanun koyma, olağan kanunların açıklanması ve yorumlanması, ülkenin bütün işleri için araştırma ve soruşturma yapma, savaş gibi olağanüstü dönemlerde hükümete sınırlama yetkisi verme, milletlerarası anlaşmaları onama, Bakanlar Kuruluna güvenoyu verme, Cumhurbaşkanının ve Bakanlar Kurulunun işlevini denetleme, gerekirse görevden alma ve Sayıştayı denetlemek olarak özetlenebilir. Ancak belirtmek gerekir ki Meclis bu yetkilerini kullanırken Rehber ve denetleme kurumları aracılığıyla ile sınırlandırılmaktadır. Örneğin Meclis kararlarının denetim şurasının onayından sonra yürürlüğe girmesi bu sınırlamanın iyi bir örneğidir.¹⁸⁵

Bunların yanı sıra İran İslam Cumhuriyeti anayasasının 88. ve 89. Maddelerine göre hükümet görevlileri hem bireysel anlamda hem de hükümet olarak birlik içerisinde meclise karşı sorumludurlar. Bu anlamda Meclis bakanları veya bakanlar kurulunu güvenoyunun yanı sıra soru ve gensoru yolları ile de denetleyebilme hakkına sahiptir. Hakkında gensoru önergesi verilen bakanlar ya da bakanlar kurulu önergeyi cevaplandırmakla mükelleftirler. Burada cevaplama işlemi için bakanlara ve bakanlar kuruluna verilen süre 10 gün olarak belirlenmiştir. Cevaplama sürecinden sonra gensoru önergesi açılan bakanlar ya da bakanlar kurulu meclisin yeniden güvenoyunu almak zorundadırlar. Aksi halde görevden azledilmiş olurlar. Gensoru önergesi bakanlar ve bakanlar kurulunun yanı sıra yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı hakkında da verilebilir. Cumhurbaşkanı da önergeyi cevaplandırmakla mükelleftir. Burada Cumhurbaşkanı'na verilen süre 1 ay olarak belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından verilen cevap üzerine meclis 2/3 çoğunluk şartını sağlamak kaydıyla Cumhurbaşkanı'nın yetersizliğine karar verebilir. Böyle bir durumda meclis Rehberlik

---

¹⁸³ Yegin, **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, op. cit., s. 56.

¹⁸⁴ Çitlioğlu, op. cit., s. 45.

¹⁸⁵ Kılınç, op. cit., s. 923.

makamını bilgilendirerek Cumhurbaşkanı'nın görevden azlini isteme hakkına sahiptir.¹⁸⁶

2.4.1.5. Anayasa Koruyucular Konseyi

Üyelerinin yarısı din adamından diğer yarısı ise hukukçulardan oluşan bu konsey toplamda 12 üyeden oluşmaktadır. Konseydeki din adamları doğrudan Rehberlik makamı tarafından atanırken hukukçular ise meclis tarafından yargı erki başkanının önerdiği isimler arasından seçilmektedir. Ayrıca bu kişiler hukukçu olmak zorundadırlar ve her birinin ayrı hukuk dallarında uzmanlaşmış olması ve Müslüman olması gerekmektedir.¹⁸⁷ Üyeleri 6 yıllık bir görev için seçilmekle beraber her iki yılda bir din adamlarının ve hukukçuların yarısı değişmektedir.¹⁸⁸ Bu konsey dini ve hukuki denetim yapmakla görevlidir. İran siyasi sisteminde oldukça önemli bir yere sahip olan bu konseyin önemi İran anayasasının 93. Maddesinde de belirtilmiştir. Bu maddeye göre eğer anayasayı koruyucu konseyi olmaz ise meclis de hiçbir yasal statüye sahip olmaz.¹⁸⁹ Bu konseyde karar alınırken oy çoğunluğu ilkesi esas alınmaktadır. Ancak şu ayrıntıyı belirtmek gerekir ki karar alınacak konu İslam'a uygun olup olmadığı bakımından inceleniyorsa sadece din adamları tarafından karara bağlanmaktadır. Bu durumda bir karara varılabilmesi için oy çoğunluğu ilkesi esas alındığından 6 din adamından en az 4'ünün onaylaması gerekmektedir. Ancak anayasaya uygunluk yönünde bir denetleme olduğunda bu oylama işlemi konseydeki bütün üyeler tarafından yapılmaktadır.

Bu konseyin kurulma amacı Anayasayı ve İslam hükümlerini korumak ve meclisin aldığı kararların anayasaya ve şeriata uygun olup olmadığını denetlemektir. Bu anlamda koruyucu konseyinin onaylamadığı hiçbir kanunun geçerliliği bulunmamaktadır. Bunların dışında anayasayı yorumlamak, uzmanlar konseyini,

---

¹⁸⁶ Arıkan, loc. cit.

¹⁸⁷ Örmeci, loc. cit.

¹⁸⁸ Sinkaya, op. cit., s. 22.

¹⁸⁹ Örmeci, loc. cit.,

cumhurbaşkanını, millet meclisini ve referandumları gözetlemek ve adayların uygun olup olmadığını kontrol etmek gibi görevleri bulunmaktadır.¹⁹⁰

2.4.1.6. Uzmanlar Konseyi

Uzmanlar konseyi ilk olarak İran İslam devrimi gerçekleştiğinden sonra yeni anayasa hazırlamak için kurulmuştur. Ancak daha sonraki süreçte bu konseyin varlığı Rehberi seçme ve azledebilme görevini yerine getirme amacıyla devam ettirmiştir. Rehberlik makamına gelecek kişiyi seçme ve azledebilme yetkisine sahip olan bu konseyin başka bir görevi olmasa da Rehberlik makamı ülkenin en üst makamı olduğu için İran siyasi yapısı içerisinde oldukça önemli bir yeri vardır. Konsey üyelerinin seçilme süreci, tüzüğü, sayıları ve şartları İran anayasasının 108. Maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre Uzmanlar Konseyi üyeleri Halk tarafından seçilmektedir. Ancak Anayasayı Koruma Konseyi üyelerinin çoğunluğunun kabulü ve Rehber'in onayını almadan yetkilerini kullanamamaktadır.¹⁹¹ Konsey üyeleri 8 yıllık bir görev için seçilmektedir ve bugünkü üye sayısı 86'dır. Bu seçime katılacak din adamlarının bazı şartları sağlaması gerekmektedir. Bu şartlar;

- Sadık, güvenilir ve ahlak bütünlüğüne sahip olma
- Sosyal ve siyasi yeteneklere haiz olma
- Gerektiğinde Rehberlik makamının sorumluluğunu üstlenebilecek fıkhi bilgiye sahip olma
- İslam Cumhuriyetinin sorunlarını bilme ve siyasi ve sosyal sisteme karşı hiçbir görüş beyan etmemiş olma şeklinde özetlenebilir.

Adayların bu şartları sağlayıp sağlamadığına ve seçimlerin adilane bir şekilde yapılıp yapılmadığına karar verme ve denetleme yetkisi yine Anayasayı Koruyucular Konseyindedir.¹⁹²

¹⁹⁰ Yegin, **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, op. cit., s. 57.

¹⁹¹ Onur Okyar, **İran ve Demokrasi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014, s. 166.

¹⁹² Cantürk Caner, "İslam Devrimi Sonrasında İran'da Yönetim", **Doğu-Batı Yol Ayrımında İran: İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**, (ed.) Barış Adıbelli, 1. Baskı, İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları, 2012, s. 95.

2.4.1.7. Düzenin Yararını Teşhis Konseyi

Meclis ile Anayasayı Korucular Konseyi arasında kanunların dini ahkama ve anayasaya uygun olup olmadığı noktasında çıkabilecek uyuşmazlıkları çözmek amacıyla kurulan Düzenin Yararını Teşhis Konseyi 1988 yılında kurulan bir danışma kuruludur. Bu konseyin bir konunun Konsey tarafından incelenebilmesi Rehber'in talebi doğrultusunda mümkün olmaktadır. Üyeleri Cumhurbaşkanı, meclis başkanı, yargı erki başkanı, Koruyucular Konseyi'nin 6 din adamı üyesi ve Rehber tarafından atanacak diğer üyelerden oluşmaktadır.¹⁹³

Millet Meclisi ile Koruyucular Konseyi arasındaki uyuşmazlıkları inceleme görevinin yanı sıra bu konsey Rehber'in ihtiyaç duyması halinde Rehber'e danışmanlık yapma ve sistemde ortaya çıkan sorun ve çıkmazları çözüme kavuşturma gibi görevler de üstlenebilmektedir. Bu Konsey'in günümüzde 34 üyesi bulunmaktadır.¹⁹⁴

2.4.1.8. Yargı Erki

İran Anayasasında yargı konusuna oldukça geniş bir yer verilmiştir. Anayasanın giriş bölümünde “ Yargı konusu İslam ideolojisi doğrultusunda hareket eden milletin haklarını korumak ve olası sapmaları önlemek açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden yargı sisteminin oluşumu için İslami adalet ilkesi ile adil ve ilkeleri iyi bilen hakimlerin mevcudiyeti öngörülmüştür.” İfadesi yer almaktadır.¹⁹⁵Bu ifadeden de anlaşılmaktadır ki İran yargısı şeriatı temel alan bir hukuk sistemine sahiptir. Yargı, hukuki siyasetin tanımlanmasından ve yasaların İslami değerlere uygun bir şekilde hazırlanmasından sorumludur. Ayrıca bunların yanı sıra Koruyucular Konseyi'nin doğrudan Rehber tarafından atanmayan 6 koltuk için adayları belirlemede yargı erkinin görevleri arasındadır.¹⁹⁶

Yargı organında en yüksek makam Yargı Organı Başkanı'dır. Bu kişi Rehber tarafından atanmaktadır ve görev süresi 5 yıldır. Atanacak kişide adil olma, yargı

¹⁹³ Arıkan, op. cit., s.10.

¹⁹⁴ Yegin, **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, op. cit., ss. 59-60.

¹⁹⁵ Ahin, op. cit., s. 90.

¹⁹⁶ İran'da Sistemin Temel Unsurları, **BBC TURKISH**, 24.06.2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040219_iran_sistem.shtml, (e.t. 28.05.2016).

konularına vakıf olma, tedbirli ve idareci bir kişiliğe sahip olma gibi özellikler aranmaktadır. Yargı Organı Başkanı'nın görev ve sorumlulukları ise genel olarak Yargı'ya ilişkin konularda Şeriata uygun yasa tasarıları hazırlamak, hakimleri görevlendirmek, tayin etmek ve azletmek, mahkeme teşkilatları kurmak, hakimlerin görev yerlerini, görev konularını belirlemek ve terfilerini yapmak, Yüksek Divanın başkanını ve başsavcısını atamak, ve ayrıca ülke yüksek divanının bütün üyelerini, Denetim Şurası üyelerinin yarısını ve İran vilayetlerindeki bütün mahkeme başkanlarını atamak şeklinde özetlenebilir.¹⁹⁷

İran İslam Cumhuriyeti sisteminde yargı organının yasama ve yürütme organları ile ilişkilerini yürütme görevi ise Adalet Bakanı'nın sorumluluğu altındadır. Adalet bakanı ise Cumhurbaşkanı tarafından Yargı Organı Başkanı'nın önerdiği kişiler arasından seçilmektedir. Yargı Organı başkanı mali ve idari tüm yetkilerini bunların yanı sıra Hakimler dışındaki tüm diğer personellerin işe alınma yetkisini Adalet Bakanı'na devredebilmektedir.¹⁹⁸

İran anayasasının 61. Maddesine göre yargı organı İslami ölçülere uygun olarak kurulmuş olan adli mahkemeler aracılığı ile kullanılır. Bu anlamda İran'da hukuk mahkemeleri, ceza mahkemeleri, çocuk mahkemeleri ve aile mahkemeleri ilk derece mahkemeleri olarak görev yapmaktadır. Bunların yanı sıra İslam Devrimi sonrasında Devrim Mahkemeleri, İdari Adalet Divanı, Ulema Mahkemeleri, Basın Mahkemeleri ve Yüksek Divan' da İran Yargı sisteminde yeni mahkemeler olarak kurulmuşlardır.¹⁹⁹

Görüldüğü üzere İran Yargı sisteminde tüm yetki Yargı Organı Başkanı'ndadır. Adalet Bakanı'nın atanmasının Cumhurbaşkanı'nın yetkisinde olmasına rağmen Cumhurbaşkanı'nın bunu serbest iradesi ile değil de Yargı Organı Başkanı'nın önerdiği isimler tarafından seçmek zorunda olması da Yargı Organı Başkanı'nın sistem içerisindeki önemini daha iyi idrak edebilmemiz açısından güzel bir örnektir. Yargı Organı Başkanı'nın ise Rehber tarafından atandığını yeniden hatırlayacak olursak yargı organının da dolaylı yolla olsa da bir anlamda yine İran anayasal sisteminde ki en üst merteye olan Rehberlik tarafından yönetildiğini ve yönlendirildiğini görmekteyiz. Zaten

---

¹⁹⁷ Kılınç, op. cit., s. 930.

¹⁹⁸ Arıkan, op. cit., s.12.

¹⁹⁹ Kılınç, loc. cit.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasa'sında da egemenliğin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından Rehber'in himayesi altında kullanılacağı belirtilmiştir.²⁰⁰

Kısaca belirtmek gerekirse 1979'da İran İslam Devrimi gerçekleştiikten sonra İran'da çok büyük ve köklü değişiklikler yaşanmıştır. İran'da yüzyıllardır devam eden monarşi sona ermiş yerini İran İslam Cumhuriyeti devleti almıştır. Doğal olarak İran'daki bu değişim sadece isim değişikliğiyle kalmamış şeriat hükümlerine dayanan yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Bu anayasa ile İran'da kültürel siyasal ve sosyal anlamda büyük bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Yeni rejim kendine has ve özgü yeni bir siyasi yapı inşa etmiş ve anayasaya dayanan bir çok yeni kurum oluşturmuş ve bu kurumların yetki ve görevlerini belirlemiştir. Pehlevi Hanedanlığı döneminde ortaya çıkan batı tarzı bir gelişim amacı, milliyetçilik üzerinden bir kimlik inşa etme süreci ve laik bir sistem kurma çabası devrimle beraber yerini teokratik bir devlete ve batı karşıtı, Şia temelli bir milliyetçilik anlayışına bırakmıştır. Bu dönüşümü gerçekleştirmek içinde öncelikle eğitim alanı olmak üzere kültürel anlamda birçok reform yapılmış 1980-1988 yılları arasında çıkan İran – Irak savaşının da etkisiyle rejim ve yaşanan dönüşümler İran halkı tarafından benimsenmiş ve İran milli bütünlüğünü sağlamıştır.

Devrimin gerçekleşmesinden dönüşümün yaşanmasına kadar tüm bu süreçte büyük önem arz eden bir isim olarak ortaya çıkan Ruhullah Humeyni ölene dek İran İslam Cumhuriyetin de en yetkili kişi olarak yönetimi ele almıştır.

2.5. HUMEYİNİ DÖNEMİ VE BU DÖNEMDE MEYDANA GELEN ÖNEMLİ OLAYLAR

İran İslam Cumhuriyeti'nin kurarak İran yakın tarihinin en önemli isimlerinden biri olan ve Musevi-yi Humeyni olarak tanınan Humeyni'nin asıl adı Ruhullah Mustafavi'dir. 1902 yılında Humeyn şehrinde doğmuştur. 5 yaşında babasını 15 yaşında da annesini kaybeden Humeyni çocukluk yıllarından itibaren dini medreselerde eğitim almaya başlamıştır. Dönemin önemli hocalarından dersler alan Humeyni kısa sürede Müçtehid'lik derecesine ulaşmış sonrasında Kum şehrinin ünlü ulemalarından

---

²⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, İran'ın Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (e.t. 30.05.2016).

birisi olmuş ve Ayetullahi'l – Uzma olarak tanınmıştır. Bu dönemlerde Şah Rıza Pehlevi rejimine karşı mücadele vermeye başlamış 1960'lı yılların başında muhalefetini artırınca rejim karşıtı yaptığı bir konuşma sonrası tutuklanmış ve İşretabat askeri ceza evine konulmuştur. Serbest kaldıktan sonra da rejim karşıtı söylemlerine devam eden Humeyni serbest kalmasından 1 yıl sonra yeniden tutuklanmış ve 4 Kasım 1965 yılında Türkiye'ye sürgüne gönderilmiştir. Kısa bir süre sonra Türkiye'den Irak'ın necef kentine geçen Humeyni burada 15 yıl kalmış ve bu süreçte talebe yetiştirmeye ve rejim karşıtı söylemlerine devam etmiştir.²⁰¹ 1970'li yılların başında İran'daki rejim karşıtı ayaklanmalar artmaya başlayınca Humeyni Iraktan Fransa'ya geçmiştir. 1971 yılında "Houkumat-e İslami" adından bir eser ortaya koyan Humeyni bu kitabında neden İslami bir devrime ihtiyaç duyulduğunu ve İslami rejimin nasıl yapılandırılacağını anlatmıştır. Bu kitap bir anlamda İran Devriminin ideolojik altyapısını da oluşturmuştur. Toplumsal olayların giderek yayılması üzerine Şah ülkede sıkıyönetim ilan etmiştir. Bu dönemde Şah SAVAK ve polisler aracılığıyla halkı şiddetle bastırmaya çalışırken ayaklanmalar daha da yayılmış ve Şah sonunda Ocak 1979'da İran'ı terk etmek zorunda kalmıştır.²⁰² Şah'ın İran'ı terk etmesi üzerine 1 Şubat 1979'da Humeyni sürgünde olduğu Paris'ten uçakla Tahran'a yeniden dönmüştür. Büyük bir kitle tarafından havaalanında karşılanan Humeyni devrime destek veren diğer muhalif grupları ve liderleri bastırmayı başararak devrimin liderlik bayrağını eline almıştır.²⁰³

İran İslam Devrimi aslında iki aşamalı bir devrimdir bu devrimin ilk aşaması 1979'da Pehlevi rejiminin yıkılmasıyla gerçekleşmiştir. İkinci devrim ise Şah'ın devrilmesinden 3 yıl sonra 1981 yılında devrimi gerçekleştiren gruplar içerisinde İslamcılarının diğer grupları bastırıp İran'da kontrolü tamamen ele geçirmeleri ile gerçekleşmiştir. Aslında bu süreç o kadar da kolay olmamıştır. Başta solcular olmak üzere kadınlar, bazı aşiretler ve hatta bazı mollalar dahi Humeyni'ye karşı muhalefet etmeye başlamışlardı. İran'da kurulmaya çalışılan yeni rejim kırılğan bir yapı üzerinde inşa edilmeye çalışılırken Humeyni'nin baskın rolü ve dini liderliği ortaya çıkan üç kriz sayesinde sağlamlaşmıştır. Bu krizlerden birincisi 1979'un Kasım ayında gerçekleşen

²⁰¹İran Kültür Evi, <http://www.irankulturevi.com/turkce/tarih/imam.htm>, (e.t. 01.06.2016).

²⁰² Çitlioğlu, op. cit., s. 40.

²⁰³ Yalçın Sarıkaya, "Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür", **Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)**, Rapor No:2, Kasım 2012, s. 16.

Rehineler Krizi olayıdır. İkinci kriz ise Irak'ın Eylül 1980'de İran topraklarına girmesi üzerine başlayan ve 8 yıl süren İran- Irak savaşıdır. Üçüncü kriz ise siyasi bir iç krizdir. İslam Cumhuriyeti'nin önemli liderlerinin ve devlet yetkililerinin bu iç kriz esnasında öldürülmesi İran'daki solcu ve laik muhalefetin ezilmesine ve bastırılmasına zemin hazırlamıştır. Yaşanan bu olaylar özellikle de İran-İrak savaşı beklenilenin aksine yeni rejimin otoritesini sağlamlaştırmış ve İran halkında rejime bağlılığı ve bütünleşmeyi artırmıştır. Böylelikle bu gelişmelerinde etkisiyle İran İslam Cumhuriyeti tamamen İslamcılarının yönetimine geçmiş ve günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.²⁰⁴

Özetle İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu Humeyni 8 yılı Irak ile savaş halinde geçen 10 yıllık iktidarı sürecinde İran'da başta siyasi ve kültürel alanlarda olmak üzere büyük bir dönüşüm ve reform sürecini başlatmış bunları yaparken bir yandan da rejimin güvenliğini garantiye almaya çalışmış diğer muhalifleri bastırmayı başarmış ve rejimin gücünü ve yerini pekiştirmiştir.

2.5.1. Rehinerler Krizi

İran İslam Devrimi öncesinde aralarında sıkı bir müttefiklik ilişkisi olan ABD ile İran arasındaki ilişkiler devrimden sonra tam tersi bir hal almaya başlamıştır. Bu iki ülke arasındaki ilişkilerin bu hale gelmesinde 1979'da meydana gelen Rehinerler Krizi'nin etkisi oldukça büyüktür. Bu kriz 4 Kasım 1979'da bir grup İranlı öğrencinin Şah Rıza'nın kanser hastalığı bahanesiyle ABD'ye sığınmasını gerekçe göstererek Tahran'daki Amerikan elçilik görevlilerini rehin almasıyla ortaya çıkmıştır. Rehinerlerin sayısı konusunda 50 ile 70 arasında değişen farklı varsayımlar bulunmaktadır. Tarihe Rehinerler Krizi olarak geçen bu rehin olayı 444 gün sürmüştür.²⁰⁵ Devrim sonrasında ABD'yi Büyük Şeytan olarak tanımlayan yeni İran yönetimi eylemcileri bu süreçte desteklemekten kaçınmamıştır. Vietnam Krizinden sonra ikinci travmasını yaşayan ABD²⁰⁶ bu krizi aşmak için operasyon düzenleyerek rehinerleri kurtarma girişiminde bulunsa da bunda başarılı olamamış ve bir prestij kaybı da yaşamıştır. Rehinerler Krizi

²⁰⁴ Garthwaite, op. cit., ss.235-236.

²⁰⁵ Evren Altınkaş, "Tarih Boyunca ABD- İran İlişkileri", **Doğu- Batı Yol Ayrımında İran: İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**, (ed.) Barış Adıbelli, 1. Baskı, İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları, 2012, s. 278.

²⁰⁶ Kemal İnât, "ABD – İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye'ye Etkileri", **SETA Perspektif**, Sayı: 85, Aralık 2014, s. 5.

20 Ocak 1981’de yapılan Cezayir anlaşması ile İran’ın rehineleri serbest bırakmayı kabul etmesi üzerine sonra ermiştir.²⁰⁷Bunun sebeplerine baktığımızda ise iki faktör kendini göstermektedir;

- 1- 1980 yılında başlayan İran-İrak savaşının etkisi
- 2- Bu kriz sebebiyle ABD’nin dondurduğu 12 Milyar dolar değerindeki İran mal varlığını serbest bırakacağını açıklaması²⁰⁸

Rehineler Krizi sebebiyle Amerika ve İran arasındaki diplomatik ilişkiler de tamamen kesilmiştir. Ancak 1981 yılından itibaren İran Tahran’daki İsviçre Büyükelçiliğinde “ABD Çıkarları Bölümü” açmış, ABD ise Washington’daki Pakistan Büyükelçiliğinde “İran Çıkarları Bölümü” açmış ve diplomatik ilişkiler dolaylı yoldan olsa da yeniden tesis edilmiştir.²⁰⁹

2.5.2. 1980 -1988 İran-İrak Savaşı

Bu dönemde temel amacı İslami Dünya Düzenini kurmak olan Humeyni denetiminde bulunan İran’ın dış politikasının temeli devrimin diğer ülkelere ihracı üzerine kurulmuştur. Bu durum haliyle bölge ülkelerini ve ABD’yi rahatsız ve tedirgin etmiştir. Humeyni’nin Körfez Arap ülkeleri yönetimlerini İslami olmamakla itham etmesi ve bu sorunun Körfez ülkeleri monarklarının halk ihtilalleri ile yerlerinden edilmesiyle sonlanacağını iddia etmesi bu ülkeleri büyük bir endişeye sokmuştur. Ayrıca Humeyni bu Arap monarşilerini Büyük Şeytan olarak nitelediği ABD ile müttefik olmaları yönünden de eleştirmektedir. Bölge ülkeleri ise bu tedirginlik sonucunda cevap olarak 26 Mayıs 1981 yılında Körfez İşbirliği Konseyini kurmuşlardır. Bu konsey her ne kadar konseye katılan ülkeler arasında olumlu ilişkilerin gelişmesine katkı da bulunsa da bu ülkelerin İran ile olan ilişkilerini daha da gergin bir hale sokmuştur. Üstelik konsey kendisinden bekleneni verememiş nitekim İran yönetiminin bölge ülkelerine karşı olan söylemini daha da sertleştirmiştir.²¹⁰

²⁰⁷ Altınkaş, loc.cit.

²⁰⁸ Arı, **Ortadoğu**... op.cit., s.532

²⁰⁹ Altınkaş, loc. cit.

²¹⁰ Ramazan Kılınç, “İran Dış Politikasının Evrimi: Körfezde İran-Arap İlişkileri Örneği”, **Liberal Düşünce**, 2011, s. 169.

Ortadoğu bölgesinde İran'ın ihraç politikasından rahatsız olan ülkeler aradıkları kurtarıcıyı Irak'ta bulmuşlardır. Irak'ın yeni lideri Saddam Hüseyin İran'ı hedeflerine ulaşmada bir engel olarak görmüş ve o zamanki konjonktürün de etkisiyle Nasır'ın tüm prestijini kaybettiği Ortadoğu'da liderliği ele almak için 8 yıl sürecek Irak-İran savaşını başlatmıştır.²¹¹

Bu savaş sırasında ABD başlarda sessiz kalsa da sonraki süreçte Irak'ı açıkça desteklemiştir ama öyle ki ABD Irak'ın bu savaştan kesin galip olarak çıkmasını da istememekteydi bu sebeple zaman zaman İran'a da gizliden destek vermiştir²¹². 1985 yılında gerçekleşen ancak 1986 yılında ortaya çıkan tarihe İrangate Skandalı olarak geçen Reagan yönetimindeki ABD'nin İran'a İsrail üzerinden gizlice silah satması bu desteğin açık bir örneğidir. Reagan bunu Şah'tan sonra İran ile bozulan ilişkileri düzeltmek ve savaşın onurlu bir şekilde bitmesini sağlamak için yaptıklarını bildirmiştir.²¹³

Savaşın ilerleyen yıllarında İran'ın üstün gelmeye başlamasıyla ABD yeniden Irak'ı desteklemeye başlamıştır. Savaş sırasında bir ABD'linin İran mayını sebebiyle yara alması üzerine ABD misilleme olarak iki İran petrol platformunu vurmuştur. Ayrıca Hürmüz Boğazında bulunan bir Amerikan savaş gemisi İran yolcu uçağını düşürmüş ve yanlışlıkla vurduğunu söylemiştir. Bu olayda 290 yolcu hayatını kaybetmiştir.²¹⁴

İran savaş başladığında iç istikrarını daha tam sağlayamamıştı. Yeni bir İslam Cumhuriyeti kurulmuştu ve rejimin ülke tamamında benimsenmesi için zamana ihtiyaç vardı. Ancak başlayan bu savaş beklenilenin aksine İran'ın iç istikrarı sağlamasını kolaylaştırdı.²¹⁵ Bir dış tehdit karşısında bütünleşen İran savaş esnasında yer yer düşmanını bastırabilmeyi başarsa da Sovyetlerden beklediği desteği bulamamış teçhizat kıtlıkları yaşamıştır. Irak kimyasal silahlar kullanmaya başlayınca İran'ın karşı koyma

---

<http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/23/17-ramazan-kilinc-iran-dis-politikasinin-evrimi.pdf>, (e.t. 02.06.2016).

²¹¹ Arı, **Ortadoğu...**, op.cit., ss. 532-539.

²¹² Yaşar Semiz ve Birol Akgün, "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", **Sakarya Üniversitesi İİBF. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:9, 2005, s.165.

²¹³ Arı, **Ortadoğu...**, op.cit.,s.547.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Zafer Akbaş, http://www.historystudies.net/Makaleler/1142552175_27-Zafer%20Akba%C5%9F.pdf, (e.t. 02.06.2016).

gücü iyice tükenmiştir. BM'nin savaşı bitişi için 598 sayılı bir karar almıştır. Ancak İran öneriyi reddedince İran'a yönelik ambargolar da başlamıştır.²¹⁶ Bu gelişmeler üzerine İran yönetimi savaşı daha fazla bu şekilde götürmeyeceğini anlamış ve Humeyni'nin deyimiyle İran "zehir dolu kaseyi içmek" zorunda kalmış ve tüm bu sebeplerle İran 598 sayılı ateşkes kararını 18 Temmuz 1988 yılında kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu anlaşma ile bir anlamda İran'ın bundan sonra uluslararası kurumları ve devletleri daha fazla muhatap almaya başlayacağını da sinyalini vermiştir.²¹⁷

---

²¹⁶ Arı, **Ortadoğu...**, loc.cit.,

²¹⁷ Abdullah Yegin, "Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası", **SETA Perspektif**, Sayı: 32, Şubat 2014, s. 2.

BÖLÜM – 3

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE İRAN DIŞ POLİTİKASI

1. SSCB’NİN DAĞILMASIYLA SOĞUK SAVAŞ’IN SONA ERMESİ

İkinci dünya savaşının sona ermesiyle 1945’ten 1991’ yılına kadar olan süreçte, bu savaştan iki başat güç olarak çıkan ABD ve SSCB’nin güç mücadelesine dayanan iki kutuplu bir yapı uluslararası sisteme hakim olmuştur. Bu güç mücadelesinin casusluk ve propaganda savaşı ile nükleer silah ve uzay yarışı şeklinde gerçekleşmesi, doğrudan karşı karşıya gelinmesinden kaçınılması, sıcak çatışmalardan kaçınılması ve kaçınılmadığı durumlarda da küçük çaplı çatışmaların olması gibi sebeplerden dolayı “Soğuk Savaş Dönemi” olarak da adlandırılmıştır.²¹⁸ Ancak bu dönem 1991 yılında SSCB’nin bu güç mücadelesini daha fazla yürütemeyip parçalanmasıyla sona ermiştir. Bu durum başta SSCB’nin yakın bölgesindeki ülkeler olmak üzere neredeyse dünyadaki bütün ülkelerin dış politikalarında bazı değişikliklere sebep olmuştur. Dolayısıyla İran’da, SSCB’nin yakın coğrafyasında bulunan önemli bir devlet olarak dış politikasında bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

2. SOĞUK SAVAŞIN SONA ERDİĞİ DÖNEMDE İRAN DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÇERÇEVESİ

Devrim sonrası dönemde İran dış politikasını şekillendiren bazı temel unsurlar bulunmaktadır. Bunlar kısaca; Jeopolitik durum, siyasi kültür, toplumsal değerler,

---

²¹⁸ Ural Akbulut, “Atom Çağı ve Soğuk Savaş Nedir”, ss. 2-3,
<http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/ATOM-%C3%87A%C4%9E1-VE-SO%C4%9EUK-SAVA%C5%9E-NED%C4%B0R.pdf>, (e.t. 04.06.2016),

tarihsel tecrübeler, heterojen etnik yapı, Şii İslam anlayışı, sosyal yapı, sahip olduğu doğal kaynaklar, ekonomi ve petrol gelirleri ve yürütülen nükleer faaliyetler olarak özetlenebilir. Bunların yanı sıra İran'ın kendine has siyasi yapısı da karar verme sürecini oluşturması ve şekillendirmesi bakımından İran dış politikasını etkileyen önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹⁹

Bunların dışında 1979 İran İslam Devrimi ile 1991 yılında soğuk savaşın sona ermesine kadar olan süreçteki İran dış politikasını iki ayrı dönemde incelemek daha yerinde olacaktır. Böyle bir ayırımın sebebi İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu ve dini lideri olarak en üst otoritesi olan ve doğal olarak dış politikasını da belirleyen aktör olan Humeyni'nin 1989 yılında vefat etmesidir.

Humeyni döneminde İran dış politikası ideolojik ve devrimci bir eksenle rejim ihraç politikası ve batı karşıtlığı temeline dayanmıştır. Uluslararası alanda iki kutuplu sistemin hakim olduğu bu dönemde Humeyni yönetimi başlarda “ne batı ne doğu sadece İslam” söylemi temelinde bağımsız bir dış politika yolunu seçse de sonrasında hem ABD hem de SSCB karşıtı söylemlerde bulunmuştur. Ancak Humeyni'nin ABD'ye olan karşıtlığı ABD'nin Şah rejimi ile daha yakın ilişkiler içerisinde olmuş olmasından dolayı daha fazla olmuştur. Nitekim Humeyni'nin ABD'yi büyük şeytan olarak tanımlarken, SSCB'yi küçük şeytan olarak tanımlaması ABD karşıtlığının daha fazla olduğunu göstermektedir. Humeyni yönetimindeki İran'ın yürüttüğü ABD, SSCB ve Batı karşıtı politikalar ve Devrim ihraç politikasının bir sonucu olarak İran uluslararası alandan izole olmaya başlamıştır. Buna cevaben Humeyni bir konuşmasında “Bağımsız olmak için izole olmalıyız.” diyerek izole olmaktan korkmadığını dile getirmiş ve izole olmayı bir avantaj olarak görmüştür. Ancak 1983 yılına gelindiğinde hala süren Irak-İran savaşının ve iç dinamiklerin etkisi ile İran “Açık Kapı” politikasına yönelmeye başlamış ve izolasyondan kurtulmaya çalışmıştır.²²⁰

İran'ın bölge ülkeleri tarafından dışlanmasının ve bir tehdit olarak görülmesinin nedeni ise devrim sonrasında yürütülen devrim ihraç politikasıdır. Humeyni İran'da gerçekleşen devrimi sadece bir başlangıç olarak nitelendirmiştir. Humeyni'ye göre bir

---

²¹⁹ Ertan Efeğil, “İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı: 48, Aralık 2012, s. 55.

²²⁰ Bayram Sinkaya, “Devrimden Günümüze İran Dış Politikasının Dönüşümü”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt:247, Sayı: 5-6, Nisan-Mayıs 2005, ss. 2-3.

ezilen vardır bir de ezen bu nedenle Humeyni öncelikle yakın coğrafyasındaki İslam ülkelerine bu devrimi yayarak bölgesel güvenliğini sağlamayı ve sonrasında da tüm dünyada İslami bir dünya düzeni kurmak gibi evrensel bir amacı hedeflemiştir. Bu anlamda Humeyni'nin bir konuşmasında “İslam’ı korumak için kanınızı feda ediniz ve bu kutsal Muharrem ayında tiran ve asalakları deviriniz” cümlesini kullanmıştır. Humeyni'nin kullandığı bu cümle ve nice benzer ifadeler başta ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olan körfez ülkelerini ve Türkiye gibi diğer bölge ülkelerini oldukça tedirgin etmiştir. Nitekim bu söylem ve politikalar Humeyni yönetimindeki İran'ın bölge ülkeleri tarafından da ötekileştirilmesine neden olmuştur.²²¹ Kısaca Humeyni yönetimindeki İran'ın dış politika ilkeleri ve genel parametreleri;

- *Mutlak tarafsızlık*
- *Uluslararası güç blokları ve ittifaklarından uzak durmak*
- *Genelde üçüncü dünya ülkeleri ile yakın siyasi ve iktisadi ilişkiler kurmak*
- *Dini esas alan dış politikası ve devrim ihracı stratejisi ile bölgeye yeni bir düzen getirmek şeklinde özetlenebilir.*²²²

Humeyni 10 yıl iktidarlık süresinin 8 yılını Irak ile savaşarak geçirmiştir. İran-Irak savaşı her ne kadar maddi ve manevi anlamda İran için yıpratıcı olsa da İran'da yeni rejimin sağlam ve sorgulanamaz bir temele oturmasına ve milli bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olmuştur. Bu duruma Humeyni'nin sahip olduğu karizmatik kişiliğinin ve liderlik yeteneğinin etkisi de oldukça önemlidir. Ancak ilk olarak 1988 yılında İran- Irak savaşının bitmesi ve bu gelişme üstüne bir yıl sonra 1989'da Humeyni'nin vefat etmesi de eklenince İran'da devletin sorgulanamaz otoritesi kalkmış ve devlet politikalarına muhalif sesler yükselmeye ve artmaya başlamıştır.²²³

²²¹ Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emekler, “İran’ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri”, **BİLGESAM**, ss. 424-425.

<http://www.bilgesam.org/incele/1866/-iran-in-dis-politika-vizyonu-ve-jeopolitik-hedefleri/#.V1MoTY9OLIU>, (e.t. 04.06.2016).

²²² Ibid.

²²³ Sinkaya, **Mülkiyeler Birliği Dergisi**, op. cit., s.9.

3. SOĞUK SAVAŞIN SONA ERMESİNDEN GÜNÜMÜZE İRAN DIŞ POLİTİKASINI YÖNLENDİREN İSİMLER

3.1. DİNİ LİDER ALİ HAMANEY DÖNEMİ

Ayetullah Seyyid Ali Hamaney 15 Temmuz 1939 tarihinde İran'ın Meşhed şehrinde ailesinin ikinci erkek çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Hamaney'in babası Hüccet'ül İslam Seyyid Cevad Hamaney İran'ın önde gelen din adamlarından birisi olsa da ekonomik durumları oldukça düşük ve sade bir yaşantıları olmuştur. Daha 4 yaşındayken dini eğitim almaya başlayan Hamaney ilkokul eğitimini Diyanet Eğitim Evi adlı dini bir okulda almıştır. Lise çağına geldiğinde ise dini ilimler havzasına giren Hamaney burada babası ve diğer alimlerden edebiyat ve mukaddemat dersleri almıştır. Meşhed dini ilimler havzasında yüksek eğitimine başlayan Hamaney 1958 ve 1964 yılları arasında Kum Dini İlimler Havzasında yüksek eğitimine devam etmiştir. Ancak burada eğitimine devam ederken babasının tek gözünün görmemeye başlaması üzerine babasının bakımını üstlenmek için yeniden meşhede geri dönmüş ve eğitimine burada devam etmeye çalışmıştır.²²⁴

Hamaney bir yandan babasına bakıp bir yandan da dini eğitimine devam ederken aynı zamanda İmam Humeyni'nin 1962 yılında Pehlevi rejimine karşı başlattığı mücadelede aktif bir şekilde çalışmıştır. Hamaney bu siyasi ve İslami mücadeleyi, mücadelenin başarıya ulaşacağı 1979 İran İslam Devrimine kadar yılmadan sürdürmüştür. Bu süreçte birçok kez tutuklanmış, hapisanelerde kalmış, işkenceler görmüş ve sürgün hayatı yaşamıştır. Hamaney 1979 yılında İran İslam Devriminin gerçekleşmesi verilen mücadelenin başarıya ulaşması üzerine Siyasi ve idari anlamda İran yeni rejiminde birçok görev üstlenmiştir. Bunlar kısaca;²²⁵

- *1978'de fikirdaşları ile birlikte İslam Cumhuriyeti Partisi kurmuştur*
- *1979'da İran İslam Cumhuriyeti savunma bakanı yardımcılığı yapmıştır*
- *İslam İnkılabı Muhafızları Ordusu Başkanlığına atanmıştır*

²²⁴ İslam İnkılabı Rehberi Ayetullah'ıl Uzma Seyyid Ali Hamanei'nin Bürosu Resmi İnternet Sitesi, <http://www.leader.ir/tr/content/14155/İslam-İnkılabı-Rehberinin-Hayati>, (e.t. 28.06.2016).

²²⁵ Ibid.

- 1979'da Tahran'da Cuma namazı imamlığına atanmıştır
- 1979'da İran İslami Şura Meclisine Tahran Milletvekili olarak seçilmiştir
- 1980'de İran Yüksek Savunma Şurası Temsilciliğine atanmıştır
- 1980'de İran Irak savaşında cephelerde aktif görev almıştır
- 1981'de İslam İnkılabı Yüksek Kültür Şurası Başkanı olarak seçilmiştir
- 1981-1989 yılları arasında iki dönem Cumhurbaşkanlığı yapmıştır
- 1986'da İran İslam Cumhuriyeti nizamının maslahatını teşhis kurumu başkanı olmuştur
- 1989'da İran anayasasını yeniden ıslah etme ve değiştirme şurasının başkanı olmuştur.

Hamaney 1989 yılında dini lider Humeyni'nin vefat etmesi üzerine Uzmanlar Meclisinde bulunan 80 din adamı tarafından İran İslam Cumhuriyeti'nin yeni dini lideri olarak atanmıştır ve bu görevini halen devam ettirmektedir. ²²⁶Hamaney'in dini liderliği döneminde İran'da 4 Cumhurbaşkanı göreve gelmiş ve yürütme faaliyetlerini bu Cumhurbaşkanları icra etmiştir. Bu Cumhurbaşkanları sırasıyla şu şekildedir;

- Haşimi Rafsancani (1989-1997)
- Muhammed Hatemi(1997- 2005)
- Mahmud Ahmedinejad(2005- 2013)
- Hasan Ruhani(2013- Halen devam)

---

²²⁶ İran'ın En Güçlü Lideri Ali Hamaney, Euronews, <http://tr.euronews.com/2013/06/12/iran-in-en-guclu-lideri-ali-hamaney/>, (e.t. 28.06.2016).

3.1.1. HAŞİMİ RAFSANCANI DÖNEMİ

3.1.1.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür

Haşimi Rafsancani devrim sonrası İran'ı şekillendiren en önemli devlet adamlarından biri olmuştur. Ancak Rafsancani'nin siyasi faaliyetleri ve Humeyni ile yakınlığı şüphesiz ki devrimden çok daha öncesine dayanmaktadır. Devrimden sonra hem Humeyni ile kurduğu bu yakın ilişki hem de kişisel becerisi, kısa sürede Rafsancani'yi ülkenin en güçlü siyasi figürlerinden biri haline getirmiştir. 1989-1997 arasında iki dönem cumhurbaşkanlığı yapan Rafsancani 1997'den bu yana Düzenin Yararını Teşhis Konseyi başkanı olarak görevine devam etmektedir.

Haşimi Rafsancani 1934 yılında İran'ın Rafsancan şehrinin Bahraman köyünde, çiftçilik yapan varlıklı ve dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Kimi kaynaklarda kendisinden Haşimi Bahramani şeklinde söz edildiğini görmek mümkündür. Burada şunu da belirtmek gerekir ki İran'da "Haşimi" soyadı genellikle Seyyid soyundan gelenler tarafından kullanılmaktadır. Rafsancani ise Seyyid olmamakla birlikte büyük dedesinin ismi Haşem olduğundan bu adı almıştır. Dini eğitim almaya oldukça küçük bir yaşta karar veren Rafsancani 14 yaşında İran'ın en önemli din alimlerinden eğitim almak üzere Kum şehrine gitmiştir. 24 yaşına geldiğinde Humeyni'nin öğrencilerinden biri olan Rafsancani, dönemin önemli Ayetullahlarından ders almasına karşın her zaman kendisini Humeyni'ye daha yakın hissetmiştir.²²⁷

Rafsancani'nin eğitim aldığı yıllar aynı zamanda İran siyasetinin de hareketli olduğu bir döneme rastlamaktadır. İran'da petrolün millileştirilmesi hareketinin etkisiyle genç yaşta siyasetle tanışan Rafsancani, Musaddık'ın devrilmesinin ardından bir grup arkadaşıyla Mekteb-i Teşeyyü isimli yayını çıkarmıştır. Rafsancani'nin bu tarz siyasi-kültürel faaliyetleri ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. 1963 yılında zorla askere alınmasının ardından iki ay sonra firar etmiş sonrasında defalarca kez yakalanıp tekrar firar etmiştir. Firari olduğu bu süreler içerisinde medrese öğrencilerine yönelik yayın yapan siyasi ve ideolojik içerikli Biset ve İntikam isimli iki dergi çıkarmıştır. Son olarak 1975 yılında tutuklanarak cezaevine konmuş ve İslam Devrimi gerçekleşene dek burada kalmıştır. Humeyni'ye en yakın isimlerden biri olan Rafsancani ceza evinden

²²⁷ <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/04/the-middle-road-of-hashemi-rafsanjani.html>, (e.t. 28.06.2016).

çıkmasının hemen ardından Devrim Konseyi'ne atanmış ve Direnişçi Din Adamları Topluluğu'nun kuruluşunda yer almıştır. İslam Cumhuriyeti Partisi'nin kurucuları arasında yer alan Rafsancani devrimden birkaç ay sonra İçişleri Bakanlığı Genel Sekreteri olmuştur. Millet Meclisi seçimlerinde bu görevinden istifa ederek milletvekili adayı olmuştur. Seçimlerden sonra meclis başkanlığına seçilmiş ve aynı zamanda Uzmanlar Konseyi seçimlerine katılıp kazanmıştır. Tüm bu görevlerinin yanı sıra İran-İrak Savaşı'ı hassas bir noktaya geldiğinde Humeyni tarafından Genel Kuvvetler Komutanı olarak atanmıştır.²²⁸

Burada not düşülmesi gereken önemli bir nokta Rafsancani'nin İran-İrak Savaşı'nın bitirilmesindeki rolüdür. Bazı askeri çevrelerin ve büyük oranda da Humeyni'nin etkisiyle sekiz yıl süren savaş devrim sonrası İran'ın bütün gündemini meşgul etmiştir. Humeyni ateşkesi kabul etmenin zehir dolu bir kadehi içmekle eşdeğer olduğunu söylese de sonunda savaşı bitirmeye ikna olmuştur. Savaşın sona ermesinde şüphesiz büyük bir insiyatifle kendisini ortaya koyan Rafsancani en önemli rolü oynamıştır. Bu kararı veren son merci Humeyni olmakla birlikte Humeyni'yi ikna eden ve siyasi sorumluluğu üstlenen Rafsancani neticede savaşın sona ermesini sağlamıştır.²²⁹

İran-İrak Savaşı'nın bitmesinden bir yıl sonra Humeyni'nin vefat etmesi İran için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Aynı dönemde Soğuk Savaş'ın da sona ermesi, kimilerine göre İran'da İslami rejimin sona yaklaştığını işaret etmekteydi. Henüz Humeyni vefat etmeden önce ortaya çıkan görüş ayrılıkları, Humeyni'den sonra Velayet-i Fakih olması beklenen Hüseyin Ali Muntazari'nin rejim politikalarına aykırı tutumuyla güçlenmişti. Ancak ardında güçlü ve sağlam bir rejim bırakmak isteyen Humeyni vefatından birkaç ay önce Muntazari'yi görevden almış, böylece rejime yönelik muhalefeti ortadan kaldırmıştır.²³⁰

---

²²⁸ Yegin, **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, op. cit., s.86

²²⁹ Yusuf Korkmaz, **İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecinde Yansıması**, İstanbul: Matbuat

Yayın Grubu, 2015, s.105.

²³⁰ Doğan, op. cit., s.44.

3.1.1.2. İktidara Gelişi

3 Haziran 1989'da Humeyni'nin vefatının ardından Uzmanlar Konseyi Hamaney'i dini önder olarak seçmiş, dolayısıyla Hamaney'in boşalttığı cumhurbaşkanlığı koltuğu için seçim yapılması zarureti ortaya çıkmıştır. Humeyni'den sonra iktidar değişikliğinin zorluk çıkarmadan gerçekleşmesi rejim karşıtlarının rejimi tehdit edebilecek yeterliliğe sahip olmadığını ortaya koymuştur. 28 Haziran 1989'da anayasanın yenilenmesi referandumuyla paralel gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Haşimi Rafsancani, beklendiği gibi oyların neredeyse tamamını (%96) alarak cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Bir sonraki dönemde yeniden aday olan ve kazanan Rafsancani toplamda iki dönem boyunca 8 yıl cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür.²³¹

Haşimi Rafsancani'nin 8 yıllık cumhurbaşkanlığı dönemi savaştan yeni çıkan İran'ın yeniden inşası dönemidir. Bu konuda Rafsancani'nin oldukça başarılı olduğunu söylemek gerekir.²³² Humeyni öldüğünde savaşın yarattığı tahribat nedeniyle İran ekonomisi ciddi biçimde yıpranmış durumdadır. Bunun yanı sıra devrimci karışıklıklar, petrol üretiminin düşmesi, yatırımların durması, girişimcilerin dış ülkelere kaçması, kamu hizmetlerinin yetersizliği, birçok yeni yöneticinin acemiliği, hızlı bir şekilde yükselen enflasyon ve milli paranın değer kaybı ve işsizliğin artması İran ekonomisini tüketen unsurların başında gelmektedir.²³³

Seçildikten sonra kurduğu yeni hükümeti büyük çoğunluğu daha önce sorumluluk almamış kişilerden oluşturan Rafsancani, dış dünyaya açılma, İranlıların günlük hayatını iyileştirme ve özellikle de İran ekonomisini canlandırma hedefiyle işe koyulmuştur. Bu yeni politikanın çerçevesini ise 1989 Mart'ında başlatılan İslami Kalkınma Planı oluşturmaktadır. Rafsancani'nin bu yeni ekonomik modeli büyük ölçüde özelleştirmeye dayanmaktaydı. Ancak ekonomide devletin, İslam Devriminden önceye dayanan merkezi rolü bu konuda bazı zorluklar meydana çıkarıyordu.²³⁴ Devrimle birlikte devletin merkezi rolü "Humeyni'nin ezilenlerden (müstezefin) yana ideolojik tutumu gereği, İmamın Çizgisi olarak bilinen katı devletçi ekonomik

²³¹ Djalili-Kellner, op. cit., s. 138.

²³² Yegin, **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, op. cit., s. 86.

²³³ Djalili-Kellner, op. cit., ss. 139-140.

²³⁴ Ibid.

politikasıyla”²³⁵ daha da güçlenmişti. Diğer taraftan pratikte de özelleştirme planının önünde önemli engeller bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlisi millileştirilmiş işletmeleri özelleştirmek için gereken alıcıların bulunamamasıydı. Neticede Rafsancani’nin özelleştirme politikası tüm çabalarına rağmen başarısız oldu. 1995 yılına gelindiğinde ise bu politikadan geri adım atıldı.²³⁶

Rafsancani döneminde devletçi uygulamalara tamamen son verilmemekle birlikte devletin ticarete müdahalesi oldukça azaltıldı. Diğer taraftan savaşın sona ermesi devlet bütçesinde önemli ölçüde rahatlatma sağlamıştı. Bu durum daha önce savunmaya harcanan kaynakların kalkınma programlarına ve sanayileşmeye aktarılmasına olanak sağladı. Bunun yanı sıra Rafsancani bakanlık sayısını ve dolayısıyla bürokrasiyi azaltmış, devlet harcamalarından da bir miktar tasarruf etmeyi başarmıştı.²³⁷

Rafsancani dönemindeki önemli değişimlerin bir kısmı da toplumsal alanda gerçekleşmiştir. Daha önce nüfus artışına yönelik bir politika izleyen devlet politikasında değişikliğe gidilmiş; nüfus artışı yıllık yüzde 3,2’den 1,2 ye düşürülmüştür. Rafsancani’nin nüfus kontrolü politikasındaki başarısı ise devletin kitle iletişim araçlarının etkili biçimde kullanılması, okuma-yazma kampanyası ve köy sağlık ocakları sayesinde kırsal nüfusa ulaşmadaki başarısının ürünüdür. Rafsancani’nin bu başarısından dolayı Birleşmiş Milletler İran’dan övgüyle bahsetmiştir.²³⁸

3.1.1.3. Dış Politikaya Getirdiği Değişim

1989 yılında devrimci realist bir lider olan Haşimi Rafsancani İran Cumhurbaşkanı olarak seçilince İran dış politikalarında da bir yumuşama beklentisine girilmiştir.²³⁹ Nitekim 8 yıl boyu süren yıpratıcı bir savaştan çıkan İran maddi ve manevi anlamda yaşadığı yıpranmanın etkisiyle zaten statüko politikası izlemeye başlamış ve çatışmacı bir yaklaşım yerine dış politika alanında uzlaşmacı ve işbirlikçi bir yaklaşım sergilemeye başlamıştı. Bu duruma Rafsancani’nin sahip olduğu dış politika vizyonu da eklenince İran dış politikası daha ılımlı ve liberal bir kimliğe

²³⁵ Doğan, op. cit., ss. 44-45.

²³⁶ Djalili- Kellner, loc cit.

²³⁷ Doğan, op. cit., s. 45.

²³⁸ Abrahamian, op. cit., s. 239.

²³⁹ Sinkaya, **Mülkiyeler Birliği Dergisi**, loc. cit.

bürünmeye başlamıştır. Bu anlamda İran dış politikası gerek kuram-söylem boyutunda gerekse uygulama boyutunda bir kırılma yaşamıştır.²⁴⁰ Ancak bu dönemde İran dış ve iç politikasında her ne kadar bir paradigma değişimi yaşansa da bu paradigma değişimi devrim değerleri ve amaçları ile uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Çünkü her ne kadar Rafsancani ve yandaşları ılımlı ve uzlaşılı içerisinde bir yaklaşım sergilese de İran karar verme sürecinde en üst otorite olarak yer alan Rehberlik ve radikallerin yoğunlukta olduğu yargı erki ile devrim muhafızları gibi kurumlar devrimci çizgiyi korumaya çalışmışlardır.²⁴¹

Rafsancani döneminde ortaya çıkan reformist dış politika anlayışı dış ticaretin artırılması, uluslararası örgütlerle ve kuruluşlarla ilişkilerin güçlendirilmesi, kolektif güvenlik önlemlerini içeren işbirliği anlaşmaları ve bölge ülkeleri ile diplomatik diyalogların geliştirilmesi gibi yeni hedefler belirlemiştir. Bu hedeflerin ortaya çıkma sebebi ise Rafsancani'nin Humeyni'ye nispeten liberal ve ılımlı yapısının yarı sınıra Irak savaşı sebebiyle yaşanan maddi ve manevi yıpranmanın aşılması ve İran'ın içine düştüğü izolasyondan kurtulma isteği olarak ifade edilebilir. Bu dönem de İran yönetimi daha çok iç politikaya yönelerek ülkenin yeniden imarı ve ekonomik anlamda kalkınmasını sağlamaya çalışmıştır.²⁴² Ancak bu iç politikaya yönelik fazla uzun sürememiş 1991 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan ve 1991'de ABD'nin Irak'a müdahalesi ile sonuçlanan Körfez Krizi ortaya çıkması ve SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi dış politikada ortaya çıkan yeni gelişmeler sebebiyle İran yeniden dış politikaya ağırlıklı olarak yönelmek zorunda kalmıştır.²⁴³

1989 yılında Soğuk Savaş'ın simgesi durumuna gelen Berlin Duvarı'nın yıkılıp Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi üzerine SSCB'nin kurmuş olduğu sistemde bir anlamda sona ermiştir. Nitekim 1991'in sonlarına gelindiğinde bu çöküşün yansımaları

---

²⁴⁰ Sandıklı- Emekler, op. cit., s.426.

²⁴¹ Sinkaya, **Mülkiyeler Birliği Dergisi**, op. cit., s.13.

²⁴² Talip Özdoğan, "İran'da Devrim İdeolojisi ve Dış Politikaya Etkisi: İran'ın Suriye Politikası", **ERUSAM**, Ocak 2016, ss. 11-12.

<http://www.erusam.com/images/dosya/iran.pdf>, (e.t. 05.06.2016).

²⁴³ Kaan Dilek, "Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İran'ın Orta Asya Politikaları", Ed.

Murat Yılmaz, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi**, Yayın

No: 07, Ankara, Eylül 2011, s.36.

somut örneğini vermiş ve SSCB parçalanarak uluslararası sistemden silinmiştir. SSCB'nin dağılmasının tüm dünya siyasetini etkileyecek, değiştirecek şekilde büyük sonuçları olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının dünya sisteminde genel anlamda ortaya çıkardığı gelişmeler ve değişimler şu şekildedir;²⁴⁴

- *Büyük güçler arasındaki ilişkilerde değişim olmuştur.*
- *Uluslararası sisteme hakim olan iki kutuplu yapı sona ermiştir.*
- *Komünizmin etkilerini sona ermiştir.*
- *Dünyada alt sistem üst sisteme göre daha baskın hale gelmiştir.*
- *Devletlerin siyasi haritalarında büyük değişimler olmuştur.*
- *Kuzey ile Güney arasındaki uçurum iyice derinleşmiştir.*
- *Demokrasi tüm dünyada yayılmaya başlamıştır.*
- *Uluslararası sistemde birçok yeni devlet ortaya çıkmıştır.*

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin bu çalışma açısından önemi ise İran dış politikasına getirdiği yeni fırsatlar ve tehditler noktasındadır. SSCB'nin dağılması ile SSCB'yi oluşturan 15 Cumhuriyet bağımsızlığını kazanmış Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT) adında yeni bir oluşum inşa etmişlerdir.²⁴⁵

Bu yeni jeopolitik İran'a Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'da yeni fırsatlar sunarken bir takım riskleri de beraberinde getirmiştir. Öncelikle fırsatlar bağlamında İran SSCB'nin dağılması ile kuzeydeki büyük SSCB tehdidinden kurtulmakla kalmamış, bunun yanı sıra dış politikada izolasyondan kurtulabileceği, kültürel ve tarihi anlamda yakınlıkları olan yeni bağımsız devletler üzerinde ekonomik ve siyasi anlamda nüfuz kurabileceği bir dış politika alanı bulmuştur. Ancak bu defa da İran kuzeydeki SSCB tehdidi yerine bölgesel istikrarsızlığın yol açtığı bir güvenlik problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bölgede etnik sorunların ve yayılmacı eğilimlerin ortaya çıkması, artan etnik çatışmalar sonucu artan kitlesel mülteci akınları, Kafkasya ve Orta Asya'da milliyetçiliğin hızla yükselişe geçmesi (çok etnikli bir yapıya sahip olan İran'da

²⁴⁴ Ömer Göksel İşyar, **Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı**

Türk Dış Politikası, Dora Yayınları, 1. Baskı, Bursa, 2009, ss. 448- 453.

²⁴⁵ Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 325.

oluşturduğu tehdit algısı) ve yabancı güçlerin bölgeye müdahale etme olasılığı İran'ın karşılaştığı başlıca sorun ve tehdit algıları olmuştur.²⁴⁶ Özellikle İran, bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ve Türkmenistan'ın İran'daki Azeriler ve Türkmenler üzerinde yapabileceği etkilerden korkmuş toprak bütünlüğüne yönelik bir yayılmacı bir tehdidin ortaya çıkmasından endişe duymuştur.²⁴⁷ Öyle ki bu durum İran'ın genel dış politikasını dayandırdığı ve özellikle Ortadoğu bölgesinde aktif olarak kullandığı Rejim İhraç politikasını bile ikinci plana atmasına neden olmuştur.

Ortadoğu politikalarında dini referansları ön plana çıkaran İran, Rafsancani döneminde Orta Asya ve Kafkasya bölgesi dış politikalarında dini bir kenara bırakmış ve ulusal çıkar ve stratejik hesaplar temelinde bir dış politikaya yönelmiştir. Dolayısıyla bu durum İran dış politikasında dinin sadece devletin çıkarları doğrultusunda bir araç olarak mı kullanıldığı sorusunu da akıllara getirmiştir. Nitekim İran, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'ında İran ile aynı mezhebe sahip olmasına rağmen güçlü bir Azerbaycan varlığını kendisine tehdit olarak gördüğü için Ermenistan'dan yana bir tavır sergilemiştir. Yine benzer şekilde Çeçenlerin 1990'lı yılların ilk yarısında Rusya'da bağımsızlığını ilan etmeleri sonucu ortaya çıkan Rus- Çeçen savaşı sırasında, Rusya Çeçenistan'da Müslümanları öldürürken İran sesini çıkarmamış ve bunu Rusya'nın bir iç meselesi olarak görmüştür. Bu iki örnek İran dış politikasında din unsurunun ulusal çıkarlarla çelişmesi durumunda devletin çıkarlarının daha ön planda olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.²⁴⁸

Kısaca İran'ın bu dönem Orta Asya ve Kafkasya politikasını bölgede çıkan çatışmalarda arabulucu rolü üstlenen, bölgeye ekonomik anlamda yaklaşan, Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan, bölgede belirsizliğin azaltılmasını amaç edinen statükocu bir politika şeklinde özetleyebiliriz. İran bu bölgeye tamamen ulusal çıkar odaklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır.²⁴⁹

---

²⁴⁶ Sinkaya, **Mülkiyeliler Birliği**, op. cit., s. 14.

²⁴⁷ Yalçın Sarıkaya, **Tarihî ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008,

s.19.

²⁴⁸ Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", **Ortadoğu Siyasetinde İran**, Ed. Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Barış Kitap,1. Baskı, Ankara, 2011, ss.169-171.

²⁴⁹ Sinkaya, **Mülkiyeliler Birliği**, loc. cit.

Bu dönemde meydana gelen ve İran dış politikasını temelden etkileyen diğer önemli olay ise Körfez Krizi'dir. Bu kriz İran- Irak savaşının bitmesinden sonra Saddam yönetimindeki Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i ilhak etmesiyle başlamıştır. Saddam yönetimindeki Irak 1980-1988 İran-İrak savaşı sırasında maddi ve manevi anlamda büyük bir yıpranma yaşamıştır. Savaş sona erdikten sonra petrol fiyatlarının düşmesi ve savaş sırasında Arap ülkelerden alınan borçların vadesi gelmesi üzerine ekonomik anlamda zor duruma düşen Irak yönetimi çözümü tarihsel olarak üzerinde hak iddia ettikleri Kuveyt'i işgal etmekte bulmuştur.²⁵⁰

Irak'ın Kuveyt'i ilhakına başta ABD olmak üzere batılı devletler büyük bir tepki vermişlerdir. ABD ilhaktan hemen sonra Irak'a karşı bir ekonomik ambargoyu yürürlüğe koymuştur. Körfezden petrolün kesintiye uğramadan geçişini sağlamaya çalıştığını ve bu noktada kararlı olduğunu iddia eden ABD'nin de etkisiyle olaya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de (BMGK) dahil olmuş ve Irak'ı kınayan ve Irak'a ekonomik ambargo uygulanmasını öngören kararlar almıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bu kararlar Irak tarafından umursanmayınca ABD'nin yoğun istek ve çabaları üzerine BM Güvenlik Konseyi 29 Kasım'da 678 sayılı bir karar almıştır. Bu kararda Irak'ın Kuveyt'ten 15 Ocak 1991'e çekilmemesi halinde Irak'a karşı bir askeri güç kullanımının yolu açılmıştır.²⁵¹ Nitekim Irak'taki Saddam yönetimi BMGK'nın aldığı bu kararı da görmezden gelince 17 Ocak 1991'de ABD öncülüğünde müttefikler Irak'a karşı "Çöl Fırtınası Operasyonu (Hava Harekatı)" yapmışlardır. Akabinde de 24 Şubat'tan sonra bir kara harekatı gerçekleştirilmiş ve nihayetinde Irak yenik düşmüştür.²⁵²

Irak'ın bu savaştan mağlup ayrılması hiç şüphesiz İran'da büyük bir hoşnutluk yaratmıştır. Saddam yönetiminde Irak'ın bu savaş neticesinde hem batı ile ilişkilerin bozulmuş hem de Irak saygınlığını yitirmiştir. İran böylece tarihi bir rekabet içerisinde olduğu komşusu Irak karşısında güç dengesini lehine değiştirmiştir. Ancak ne büyük bir

---

²⁵⁰ Mustafa Aydın- Nihat Ali Özcan- Neslihan Kaptanoğlu, "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", **TEPAV Ortadoğu Çalışmaları 2**, Temmuz 2007, s. 17.

Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 54, Sayı:3, 1999, s. 177.

²⁵² Mehmet Öztürk, "I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası Ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri" **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 19, Ocak- Şubat- Mart 2010, s. 2.

şanssızlıktır ki bir rakibinden kurtulan İran, Humeyni tarafından “Büyük Şeytan” olarak nitelendirilen ABD ile komşu olmak zorunda kalmış ve Körfez’de artan ABD askerleri İran için bir büyük bir endişe kaynağı ve tehdit unsuru olmuştur.²⁵³

3.1.2. SEYYİD MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİ

3.1.2.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür

14 Ekim 1943’de Yezd şehrinde doğan Hatemi gençlik yıllarında medrese eğitimi aldıktan sonra İsfahan Üniversitesinde Batı Felsefesi bölümünü kazanmıştır. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra 1971 yılında Kum şehrine giden Hatemi burada medrese eğitimine yeniden dönmüş ve dini ilimler tahsil etmiştir. Daha sonra Almanya’nın Hamburg şehrinde bulunan İslam Merkezinde yöneticilik yapan Hatemi İran’a geri dönmüştür. Hatemi İran’a döndükten sonra 1979 İran İslam Devrimi sonrasında bir takım siyasi ve idari görevler yerine getirmiştir. Bunların başlıcaları;

- Devrim sonrası yapılan ilk dönem meclis seçimlerinde milletvekilliği
- Keyhan Basın grubu yöneticiliği
- İki farklı hükümette Kültür ve İrşad Bakanlığı
- 1991 yılında Cumhurbaşkanı Başdanışmanı ve İran Milli Kütüphanesi Müdürlüğü
- 1996’da Kültür Devrimi Yüksek Konseyi Üyeliği’dir.

Bu görevlerin yanı sıra çeşitli üniversitelerde dersler de veren Hatemi 1997 yılındaki İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerine Reformist kanadın adayı olarak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmıştır.²⁵⁴

Hatemi aslında Radikaller veya İslamcı sol gelenekten gelen bir liderdir. Henüz 19 yaşındayken İslamcı İslamiyet ile tanışmış ve Humeyni yanlısı bildiriler dağıtmıştır. İslam Devrimine de aktif bir şekilde destek veren Hatemi devrim sonrasında da çeşitli

²⁵³ Sinkaya, **Mülkiyeliler Birliği**, op. cit., s. 15.

²⁵⁴ Yegin, **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, op. cit., s. 95.

siyasi ve idari makamlara gelmiştir.²⁵⁵ Ancak Muhammed Hatemi kişisel özellikleri bakımından ılımlı, uzlaşmacı bir lider olarak ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar İran İslam Devrimini benimsemiş ve rejim karşıtı olmayan bir din adamı olsa da dünyaya kapalı kalmanın ülkeyi dünyadan koparmanın İran çıkarları için iyi olmadığını düşünmesi yönüyle İran'daki muhafazakar kanattan ve diğer bir çok din adamından ayrılmaktadır. Hatemi ideoloji yerine pragmatizmi, sert söylemler ve radikal tutumlar yerine uzlaşmacı, ılıman bir tutumu benimsemiştir. Bu özelliklerinden dolayı da bir reformist olarak kabul edilmiştir.²⁵⁶

3.1.2.2. İktidara Gelişi

1997 yılına gelindiğinde iki dönemdir İran Cumhurbaşkanlığı yapan Rafsancani'nin görev süresi sona ermişti. Reformist çizgide olan Rafsancani üst üste 3 dönem Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılamayacağı için Reformistler Rafsancani'nin de desteğini alan Muhammed Hatemi'yi Cumhurbaşkanı adayları olarak desteklemişlerdir. Reformistlerin adayı olarak Cumhurbaşkanlığı yarışına katılan Hatemi'nin adaylığı Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından da onaylanmıştır.

Hateminin adaylığının onaylanması bir anlamda aslında onun kazanacağına olan inancın düşük olmasının sayesinde olmuştur. Çünkü Hatemi'nin karşısında parlamento başkanı ve Rehber Hamaney ile yakın ilişkiler içerisinde olan Ali Ekber Natık Nuri vardı. Muhafazakar bir Ayetullah olan bu aday karşısında Hatemi'ye şans vermeyen Koruyucu Konsey bir anlamda seçimlere renk katmak için Hateminin adaylığını da kabul etmişlerdir. Ancak göremedikleri bir şey vardı ki İran halkı değişim istiyordu ve Hatemi bu anlamda büyük bir sempati toplayarak ve iyi bir seçim kampanyası ile değişim ve reformun simgesi olmuştur.²⁵⁷

Hatemi seçim yarışı sırasında reformist söylemlerle ön plana çıkmış, iç politikada reformu, dış politikada ise barışı vaad etmiştir. Hatemi bu süreçte öne sürdüğü

---

²⁵⁵ Yüksel Taşkın, "Devrim Sonrasında İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek", **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**, No: 39, Ekim 2008, s. 30.

²⁵⁶ Resul Tosun, "Hatemi de Molladır", <http://www.hurriyet.com.tr/kafalar-karisti-39135116>, (e.t. 19.06.2016).

²⁵⁷ Djalili- Kellner, op. cit., ss.146-147.

medeniyetler arası diyalog çağrısı ile tüm dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır.²⁵⁸ Kullandığı bu söylemlerin ve uzlaşmacı reformist tavrın etkisiyle Hatemi 1997 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kullanılan oyların yaklaşık %70'ini alarak İran'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. Hatemi bu oyların çoğunu gençlerden almıştır. Bu durum gençlerin radikal, baskıcı, kısıtlayıcı ve dışarı kapalı bir İran yerine daha demokratik ve özgürlüğün daha fazla olduğu bir İran istediklerinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu noktada da Hatemi reformun sembolü olarak ön plana çıkmayı başarmıştır. Muhafazakarlar ise bu seçimlerde reformistlerin oylarının ancak üçte biri kadarını alabilmişlerdir. Muhafazakarların oyları ise ağırlıklı olarak dini fanatiklerden ve Irak savaşı gazileri için oluşturulmuş yardım fonundan faydalananlardan gelmiştir.²⁵⁹

Hatemi'nin %88.1 oranında yoğun bir katılımın olduğu bu seçimlerde kullanılan oyların %70'i gibi bir oranda oy almasında Muhafazakar kanadın aday olan Nuri'nin seçim yarışı sırasında söylemlerinin tekdüze ve yetersiz olması da etkili olmuştur. Nuri sürekli batının kültürel saldırıları ve sızmalarından bahsetmiş tek düze bir muhafazakar portresi çizmiştir. Bu durum gençlere iş, özgürlük ve demokrasi vaad eden kadınlara çeşitli haklar ve özgürlükler vaad eden Hatemi'ye olan sempatiyi artırmıştır. Nitekim seçim sonunda da 1979'da İran İslam Cumhuriyeti referandumundan sonra en fazla katılımın gerçekleştiği bu oylama da Hatemi ezici bir zaferle çıkmıştır.²⁶⁰

Reform hareketi bu zaferini 1999'daki yerel seçimler ve 2000'deki meclis seçimlerinde de devam ettirmiştir. Hal böyle olunca muhafazakarların etkisi altında olan alanlarda muhafazakarların baskısı artmış, basın ve ifade özgürlüğü noktasında kısıtlamalar gelmiştir. Bu duruma tepki olarak da 2001 yılındaki Cumhurbaşkanı seçimlerinde ikinci kez aday olan Hatemi İran halkı tarafından yeniden seçilmiştir. Seçime katılım % 67 oranla önceki seçime göre oldukça düşük olmuştur. Ancak seçim sonucunda Hatemi kullanılan oyların %77'sini almış ve oy oranını yükseltmiştir.²⁶¹

---

²⁵⁸ Sinkaya, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, op. cit., s. 11.

²⁵⁹ Keyvan Tabari, **Devrim Sonrası İran'da Hukuk Devleti ve Reform Politikaları**, (çev.)İrem Burcu Özkan,

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: LXX(11), 2014, ss. 918-919.

²⁶⁰ Taşkın, op. cit., ss.30-31.

²⁶¹ Doğan, op. cit., ss. 46-47.

3.1.2.3. İran Dış Politikasına Getirdiği Yenilikler

Hatemi İran'da Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra dış politikada ilk iş olarak diğer ülkeler ile ilişkileri geliştirmeye ve dünyaya açılmaya çalışmıştır. Nitekim Hatemi iktidara geldikten kısa süre sonra İran'ın Avrupalı ülkelerle ilişkileri olumlu bir seyir izleme yönünde eğilim göstermiş, batılı büyükelçiler Tahran'a yeniden dönmeye başlamışlardır. İlerleyen zamanda ilk defa İran İslam Cumhuriyeti'nin bir Cumhurbaşkanı batıya ziyaretler gerçekleştirmeye başlamıştır.²⁶² Bu noktada Hatemi öncelikle İtalya ve Vatikana gitmiştir. Sonrasında ise Tokyo, Moskova, Madrid ve Paris gibi önemli ziyaretler gerçekleştiren Hatemi Medeniyetler Arası Diyalog konferansı düzenlemiş ve AB'den gelen insan hakları delegasyonunu kabul etmiştir.²⁶³ Bunların yanı sıra Rafsancani tarafından başlatılan İran'ın komşularla normalleşme politikası Hatemi tarafından da devam ettirilmiştir. Bu noktada sergilenen ılımlı ve uzlaşmacı yaklaşımında etkisiyle İslam Konferansı Teşkilatı ilk kez Aralık 1997'de Tahran'da toplanmıştır.²⁶⁴ Sonrasında Suriye ve Suudi Arabistan'a da ziyaret düzenleyen Hatemi Suriye ile İran arasında olan ittifakı bir kez daha tazelemiş, aralarında husumet olan Suudi Arabistan ile de aralarındaki sorunları kaldırmak için çeşitli adımlar atmıştır. Hatemi'nin bu girişimi karşılığını bulmuş nitekim 2001 yılında İran ile Suudi Arabistan arasında güvenlik anlaşması imzalanmıştır.²⁶⁵

Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olduğu dönemde İran içerde ve dışarda büyük sorunlarla karşı karşıyaydı. Hatemi İran'ın kalkınmasını ve baş gösteren ekonomik sorunların çözümünü dış politikadaki sorunların çözülmesiyle bağdaştırmıştır. Bu anlamda Hatemi yaklaşık olarak 20 yıldır dışlanmış olduğu uluslararası sisteme entegre olmaya çalışmıştır. Bu amacı nedeniyle Batı ve ABD ile ilişkilerini düzeltmeye çalışan Hatemi 1998 yılında "Şeytan Ayetleri" kitabı yazarı Salma Rüşdi'ye yönelik verilen fetvanın uygulanmayacağına yönelik verilen güvencenin de etkisiyle İngiltere ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Hatemi'nin 1998 yılında CNN muhabirine verdiği bir röportajda Rehineler Krizi konusundaki pişmanlığını dile getirmesi ve 11 Eylül 2001'de İkiz Kulelere yapılan saldırılar sonrasında saldırıları kınaması ve koalisyon

²⁶² Djalili-Kellner, op. cit., s. 148.

²⁶³ Adıbelli, "İran Dış Politikasında İdeolojik ve Jeopolitik Dönüşüm", op. cit., s. 182.

²⁶⁴ Djalili-Kellner, loc. cit.

²⁶⁵ Adıbelli, "İran Dış Politikasında İdeolojik ve Jeopolitik Dönüşüm", loc. cit.

güçlerine destek vermesi de ABD ile ilişkileri düzeltmek yolunda attığı önemli adımların somut örnekleri olmuştur.²⁶⁶

Bu dönemde İran önceki dönemlerle bağdaşmayan birçok açılım gerçekleştirmiştir. Yabancıların özellikle petrol alanına yatırım yapmaları için İran'a davet edilmeleri, Filistin konusunda Filistinlilerinde kabul etmesi halinde iki devletli bir yapının İran tarafından kabul edilebileceğinin açıklanması, İsrail'e casusluk etmekle suçlanan bir grup Yahudi'nin affedilmesi bu açılımın bazı somut örnekleridir. Bunların yanı sıra içerde de büyük bir dönüşüm gerçekleşmeye başlamıştır. Özellikle kadınların ve gençlerin toplumsal yapıdaki rolleri artmış, tiyatrolara kültürel merkezlere yatırımlar yapılmış, basın ve yayın kuruluşları artmış, bir takım hukuki düzenlemelerle İran daha özgür ve daha hukuki bir devlet haline gelmeye başlamıştır. İran iç politikasındaki bu demokratikleşme reformları İran'ın dış politikasında da etkisini göstermiş ve batılı devletlerin İran'a olan bakışlarında bazı olumlu değişimlere neden olmuştur. Nitekim iç ve dış politikada ki bu yaklaşımların etkisiyle Clinton yönetimindeki ABD İran'a nükleer faaliyetleri nedeniyle uyguladıkları ambargoyu gevşetmişler, BM'de İran'ı insan haklarını ihlal eden ülkeler listesinden çıkarmış ve Dünya Bankası İran'a tıbbi hizmetler ve altyapı alanında kullanılması şartıyla 232 milyon dolar borç vermiştir. Bunların yanı sıra ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Avrupa, Rus ve Japon firmaları İran'da petrol, gaz ve otomobil endüstrilerine 12 Milyar dolar değerinde yatırım yapmışlardır.²⁶⁷

2001 yılına gelindiğinde ise İran dış politikasına etki eden iki önemli gelişme ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi Ocak 2001'de George W. Bush'un Amerika'da başkan olması ikincisi ise 11 Eylül 2001'de yapılan 11 Eylül saldırıdır.

Bush başkan olduğunda ABD ve İran arasındaki ilişkilerin düzelmesi noktasında olumlu gelişmeler yaşanmıştı ve bu noktada iyimser bir hava mevcuttu, ABD Dış İşleri bakanı Colin Powell'in ABD'nin yaptırım politikalarını yeniden değerlendirebileceğini açıklaması da bu iyimser havayı destekleyen bir gelişme olmuştu. Nitekim İran'da 11 Eylül saldırıları sonrasında bu terörist saldırıyı resmen kınamış sonrasında Afganistan'a yapılan müdahalelerde de müttefik kuvvetlerle işbirliği yapmıştır. 11 Eylül saldırıları

---

²⁶⁶ Doğan, op. cit., s.47.

²⁶⁷ Adıbelli, "İran Dış Politikasında İdeolojik ve Jeopolitik Dönüşüm", loc. cit.

sonrasında ABD, El Kaide'ye Afganistan'daki Taliban rejiminin destek verdiğini öne sürmüş ve bu nedenle Taliban rejimini yıkmak için Afganistan'a saldırma kararı almıştır. Böyle bir saldırı İran'ın kendisine düşman olan bir rejimden kurtulması anlamına gelmekteydi. Bunun yanı sıra Afganistan'da istikrarın sağlanması halinde İran'a sığınmış olan yaklaşık 2 milyon Afgan mülteci ülkelerine geri dönebilecekti ve bu da İran'ı büyük bir ekonomik yükten kurtarmış olacaktı. Yine istikrarlı bir Afganistan yönetimi sağlanabildiğinde Afganistan'da Afyon ve diğer uyuşturucuların üretimi sona erecekti ve bu da İran'ı sosyal ve güvenlik açısından rahatlatıacaktı. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde ABD ve İran'ın Afganistan'a müdahale noktasında çıkarları uyuşmuştu. ²⁶⁸Bu anlamda İran Afganistan'a müdahalede doğrudan ABD'nin yanında olmasa da BM önderliğindeki müdahaleleri desteklemiştir. Tüm bu gelişmelerin ABD ile İran arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemesi beklenirken ABD Başkanı Bush'un 29 Ocak 2002'de yaptığı bir konuşmada İran'ı Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "Şer Ekseni" olarak nitelemesi tüm olumlu havayı bir anda sona erdirmiş ve Hatemi'yi iç politikada da zor durumda bırakmıştır. Bush'un İran'ın El Kaide militanlarına yardım ettiği yönündeki iddiaları, İran'ın Afganistan müdahalesine olumlu yaklaşımına rağmen İran'ı şer ekseni ilan etmesine neden olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra Ocak 2002'de İsrail güvenlik güçleri tarafından İran'dan Filistin'e 50 tondan fazla silah götürdüğü iddia edilen bir gemiyi ele geçirmesi de İran'ın şer ekseni ülkeler içerisinde ilan edilmesinde etkili olmuştur. ²⁶⁹

ABD'nin Afganistan'dan sonra Irak'a da müdahale etmesi İran'ın ABD askerleri tarafından bir kuşatılmışlık hissine kapılmasına neden olarak İran'ı tedirgin etmiş ve sıranın kendilerinde olduğu yönünde bir endişeye kapılmalarına neden olmuştur. Bu doğrultuda İran, ABD askerlerinin en kısa zamanda Irak'tan çekilmesini ve BM öncülüğünde bir otoritenin kurulmasını istemiştir. Ancak İran yönetimi tüm bu gelişmeler karşısında yine de ihtiyatlı bir tutum sergilemiş ve tüm seçenekleri dikkate almıştır. İran doğrudan ABD'ye karşıt bir politika yerine diğer batılı ülkelerle yakınlaşmaya çalışmış, bunun yanı sıra bölge ülkeleri ve Rusya ile de yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Böylelikle kendi durumunu uluslararası alanda güçlendirmeye

---

²⁶⁸ Sinkaya, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, op. cit., ss. 15-18.

²⁶⁹ Ibid.

çalışan İran, Irak içindeki Şii ve Kürt gruplarla da yakın ilişkiler kurmaya da büyük bir önem vermiştir.²⁷⁰

Yaşanan bu gelişmeler iç politikada muhafazakarların reformcular üzerindeki baskısını daha da artırmıştır. Bu nedenle reformcular içerde artık savunma durumuna geçmek zorunda kalmışlardır. Nitekim bu süreçte içerde reformcuların hazırladığı anayasa taslakları muhafazakarların ağırlıkta olduğu konseyler tarafından veto edilmiş, Hatemi döneminde ortaya çıkan bir çok Reform yanlısı basın ve yayın organı kapatılmıştır. Gün geçtikçe daha da güçlenmeye başlayan muhafazakarlar 2003’de belediye, 2004’de meclis ve 2005’de Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmışlar ve İran’da yönetimi yeniden ele almışlardır. Hatemi ise tüm bu yaşananlardan dolayı Bush’u suçlamıştır.²⁷¹

3.1.3. MAHMUD AHMEDİNEJAD DÖNEMİ

İran siyasetinin en önemli ve en dikkat çeken isimlerinden biri olan Mahmud Ahmedinejad, ilk olarak 2005’te ikincisi ise 2009’da olmak üzere iki dönem üst üste İran Cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve 2005-2013 yılları arasında İran’ın 6. Cumhurbaşkanı olarak bu görevini icra etmiştir.

3.1.3.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür

Mahmud Ahmedinejad 1956 yılında İran’ın Semnan eyaletinde bir nalbantın oğlu olarak doğmuştur. Doğumundan bir yıl sonra ailesi ile birlikte Tahran’a taşınan Ahmedinejad ilkokul ve ortaokul eğitimini burada almıştır. Daha sonra 1975 tarihinde İran İlim ve Sanayi Üniversitesi imar ve inşaat bölümünü kazanan Ahmedinejad 1980 yılında İran – Irak Savaşı başlayınca savaş boyunca gönüllü olarak savaşa katılmıştır. Savaşın bitmesiyle eğitim öğretim hayatına kaldığı yerden devam eden Ahmedinejad 1986 yılında master yapmış ve 1989 yılına gelindiğinde ise üniversitede dersler

---

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Abrahamian, op. cit., ss. 246-251.

vermeye başlamıştır. 1997 yılında ise yine aynı üniversitenin Ulaşım ve Trafik Planlama Mühendisliği Bölümü'nde de doktora eğitimini tamamlamıştır.²⁷²

Ahmedinejad eğitim hayatı sürecinde bir taraftan eğitimini devam ettirirken diğer taraftan da 1980'li yıllarda Hoy ve Maku Kaymakamlığı yapmış, 1993 tarihinde ise Ardebil Eyaleti'nin Valiliği görevine atanmıştır. Nitekim 2000'li yıllara gelindiğinde İran siyasetinde yerini almaya başlayan Ahmedinejad sağ kanattan belediye seçimlerine katılmış ve 2003 yılında Tahran Belediye Başkanı olarak seçilmiştir.²⁷³

Ahmedinejad'ın sade bir yaşam tarzını benimseyen, yolsuzluk ve yoksullukla mücadele eden, dürüstlüğe önem veren İslamcı ve popülist bir yapısı vardır. Bu değerlerini iyi bir eğitim ile taçlandıran Ahmedinejad İran'daki muhafazakar kesimin ve yoksul halkın sempatisini kazanmayı başarmıştı. Ayrıca Ahmedinejad karizmatik bir lider olarak dikkatleri üzerine çekmekteydi. Gençlik dönemlerinde İran- Irak savaşı sırasında gönüllü olarak cephelerde yer alan Ahmedinejad, Humeyni önderliğindeki ABD ve Batı karşıtlığının İran'da ön plana çıktığı bir siyasi ortamda büyümüştür. Dolayısıyla Ahmedinejad içinde bulunduğu ortamın, yetiştiği konjonktürün söylemlerinden etkilenmiş bunlar siyasi görüşlerine de yansımıştır.²⁷⁴

Ahmedinejad'ın da içerisinde olduğu İran'ın muhafazakar kesim geleneksel, ılımlı ve devrimci(radikal) olmak üzere 3 ayrı gruba ayırmak mümkündür. Bu gruplar içerisinde en nüfuzlu olanı geleneksel muhafazakarlar olmuştur. Bu kesim büyük din adamları ve tüccarların ittifakı sonucu ortaya çıkmıştır. Kültürel ve siyasal alanda Velayeti Fakih merkezli bir dini yoruma sahip olan bu kesim iç ve dış politikada radikal davranışlardan uzak durma eğilimine sahiptirler. İlimli muhafazakar kesim ise uluslararası sistemle ekonomik entegrasyon arayışı içerisinde olan muhafazakarlardan oluşmaktadır. Dış politikada ideolojiden ayrılıp pragmatist bir yaklaşımı savunmaktadırlar. Radikal (devrimci) akım ise 1997 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra muhafazakarların üst üste 3 seçim daha reformcular karşısında mağlup olmasından sonra ortaya çıkan bir akım olmuştur. Bu akım Ahmedinejad'ın da içlerinde bulunduğu genç muhafazakar kesim tarafından oluşturulmuştur. Genç

²⁷² <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=4499>, (e.t. 10.06.2016).

²⁷³ Arzu Celalifer Ekinci, "İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Adaylar ve İzlenimler", **USAK Analizleri**, Haziran 2009, s. 6.

²⁷⁴ Çitlioğlu, op. cit., ss. 52-53.

muhafazakar kesime göre üst üste 4 seçimin de kaybedilmesi ılımlı ve geleneksel muhafazakarların söylemlerinin iflas ettiğinin bir göstergesidir.²⁷⁵

Muhafazakarların 1997’den sonra sürekli yenilgi almasını Dini Lider Hamaney de kabul etmiştir. Bunun üzerine Hamaney reform hareketine karşı yeni bir fikirselle mücadele ortaya koymuştur. Reform hareketlerini Amerikancı Reform ve İslamcı Reform şeklinde ikiye ayırmış ve İran’da son dönemdeki reform isteklerini Amerikancı Reform olarak görmüş ve bunların devleti yıkacağını ileri sürmüştür. Bunun yerine idari ve iktisadi bir reform şekli öne sürerek buna İslamcı reform demiştir. Hamaney’ in bu İslami reform söylemi genç muhafazakarların düşünsel zeminini oluşturmuştur. Bu bağlamda reformcuların unuttuğu sosyal adalet söylemi temelinde genç muhafazakarların da içerisinde bulunduğu “Usulugera” (ilkecilik) diye bilinen bir akım doğmuştur. Dini lider ve onun kontrolünde olan kurumlar tarafından da desteklenen bu akım İran siyasi sahnesinde ön plana çıkmış ve 2003’de Belediye, 2004’de Meclis ve 2005’de Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır. Ahmedinejad bu kesim tarafından desteklenerek 2003’de Tahran Belediye başkanlığını 2005’de ise Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır.²⁷⁶

3.1.3.2. İktidara Gelişi

Ahmedinejad 2003 yılında Tahran Belediye Başkanlığına seçildikten sonra İran siyasi hayatında ön plana çıkmaya ve tanınmaya başlamıştır. Nitekim 2005 yılına gelindiğinde İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olarak başvurmuş ve adaylığı Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından kabul edilen az sayıdaki kişiden birisi olmuştur. Seçimlere katılmaya hak kazanan Ahmedinejad seçimlerin ilk turunda çok sürpriz bir şekilde yaklaşık altı milyon oy alarak ikinci turda Ali Ekber Haşimi Rafsancani’nin rakibi olmuştur. Seçimlerin ikinci turunda ise İran televizyonu haber kanalının seçim merkezi verilerine dayanarak verdiği bilgilere göre yurtiçi ve yurtdışında kullanılan toplam 27 milyon 959 bin 254 oyun 17 milyon 248 bin 782’sini Ahmedinejad, 10 milyon 43 bin 489’unu da Ali Ekber Haşimi Rafsancani almıştır.

²⁷⁵ Arif Keskin, “Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi”,

<http://www.2023.gen.tr/Arsiv/subat2006/4.htm>, (e.t. 11.06.2016).

²⁷⁶ Ibid.

Böylece Mahmud Ahmedinejad İran'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. Kullanılan oyların 666 bin 983'ü ise geçersiz sayılmıştır. Bu durumda Ahmedinejad'ın aldığı oylar toplam oyların % 61.6 sına, Rafsancani'n aldığı oylar ise toplam oyların %35.9'una tekabül etmiştir. Ahmedinejad'ın bu beklenmedik zaferinin ardında üç neden olduğu söylenebilir bunlar;²⁷⁷

- Eski Cumhurbaşkanı Rafsancani'ye tepki oyları,
- Ahmedinejad'ın kendisinin Besic'in bir üyesi olması ve onların yoğun desteğini almış olması,
- Mütevazı bir portre çizerek orta ve alt tabakanın dikkatini çekmeyi başarmış olması diyebiliriz.

Bunların yanı sıra Ahmedinejad'ın seçim sürecinde diğer adaylardan farklı olarak “Usulugera” (ilkecilik) akımının söylemlerinden olan eşitlik, sosyal adalet, yolsuzlukla mücadele ve petrol gelirlerinin halk içinde eşit dağıtımı söylemleri gibi iç politik konuları dile getirmesi bu yarışta Ahmedinejad'ın ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Ahmedinejad'ın seçim öncesi yürüttüğü mütevazı seçim kampanyası sırasında öne çıkan başlıca söylemleri şunlardır;

- *Becerikli hükümet, yaygın adalet*
- *Dürüst yönetim ve idari yozlaşma ile mücadele*
- *Hükümet ve halk arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmak*
- *İslami hükümet*
- *Güç yerine hizmet söylemi*
- *Banka kar oranlarını düşürmek*
- *Halkın eleştirel ve katılımcı katkılarıyla siyasi ilerlemeyi sağlamak*
- *Yerli üretime öncelik*

---

²⁷⁷ Ekinci, “İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Adaylar ve İzlenimler”, op. cit., s.7.

- *Milli, tarihi ve İslami İran kültürünü güçlendirerek kültürel yozlaşmaya karşı mücadele etmek*²⁷⁸

İç politikada ekonomik kalkınma, sosyal adalet, gelir eşitsizliğini ve yolsuzluğu ortadan kaldırmak gibi konulara çözüm getireceğini vaad etmiş, dış politika alanında ise batı karşıtı ve sert bir dil kullanmıştır. Diğer bir deyişle Ahmedinejad farklı bir ses olmuştur. İslami devrimin güçlendirilmesi ile rejimin ve dini otoritenin güçlendirilmesi söylemlerini fazlasıyla kullanan Ahmedinejad'ın asıl amacı değerlerinden uzaklaştığını düşündüğü İslam devrimini yeniden yapılandırmak olmuştur.²⁷⁹

2009 yılına gelindiğinde İran'ı yeniden Cumhurbaşkanlığı seçimleri heyecanı sarmıştır. Bu seçime mevcut Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın yanı sıra Mir Hüseyin Musevi, Mehdi Kerrubi ve Muhsin Rezai' de Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından onaylanan diğer adaylar olarak katılmışlardır. Bu adaylardan devrimin ilk yıllarında Başbakanlık yapan ce Reformist çizgide olan Musevi Ahmedinejad'ın en büyük rakibi olarak görülmüştür. Seçim yarışı sırasında adaylar Ahmedinejad'ı yoğun bir şekilde eleştirmişlerdir. Başlıca eleştiri noktaları ise;

- Nükleer program konusunda Ahmedinejad'ın takındığı sert tavır ve bu nedenle konunun BM Güvenlik Konseyine gitmesi
- Ahmedinejad'ın petrol gelirlerini halka yansıtma sözünü yerine layıkıyla getirememesi ve ekonomideki ciddi sorunlar
- İsrail ve batılı ülkeler hakkındaki sert açıklamalar nedeniyle İran'ın dış politikada zor durumda bırakılmış olması
- Kadın, işçi ve öğrenci haklarına ilişkin siyasi faaliyet gösterilenlere uygulanan kısıtlama ve sert tutumlar
- Önemli devlet kadrolarına tecrübesiz olmasına rağmen siyasi açıdan kendi çizgisine yakın kişileri getirmesi olmuştur.²⁸⁰

---

²⁷⁸ Yegin, **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, op. cit., s.83.

²⁷⁹ Davut Turan, "Ahmedinejad ve İran Dış Politikası", **Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program**, Ed.

Atilla Sandıklı-Kenan Dağcı, TASAM Yayınları, S.261.

²⁸⁰ Ekinci, "2009 İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Sonrasındaki Gelişmeler", op. cit., ss. 7-8.

Seçimler öncesinde halkta seçimlere katılımın fazla olması halinde Musevi'nin iktidara geleceği yönünde büyük bir beklenti oluşmaya başlamıştır. Nitekim yapılan son araştırmalar da Musevi'yi önde göstermiştir. Ancak seçim sonucunda seçime katılım sayısında önemli bir artış olmasına rağmen (%85) Ahmeinejad %62 oy oranı ile yeniden Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Sonuçların böyle gelmesinde dini lider Hamaney'in ve Anayasa Koruyucular Konseyi'nin üstü örtülü olarak da olsa Ahmedinejad'ın yanında yer almalarının etkisi önemlidir.²⁸¹

Seçim sonrasında Musevi öncülüğündeki muhaliflerin seçime hile karıştırıldığını iddia etmesi üzerine İran'da Ahmedinejad karşıtları sokağa çıkmış ve gösteriler düzenlenmeye başlanmıştır. Musevi bir anda kendisini çok farklı grupların lideri konumunda bulmuş ve olaylar Musevi'nin kontrolünden çıkmaya başlamıştır.²⁸² Protestocuları bastırma görevi ise Devrim Muhafızları ve Besic üyelerine düşmüştür. Nitekim göstericilerin birçoğu bu süreçte gözaltına alınmış, tutuklanmış hatta gösteriler sonunda yaklaşık 110 gösterici de öldürülmüş ve protestolar bastırılmıştır.²⁸³

3.1.3.3. İran Dış Politikasına Getirdiği Yenilikler

Reformcu iki cumhurbaşkanının ardından 2005 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad her iki selefine zıt bir dış politika söylemine sahiptir. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olması ile birlikte İran 1989'da Rafsancani ile başlayan ve 1997-2005 yılları arasında Hatemi ile pekişen "Batıyla pragmatist uyum" geleneğinden kopmaya başlamıştır. Hatemi tarafından Batıyla yakınlaşmak için kullanılan medeniyetler diyalogu tezi rafa kaldırılmıştır.²⁸⁴ Bu duruma sebep olarak Ahmedinejad'ın genç kuşak radikal(devrimci) muhafazakar akımın önde gelenlerinden olması dolayısıyla ılımlı-liberal çizgiden farklı bir siyasi duruşu gösterilebilir. Ayrıca

---

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Banu Talu, İran Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçlarının Olası Yansımaları, TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1101/iran_cumhurbaskanligi_secim_sonuclarinin_olasi_yansimalari, (e. t.).

²⁸³ Melahat Kemal, Kanla Bastırılan İran Baharı: 2009 Devrimi, Timetürk, <http://www.timeturk.com/kanla-bastirilan-iran-bahari-2009-devrimi/haber-154702>, (e.t. 17.06.2016).

²⁸⁴ Arif Keskin, "Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakar Akım", 11

Haziran 2007,

<http://www.biyografi.net/MAKALE.asp?HABERID=152>, (e.t. 10.06.2016).

Ahmedinejad dini rejime bağıllık ve rejimin dini boyutunu vurgulama noktasında Humeyni çizgisine yakın bir duruşu vardır. Özellikle dış politika noktasında izlediği siyaset, örneğin radikal tutumu, ABD ve İsrail karşıtlığı ve kullandığı sert dil, nükleer konulardaki uzlaşmaz tavrı ve dini değerlere yaptığı vurgu ve yürüttüğü benzer politikalar nedeniyle Ahmedinejad dönemi İran'ı Humeyni dönemini anımsatmaktadır. Ancak Ahmedinejad dönemi İran dış politikasının Humeyni dönemi İran dış politikasından temel bir farkı bulunmaktadır ki bu da Ahmedinejad'ın devrim ihraç politikasını geri plana atmasıdır. Bu yaklaşımın İran'a getirisi ise bölgedeki diğer Müslüman ülkelerle iyi ilişkiler kurabilmesine olanak sağlamasıdır.²⁸⁵

Bunların yanı sıra Ahmedinejad İran İslam Devrimini benimsemiş olsa da ona göre ilerleyen dönemlerde devrim temel söylemlerinden uzaklaştırılmıştır. Örneğin şeriat devleti kurmak devrimin temel hedeflerinden biri olmakla beraber Humeyni'nin ölümünden sonra laiklik ve sekülerizm İran'da yeniden gündeme gelmeye başlaması bunun en basit örneğidir. Yine Humeyni sonrası İran dış politikasındaki Medeniyetler Diyalogu tezi ve batıya karşı pragmatist yaklaşımlar Ahmedinejad'a göre devrimin temel mantığından uzaklaşılmasının bir göstergesidir. Bu nedenle Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığına geldiğinde ilk amaçlarından biri devrimi doğru şekilde yeniden yapılandırmak olmuştur. Bu anlamda Ahmedinejad yönetiminde "Mehdeviyet" anlayışı önemli bir rol oynamıştır.²⁸⁶ Ahmedinejad on ikinci imam olan Mehdi'nin yakında döneceğine inandığı için hükümeti de onun işareti altında kurmuştur. Mehdi'nin geleceği günü büyük bir özlemlerle bekleyen Ahmedinejad 2005 Eylül'ünde BM Genel Kurulunda yaptığı bir konuşmasında bu özlemini ve isteğini "*Ey kudretli Allah'ım sırlarının mutemedi bu dünyaya adalet ve barışı getirecek olan o mükemmel ve günahsız insanın, vaat edilen dönüşünü hızlandırmak için sana yalvarıyorum*" diye dua ederek dile getirmiştir.²⁸⁷

İç politikada temel hedefi yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele ederek yoksul kesimin hayat düzenini iyileştirmek ve değerlerini kaybettiğini düşündüğü İslam Devrimini yeniden kendi öz değerlerine getirmek olan Ahmedinejad, dış politika

²⁸⁵ Atilla Sandıklı - Bilgehan Emeklier op. cit., ss. 434-435.

²⁸⁶ Arif Keskin, "İran: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakarları Doğu Süreci", <http://www.biyografi.net/MAKALE.asp?HABERID=152>, (e.t. 12.06.2016).

²⁸⁷ Djalili- Kellner, op. cit., ss. 154- 160.

alanında ise militan, popülist ve uluslararası sistemin hegemonyacı doğasına meydan okuyan devrimci bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Ahmedinejad'ın ilk Cumhurbaşkanlığı dönemi İran dış politikasını meşgul eden temel konular Nükleer Kriz ve Ahmedinejad yönetiminin bu konudaki taviz vermez duruşu nedeniyle karşılaştığı tepkiler, ABD'nin Irak ve Afganistan'a olan müdahaleleri sonucu ABD' askerlerinin İran yakın çevresindeki varlığı ve İsrail ile İran arasındaki husumet olmuştur. Bu dönem İran genel dış politikasına baktığımız zaman bu konular içinde en temel konunun İran'ın nükleer faaliyetleri ve Ahmedinejad'ın İsrail ve ABD karşıtlığı olduğunu görmekteyiz.²⁸⁸

2002 yılında, "Ulusal Direniş Konseyi" ve "Halkın Mücahitleri Örgütü'nün" eski bir üyesinin Washington D.C.'de yaptığı bir konuşmada İran'ın Arak ve Natanz da UAEA' ya bildirmeden yürüttüğü iki gizli nükleer projesini ifşa etmesi ve bunun üzerine ABD'nin İran'ı nükleer silah üretmekle suçlamasıyla başlayan İran Nükleer Krizi, Ahmedinejad'ın İran'da iktidara gelmesiyle içinden çıkılmaz bir hal almıştır.²⁸⁹ Halk desteğini de arkasına alan Ahmedinejad İran'ın nükleer faaliyetlerine hız vermiş, ABD ve AB'nin verdiği tepkileri ve yaptığı uyarıları umursamaz bir tavır almıştır. Nükleer kriz konusunda katı ve tavizsiz bir duruş sergileyen Ahmedinejad, krizin BM Güvenlik Konseyine götürülmesi şeklindeki tehditleri de dikkate almamış ve bildiğini okumuştur.²⁹⁰

Bu dönemde İran dış politikasının en önemli özelliği Rafsancani ve Hatemi ile bir yumuşama yaşayan İran dış politikasının yeniden radikallik, saldırganlık ve sert söylemler etrafında şekillenmesi olmuştur. Bu durumun gerekçesi ise Radikal bir muhafazakar olan Ahmedinejad'ın İran ulusal çıkarlarının batı ile uyum arayışlarında değil batıya İran'ın gücünü göstermekte olduğunu düşünmesidir. Çünkü Ahmedinejad'a göre batıyla uyumlu olmaya çalışan İran özellikle 1997'den sonra nükleer sorun başta olmak üzere hiçbir konuda istediği sonucu alamamıştır. Bu nedenle Ahmedinejad Cumhurbaşkanı olduktan sonra batı ve İsrail karşısında radikal ve sert bir tutum içine girmiştir. Yine bu dönemde Ahmedinejad konuşmalarında İran'a yapılacak muhtemel bir saldırı durumunda İran'ın Irak ve Afganistan gibi olmayacağını böyle bir girişimin

---

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Arzu Celalifer Ekinci, **İran Nükleer Krizi**, USAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2009, s. 42.

²⁹⁰ Ibid., s. 62.

batı için sonuçlarının çok ağır olacağını dile getirmiş ve batıya gözdağı vermeye çalışmıştır.²⁹¹

Ahmedinejad yönetiminin önemli sorunlarla karşı karşıya olduğu bu dönemde dış politikada kullandığı en önemli strateji bir krizi başka bir krizi tırmandırarak çözmek ve saldırgan güçlü bir devlet profili çizmek olmuştur. Örneğin bu anlamda ülkenin en önemli meselesi olarak gördükleri nükleer kriz meselesini çözmek daha doğrusu uluslararası gündemde ikinci plana atmak için İsrail ve ABD karşıtı söylemleri yoğunlaştırmışlardır. Ayrıca nükleer kriz meselesi bir milli mesele haline getirmek ve halkın bu noktada tam desteğini almak için ABD'nin ve Batı'nın güçlü bir İran istemedikleri için İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı çıktıkları söylemini kullanmışlar ve bir anlamda da bunu başarmışlardır.²⁹²

Ahmedinejad'ın 2009 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de galip gelmesiyle başlayan ikinci Ahmedinejad iktidarı döneminde ise İran dış politikasında yine aynı sorunlar gündemi meşgul etmeye devam etmiştir. Özellikle Ahmedinejad'ın nükleer faaliyetleri hızlandırması ve bu konuda taviz vermemesi üzerine İran'a bir takım ambargolar uygulanmaya başlamış ve bu durum İran ekonomisi üzerine olumsuz bir etki yapmıştır. Bu dönemde İran dış politikadaki sorunların yanı sıra iç politikada da büyük bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır.²⁹³

Bunların yanı sıra bu dönemin sonlarında bölgesel ve küresel çapta tüm dünya gündemine oturan yeni bir gelişme ortaya çıkmıştır. 17 Aralık 2010'da Tunuslu bir gencin kendisini yakmasıyla başlayan ve kısa sürede bölge ülkelere de yayılan "Arap Baharı" olarak adlandırılan bu halk ayaklanmaları İran dış politikasının gündemine oturan önemli konulardan birisi olmuştur.

Eskiden beri Ortadoğu'daki mevcut yapılanmaya ve rejimlere meydan okur bir konumda bulunan İran doğal olarak bu halk hareketlerine de sempati ile bakmıştır. İranlı yöneticiler bu hareketleri "Ortadoğu'daki İslami Uyanış" olarak yorumlamıştır ve batı ile işbirliği içinde olan rejimleri deviren halk hareketleri kutsanmıştır. Örneğin 1979 İran İslam devrimi sonrasında beri diplomatik ilişkilerinin kesik olduğu Mısır'da

²⁹¹ Keskin, "İran: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakarları Doğuş Süreci", loc. cit.

²⁹² Turan, op. cit., ss. 261-264.

²⁹³ Özüm S. Uzun, "İran'a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılganlaşan Nükleer Program mı Hükümet mi?", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5, Sayı: 54, Haziran 2013, s. 69.

ABD ve Batı ile yakın ilişkiler içerisinde olan Mübarek rejiminin bu halk hareketleri sonucu devrilmesi üzerine İran bu durum karşısında memnuniyet duymuş ve yeni Mısır yönetimi ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır.²⁹⁴ Ayrıca Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan bu hareketler İran'ın nükleer faaliyetlerinin bölgede ana gündem madde olmasını engellemiş ve İran'a nispeten daha rahat bir dış ortam sunmuştur. Çünkü bu süreçte bölge ülkeleri kendi iç sorunlarıyla meşgul olmaktadır.²⁹⁵

Tunus'ta, Mısır'da, Libya'da, Bahreyn'de halk hareketlerini destekleyerek oluşacak yeni rejimler üzerinde etki yaratmak isteyen İran, olaylar Suriye'ye sıçrayınca tavrını değiştirmiştir. Suriye, İran'ın bölgede önemli bir müttefikiydi. Buradaki gelişmeler İran tarafından bir halk hareketi olarak yorumlanmamış ABD ve İsrail'in Suriye'yi karıştırma çabaları olarak görmüştür. Ve bu nedenle de 18 Mart 2011 tarihinde Suriye yönetimine karşı gösteriler başladığından beri İran Beşar Esad'a destek vermiştir. İran'ın Suriye'ye verdiği destek bir kez daha izlenen politika açısından önde gelen Arap ülkeleriyle İran'ı karşı karşıya getirmiştir. İran'ın Irak, Lübnan ve Basra Körfez'inde nüfuzunun artmasından korkan devletler için Suriye'deki karışıklıklar önemli bir fırsat olmuştur. Çünkü Suriye'deki bir rejim değişikliği İran'ın hem Lübnan hem de Irak üzerindeki etki alanını daraltabilecektir.²⁹⁶ İran böyle bir olumsuz tablo ile karşılaşmamak için Esad rejiminin arkasında durmuş onu desteklemiştir ve bu desteğini Suriye'nin İsrail karşıtı cephenin ön karakolu olduğu söylemi ile gerekçelendiriyor. İran'a göre Esad yönetimi düşerse İsrail karşıtı direniş hattı dağılır.²⁹⁷

İran'ın nükleer faaliyetleri ve bu doğrultuda yaşanan Nükleer Kriz ile Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri süreci Ahmedinejad'ın ikinci iktidar döneminde İran dış politikasını meşgul eden en önemli iki mesele olmuştur. Özellikle Arap Baharı süreci, Ahmedinejad için iktidarının son 3 yılında büyük bir imtihan olmuştur. Bir yandan Nükleer Kriz ve bu nedenle İran'a uygulanan ve Ahmedinejad döneminde artan ekonomik ambargolar, bir yandan İran yakın çevresine yayılmış olan halk ayaklanmaları ve iç savaşa kadar dönüşen çatışmalar, bunların yanı sıra Suriye'de

²⁹⁴ Hakkı Uygur, "İran ve Arap Baharı", **SETA Analiz**, Sayı : 52, Mart 2012, ss. 11-13.

²⁹⁵ Sercan Doğan, "İran'ın Suriye'deki Gelişmelere Yaklaşımı", ORSAM, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2517>, (16. 06.2016).

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Arif Keskin, "İran, Suriye Krizini Kazanabilir mi?", ORSAM, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4683> (16.06.2016).

Esad rejiminin devamlılığının İran için taşıdığı hayati değer ve bu nedenle Suriye rejimine verilen desteğin getirdiği ekonomik ve siyasi yük hepsi bir araya gelmiş ve Ahmedinejad yönetiminin son yılları bu sorunlarla mücadele içinde geçmiştir.

3.1.4. HASAN RUHANİ DÖNEMİ

3.1.4.1. Kişisel Özellikleri Liderlik Yeteneği ve Sahip Olduğu Politik Kültür

12 Kasım 1948’de İran’ın Sorkreh kasabasında bir tüccarın oğlu olarak dünyaya gelen Hasan Ruhani, 13 yaşına geldiğinde İran’ın dini eğitim merkezi olan Kum şehrinde dini eğitim almaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda Tahran Üniversitesinde hukuk eğitimi almaya hak kazanan Ruhani burada hukuk eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra 1979 yılında İngiltere’de Hukuk sosyolojisi alanında doktora eğitimi almaya başlamıştır.²⁹⁸

Ruhani gençliğinin ilk yıllarında, Şah Rıza Pehlevi karşıtı gösterilerde aktif olarak yer almış hatta bu nedenle bir çok kez tutuklanmıştır. 18 yaşına geldiğinde ise Irak sınırını geçerek burada sürgünde olan Humeyni ile ilk kez buluşan Ruhani devrim sürecinde ve devrim sonrasında Humeyni’nin yakın çevresinden birisi olmuştur. Öyle ki Humeyni’ye İmam Humeyni diyerek onun İmam unvanı ile anılmasını sağlayan kişi de Ruhani’den başkası değildir. Humeyni’ye olan yakınlığının da etkisiyle 1979 yılında devrim gerçekleşikten sonra Ruhani siyasi ve idari anlamda çeşitli görevlerde bulunmuştur.²⁹⁹ Bunlar kısaca;

- 5 dönem milletvekilliği
- 2 dönem savunma komisyonu başkanlığı
- 2 dönem dış politika komisyonu başkanlığı
- Meclis başkanvekilliği

---

²⁹⁸ Hasan Ruhani Biyografisi, <http://www.biyografi.info/kisi/hasan-ruhani>, (e.t. 25.06.2016).

²⁹⁹ Portre: “Diplomatik Şeyh” Hasan Ruhani, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-diplomatik-seyh-hasan-ruhani>, (e.t. 25.06.2016).

- Irak savaşı sırasında üst düzey komutanlıklar
- Uzmanlar konseyi üyeliği
- Ulusal güvenlik yüksek konseyinde dini lider temsilciliği ve konsey genel sekreterliği
- Nükleer baş müzakereciliği
- Düzenin yararını teşhis konseyi üyeliği, konseyin genel sekreter yardımcılığı ve aynı zamanda stratejik araştırmalar merkezinin başkanlığı şeklinde özetlenebilir.³⁰⁰

Ruhani kişisel özellikleri bakımından entelektüel kapasitesi yüksek İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça ve Arapça dillerini bilen iyi bir diplomat olarak göze çarpmaktadır. Geçmişinde yapmış olduğu idari ve siyasi görevlerinin de etkisiyle İran siyasetinde önemli bir nüfuzu ve saygınlığı bulunmaktadır. Özellikle nükleer baş müzakereci olduğu dönemde içerde ve dışarda dikkatleri üzerine çeken Ruhani, bu görevi icra ederken takınmış olduğu siyasi tavır nedeniyle Rafsancani'ye benzetilmiştir. İlimli, uzlaşmacı, reformcu ve pragmatist gibi sıfatlarla nitelendirilebilen bir lider olan Ruhani, İran'ın dini lideri Hamaney ve devrimin sözü geçen kurumları ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Kurmuş olduğu bu yakın ilişkilerinde etkisiyle geçmişinde İran siyaseti için oldukça önemli görevler yerine getirmiş olan Hasan Ruhani 2013 yılı İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerine de aday olarak başvuran 686 kişi içerisinde yer almış ve Koruyucular Konseyinin onayını alan 8 Cumhurbaşkanı adayından birisi olmuştur.³⁰¹

3.1.4.2. İktidara Gelişi

14 Haziran 2013'de İran İslam Cumhuriyeti'nin 11. Dönem Cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmiştir. Bu seçimlere Cumhurbaşkanı adayı olmak için başvuru yapan 686 kişi içerisinde sadece 8'i Koruyucular Konseyi'nin onayı almıştır. Bu adaylardan da ikisi seçimden önce adaylıktan vazgeçince seçim yarışı 6 aday arasında

---

³⁰⁰ Mehmet Şahin, "İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi", **Hazar Raporu**, Yaz 2013, s. 40.

³⁰¹ Diplomatik Şeyh, loc. cit.

gerçekleşmiştir. Bu 6 aday içerisinde Hasan Ruhani ve Muhammed Bagher Galibaf ön plana çıkan isimler olarak göze çarpmıştır. Ancak seçimler sonuçlandığında sürpriz bir şekilde ikinci tura kalmadan Kullanılan oyların (katılım %72,2 oranında olmuştur) yaklaşık % 51'ini alarak İran İslam Cumhuriyeti'nin yeni Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani olmuştur.³⁰²

Ruhani'nin seçimin daha ilk turunda Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine etki eden bazı etmenler bulunmaktadır. Öncelikle reformcu görülen adayların Koruyucular Konseyi tarafından adaylıklarının kabul edilmemesi devrimin önde gelen isimlerinden birisi olmasına rağmen diğer adaylara göre daha reformcu olan Ruhani'nin reformcu kanadın da oylarının bir kısmını almasına neden olmuştur. Yani Ruhani hem muhafazakar kanattan hem de Reformcu kanattan oylar almıştır. Ruhani'nin reformcuların oylarını almasında seçime katılmasına izin verilmeyen Reformcu liderler olan Rafsancani ve Hatemi'nin Ruhani'ye destek verdiklerini açıklamalarının da etkisi büyüktür.³⁰³ Olayların böyle gelişmesinde dini lider Hamaney'in yürütmüş olduğu politika ile Ruhani'nin önünü açması da büyük önem arz etmektedir. 2009 seçimlerinde Ahmedinejad'ın kazanması üzerine seçimlere hile karıştığı iddiaları karşısında Ahmedinejad'tan yana bir tavır alan Hamaney halkın tepkisini çekmişti. Halkta dini lidere ve rejime olan güven sarsılmıştı ve bu seçimlerde bu durumun telafi edilmesi gerekmektedir. Bu noktada Hamaney hem muhafazakarların hem de reformcuların tatmin olacağı bir aday olarak düşündüğü Ruhani'yi toplumsal huzurun yeniden sağlanması için bir denge olarak görmüştür. Bu nedenle de daha çok reformist olarak nitelendirilen Ruhani'nin seçimi kazanacağını bildiği halde seçime müdahale etmemiş ve Ruhani'nin yolunu açmıştır. Nitekim seçim sonucunda Ruhani beklenilenin de ötesinde daha ilk turda seçimi kazanmıştır. Hamaney ise böylelikle halka 2009 seçimlerinde hile olmadığını ve reformistlerin de seçim kazanabildiğini buna izin verilmeme gibi bir durumun söz konusu olmadığı mesajını vermiştir.³⁰⁴

---

³⁰² Mehmet Şahin, "Ruhani İşaret Etti Halk Seçti", **Hazar World**, Sayı: 11, Temmuz 2013, s. 12.

³⁰³ Ibid. s. 13.

³⁰⁴ Arif Keskin, Ruhani İran Rejiminin Can Simidi Oldu, Söyleşi, Kasım 2013, s. 11.
<http://www.2023.gen.tr/Arsiv/pdf/A-Keskin2023.pdf>, (e.t. 25.06.2016).

3.1.4.3. İran Dış Politikasına Getirdiği Yenilikler

Ruhani İran Cumhurbaşkanlığına gelindiğinde İran içerde ve dışarda büyük sorunlarla karşı karşıyaydı. Ruhani yönetiminin içerde düzeltilmesi gereken en önemli sorun İran'ın yaşadığı ekonomik sorunlardır. İran'ın özellikle Ahmedinejad döneminde yürüttüğü Nükleer politika sebebiyle maruz kaldığı AB, BM ve ABD öncülüğünde uygulanan ekonomik ambargolar İran ekonomisini oldukça kötü etkilemekteydi. Halkın yeni Cumhurbaşkanından beklentisi ise öncelikle bu ekonomik soruna bir çözüm üretmesi olmuştur. Nitekim bu sorunun çözümü de dış politika alanındaki sorunların çözülmesine bağlı bir unsur olarak göze çarpmaktadır.³⁰⁵

Dışarda ise P 5+1 ülkeleriyle yürütülen nükleer müzakerelerin bir sonuca bağlanıp bağlanmayacağı, İran'ın uluslararası alandaki yalnızlığının giderilip giderilemeyeceği ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri sonucunda bölgede değişen dengeler karşısında nasıl bir politika izleyeceği Ruhani'yi dış politika alanında bekleyen önemli sorunlardır. Özellikle Arap Baharı'nın 2011 yılında Suriye'ye sıçramasıyla bir iç savaş halini alan Suriye'de Ruhani yönetiminin izleyeceği dış politika ve nükleer müzakerelerin bir sonuca bağlanarak İran'ın maruz kaldığı ekonomik ambargolardan kurtulması bu noktada oldukça önemlidir. Şu noktaya dikkat edilmelidir ki İran dış politikasında mevcut olan bu sorunlar iç politikadaki sorunların da temelini oluşturmaktadır. Bu durumun farkında olan Ruhani ise bu nedenle önceliğini dış politika alanındaki sorunlara vermiştir. Ancak Ruhani yönetiminin bu sorunları çözmesi pek de kolay gözükmemektedir. Bu noktada Ruhani'nin önündeki en büyük engel İran rejiminin bizzat kendisidir. İran'daki mevcut rejim Cumhurbaşkanının yetkilerini sınırlamaktadır. Özellikle dış politika alanında ülkenin genel stratejisini belirleme yetkisi ise dini liderlik makamındadır. Muhafazakarların ağırlıkta olduğu Dini liderlik makamı ve dini lidere bağlı kuruluşların gözetiminde faaliyetlerini yürütmek zorunda ve olan reformcu yönü ağır basan Ruhani'nin işi bu anlamda oldukça zor görünmektedir.³⁰⁶

Ruhani Cumhurbaşkanlığına geldikten sonra içinde bulunduğu şartlara rağmen ve beklentilerin aksine yine de İran dış politikasında bir değişim ortaya koymayı başarmıştır. Kendinden önce 8 yıl Cumhurbaşkanlığı yapmış olan Ahmedinejad'ın

³⁰⁵ Şahin, **Hazar Raporu**, op. cit., s. 45.

³⁰⁶ Ibid.

Cumhurbaşkanlığı döneminde kullandığı sert dil, saldırgan tavırlar ve taviz vermez dış politikası yüzünden batılı ülkeler ile oldukça gergin bir hal alan ilişkiler Ruhani döneminde yumuşamaya başlamıştır. Ruhani, Ahmedinejad'ın aksine ılımlı, uzlaşmacı ve diyaloga dayalı bir dış politika yaklaşımını benimsemiş, fazla iddialı ve çatışmacı bir dış politika yerine uluslararası ortamın gerçeklerini göz önünde bulunduran gerçekçi bir dış politik yaklaşımı seçmiştir. Bu da İran'a batılı ülkelerle yeniden diyalog kurabilmenin kapısını açmıştır.³⁰⁷

İran'da Ruhani ile bir değişimin yaşandığı inkar edilemez ancak topyekün bir değişimden söz etmek de doğru değildir. Bu anlamda İran'da süreklilik gösteren, Ruhani ile değişime uğramayan etmenlere kısaca bir değinmek gerekmektedir. Öncelikle İran'da rejim değişmemiştir. Dolayısıyla da Cumhurbaşkanı kendisine rejimin vermiş olduğu yetkiler dahilinde dini liderin onayladığı bir ölçüde bir dönüşüm gerçekleştirebilmiştir. Süreklilik gösteren bir diğer unsur ise İran dış politikasında güvenlik olgusunun hala ön planda yer almasıdır. Bu durum da güvenlik merkezli dış politika yaklaşımlarını ve güvenlik bürokrasisini İran karar alma yapısında ön plana çıkarmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Ruhani de zaten İran'ın güvenlik bürokrasisinden gelen bir liderdir. Değişim göstermeyen bir üçüncü unsur ise hala dış politika da öncelik konularının değişmemesidir. İran dış politikası bu anlamda güvenlik temelinde rejimin ideolojik temellerinin korunması ve devletin ulusal çıkarlarının gözetilmesi öncülüğünde şekillenmiştir. Bunların yanı sıra doğal olarak bölgesel ve küresel gelişmeler de İran dış politikasını yönlendiren bir unsur olarak ne çıkmaktadır. Görüldüğü gibi Ruhani yönetimi dış politika amaçları bakımından diğer Cumhurbaşkanlarından farklı değildir fark sadece amaca ulaşmak için kullanılan yöntemde olmuştur.³⁰⁸

Ruhani yönetiminde İran'da değişim yaşanan noktalara baktığımızda ise öncelikle dış politikayı yürüten bürokratlarda bir değişim gerçekleşmiştir. Ahmedinejad döneminde yerleştirilen ve vasıfsız olsalar da ideolojik yakınlıkları nedeniyle görev verilen bürokratlar Ruhani'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla yerlerini daha pragmatik ve

---

³⁰⁷ Özdoğan, op. cit., s. 13.

³⁰⁸ Bayram Sinkaya, "Ahmedinejad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikasında Değişim: İtidalli Dış Politika", **Ortadoğu Analiz**, Mart- Nisan, Cilt: 6, Sayı: 61, 2014, ss. 31-32.

dış dünyaya açık bürokratlara bırakmışlardır. Bu durum dış politikayı algılama ve analiz etme noktasında etkisini göstermiştir.³⁰⁹

Ruhani döneminde dış politikada yaşanan en büyük değişim ise dış politikaya yaklaşım noktasında yaşanmıştır. Ruhani üslub olarak “İtidalli” bir dış politika yürütmeyi seçmiştir. İtidalli dış politika ile kastedilen ise Asya Topluluğu ve Dış İlişkiler Konseyi tarafından ortaklaşa düzenlenen bir konferansta Ruhani tarafından şöyle açıklanmıştır. Ruhani’ye göre İran için İtidalli bir dış politikanın 4 unsuru bulunmaktadır. Bunlar;

- Gerçekçilik ile İslam Cumhuriyetinin çıkarları arasında denge kurulması
- Dış ilişkilerde aşırı yaklaşımların terk edilmesi
- Dış dünya ile etkili ve yapıcı bir etkileşim kurma
- Dış politikada ekonomik kalkınmaya öncelik verilmesidir.³¹⁰

Ruhani’nin dış politika alanında izlediği bu yaklaşım İran için meyvelerini vermeye başlamıştır. Öncelikle ABD ve Avrupa ülkelerinden gelen olumlu mesajlar Ruhani’ye psikolojik bir rahatlık sağlamış bunun yanı sıra İran’ın önündeki seçenekleri de artırmıştır. Ruhani yönetimi ile İran’ın en önemli dış politika sorunlarından birisi olan nükleer sorun açısından da İran bu dönemde bir rahatlık yaşamıştır. Ahmedinejad döneminde ambargoların ağırlaştırılması hatta askeri müdahaleler tartışılırken Ruhani’nin Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle diplomatik yollarla bir çözüm ihtimali gündeme gelmiştir. Nükleer sorun karşısında Ruhani’nin tutumu da Ahmedinejad gibi İran’ın nükleer faaliyetlerini devam ettirme yönündedir. Ancak Ruhani’ni Ahmedinejad’dan farkı bu sorun karşısında sert söylemler ve tavizsiz radikal duruşlar yerine uzlaşmacı bir tavır sergilemek olmuştur. Bu noktada Ruhani nükleer faaliyetleri daha da şeffaf bir şekilde gerçekleştirmeleri halinde Batılı ülkeler ile bir uzlaşmanın sağlanabileceği yönündedir. Nitekim Ruhani yönetiminin bu anlamda ortaya koyduğu yaklaşım sonuçlarını vermeye başlamış ve P 5+1 ülkeleri ile Cenevre’de tarihi bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmanın yarattığı iyimser hava İran ile ABD arasındaki ilişkileri de bir yumuşama noktasına getirmiştir. Ancak şu noktaya dikkat etmek gerekir

---

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ Ibid.

ki bu anlaşma geçici bir anlaşmadır nihai çözüme henüz ulaşamamıştır ve ABD ile İran arasındaki yumuşama da iki ülke arasındaki tüm sorunların çözüldüğü anlamına gelmemektedir.³¹¹

Cenevre geçici anlaşması sonucu İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması ve elindeki stoku imha etmesi gibi anlaşmada geçen maddelere İran'ın uyması üzerine İran'a uygulanan ambargolar hafifletilmiştir. İran böylelikle yurt dışındaki milyarlarca dolarlık varlığına tekrar ulaşabilecektir. Bu durumda İran ekonomisinde bir rahatlama sağlayacaktır.³¹² Bu anlaşma dünya genelinde olumlu bir gelişme olarak karşılanırken bölge ülkelerinden İsrail ve Suudi Arabistan'da ise büyük bir memnuniyetsizlik yaratmıştır. Bu anlamda İsrail hükümeti anlaşmayı tarihi bir hata olarak tanımlamıştır. KİK üyeleri ise bölgede gerçekleşecek olası bir statüko değişiminden büyük endişe duymuşlardır.³¹³

Nükleer sorun karşısında nispeten bir rahatlama dönemine giren İran yönünü Ortadoğu bölgesine çevirmiş ve komşu ülkeleri ile ilişkileri düzeltme yönünde adımlar atmıştır. Bu noktada İran dışişleri bakanı Cevad Zarif dört Basra Körfezi ülkesine ve Ürdün'e ziyarete gitmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Umman Sultanı Kabus ve Irak başbakanı Maliki de Tahran'a ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bu ziyaretler İran ile bu ülkeler arasındaki ilişkilere olumlu bir şekilde yansımıştır. Ruhani yönetiminin bölge ülkelerine yaptığı bu açılım sadece İsrail ve Suudi Arabistan tarafından karşılık bulamamıştır. Kısaca Ruhani yönetimi yapılan bu nükleer anlaşma ile ekonomik anlamda nispeten bir rahatlama yaşamış, batılı ülkeler ve ABD ile ilişkilerinde nispeten düzelmeler gerçekleşmiş ve uluslararası alandaki yalnızlığında bir anlamda kurtulmaya başlamıştır. Bu nedenle de Ruhani anlaşma sonrasında İran'a döndüğünde bir kahraman gibi karşılanmıştır. Ruhani'nin bu başarısının arkasında geçmiş dönemlerde İran'da Nükleer Başmüzakereci olarak görev alması ve bu görevin ona kattığı bilgi ve tecrübenin etkisi büyüktür.³¹⁴ Nükleer anlaşma sonrasında İran dini lideri Hamaney, Ruhani'ye bir mektup göndererek nükleer

³¹¹ Ibid, s. 33.

³¹² BBC, Beş Soruda İran'la Nükleer Anlaşma, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_bes_soruda_iran_nukleer, (27.06.2016).

³¹³ Bülent Aras- Ebru Turhan, "İran Nükleer Anlaşması, Ortadoğu'da Güç Dengesi ve Türkiye" **Ortadoğu**

Analiz, Mayıs-Haziran, Cilt:6 Sayı: 62, s. 20.

³¹⁴ Sinkaya, "İtidalli Dış Politika", loc. cit.

görüşmelerin bu şekilde sonuçlanmasından duyduğu memnuniyetle birlikte bazı önemli uyarılarda da bulunmuştur. Mektubun tam metni şu şekildedir;

“Bismillahirrahmanirrahim

Sayın Dr. Ruhani

Muhterem Cumhurbaşkanı

Selam ve Saygılarımla

Yüce İran halkının, zalim yaptırımlar karşısındaki direnişi, nükleer bilim adamlarının bu önemli sanayi dalının geliştirilmesi ve ilerletilmesindeki gayretleri ve müzakere heyetinin yorulmak bilmez çabalarının sonunda, bazılarının İran halkına düşmanlık konusunda ün salan karşı tarafı geri çekilmeye ve o zorbaca yaptırımların bir bölümünün giderilmesine sebep olmasından ötürü mutluluğumu belirtir zatı alinize, müzakere heyetine, saygıdeğer bakanın şahsına ve tüm ilgililere teşekkürlerimi bildiririm.

Şimdilik zatı alinizin dikkatini şu hususlara çekmek isterim:

- 1. Karşı tarafın kendi sorumluluğunun tam olarak yerine getirmesi meselesine özen gösterilmeli. Bu son iki üç gün içinde bazı Amerikalı siyaset adamının açıklaması tamamen bu kötü zanna sebep olmakta.*
- 2. Tüm hükümet yetkilileri uyarılmalı ki ülkenin ekonomik sorunlarının çözümü, "Direniş Ekonomisi" doğrultusunda tüm sektörlerde ve alanlarda aralıksız ve akılcıca bir gayretin sürdürülmesine bağlıdır. Yaptırımların kaldırılması tek başına, ülke ekonomisinde ve halkın geçimi konusunda açılım için yetersizdir.*
- 3. Propaganda ve tebliğde, bu muamelede elde edilenler için çok ağır bir bedelin ödendiği meselesinin açıklanmasına özen gösterilmeli. Bu gerçekleri görmezlikten gelerek, kendilerine batılı tarafa yarandırmaya çalışan yazılar ve konuşmalar, kamuoyuna karşı sadakatli bir davranış içinde değiller.*
- 4. Despot ve müstekbir cephe karşısında elde edilen bu miktardaki kazanım bile halkın mukavemeti ve direnişi sayesinde elde edilmiştir. Hepimiz bunu*

İslam Cumhuriyetindeki tüm olaylar ve gelişmeler için büyük bir ders olarak kabul etmemiz gerekir.

5. *Bu konuda ve diğer konularda başta Amerika olmak üzere müstekbir devletlerin hile ve taahhütlerini yerine getirmemesi meselesi karşısında gaflete düşülmemesi konusunu bir kez daha vurgulamak isterim. Zatu alinizin, ülkenin öteki yetkililerinin başarısını Allah Taala'dan temenni ederim.*

*Seyyid Ali Hamanei
19 Ocak 2016
29 Dey 1394''³¹⁵*

Ruhani yönetimindeki İran'ın dış politikasını meşgul eden diğer önemli bir konu olan Suriye meselesinde ise Ruhani'nin aldığı tutum Ahmedinejad yönetiminin aldığı tutumun devamı şeklinde olmuştur. İran yönetimi Esad'a tüm gücüyle destek vermeye devam etmiş ve bu konuda uygulanan dış politika Ruhani ile değişime uğramayan politikalardan birisi olmuştur.³¹⁶ Ruhani döneminde Suriye'de şiddetin ve çatışmaların artarak devam etmesi Suriye'ye karşı ABD öncülüğünde bir askeri müdahale seçeneğini de ortaya çıkarmıştır. Bu noktada İran bir taraftan ABD ve Batılı ülkeler ile barışçıl görüşmeler yürütmeye çalışırken diğer taraftan da bu ülkeler ile Suriye meselesinde karşı karşıya gelme riski ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Suriye, İran için hayati bir önem taşımaktadır ve İran'ın bölgesel politikaları açısından kırmızı çizgilerinden biridir. Bu nedenle de Suriyeli muhalif güçlere karşı 2015 yılında başlatılan günümüzde de devam eden Rus hava saldırılarına destek olarak Esed rejimi askerleri ile Devrim Muhafızları güçleri de karadan destek vermektedir. Diğer taraftan İran'ın Suriye meselesinin çözüme kavuşmasında etkisinin farkında olan küresel ve bölgesel güçlerin Suriye iç savaşını çözüme kavuşturmak amacıyla düzenlenen Viyana Konferansına İran'ı da davet etmeleri İran'ın küresel ve bölgesel güçler tarafından muhatap olarak alınmaya başlandığını ve bir anlamda İran'ın uluslararası alandaki yalnızlıktan kurtulmaya başladığını göstermesi bakımından önemlidir. Kısaca İran Ruhani

---

³¹⁵ İslam İnkılabı Rehberi Ayetullah'ı Uzma Seyyid Ali Hamanei'nin Bürosu Resmi İnternet Sitesi, <http://leader.ir/tr/content/14048/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberinin-N%C3%BCKleer-Ba%C5%9Far%C4%B1yla-%C4%B0lgili-Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-Hasan-Ruhani'nin-Mektubuna-Cevab%C4%B1>, (e.t. 28.06.2016).

³¹⁶ Sinkaya, İtidalli Dış Politika, loc. cit.

yönetiminde de Esad rejimine maddi manevi ve askeri her türlü desteği vermeye devam etmekte ve ilerleyen süreçte de devam edeceği izlenimi bırakmaktadır.³¹⁷

---

³¹⁷ Özdoğan, op. cit., ss. 16-17.

SONUÇ

Bu çalışmada, “Soğuk Savaş” sonrası dönem İran dış politikası incelenmiş olup karar vericilerin ve karar verme sürecine etki eden faktörlerin bu süreçte İran dış politikası üzerinde ne kadar büyük bir öneme ve etkiye sahip olduğuna dair bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Karar verme teorisinde devletler alt birimlerden oluşan plüralist bir yapı olarak kabul edilmekteydi ve temelde alınan kararlarda bireylerin etkisi üzerine odaklanılmıştı. Ancak bu süreçte bireyin alacağı karara etki eden faktörler de bulunmaktaydı. Bu anlamda genel olarak karar vericinin içinde bulunduğu siyasal sistem, ülkenin askeri gücü, ekonomik yapısı, toplumsal ve kültürel yapısı, jeopolitik konumu, bürokrasinin işleyişi, uluslararası ortamda dahil olduğu hukuk kuralları, sahip olduğu hak ve yükümlükler bunların yanı sıra karar vericinin inanç yapısı, tecrübe ve deneyimleri, liderlik yeteneği gibi kişisel özellikleri karar verme sürecine etki eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Soğuk Savaş sonrası İran dış politikasını karar verme teorileri bağlamında incelerken karar verme sürecine etki eden bu faktörlerin İran İslam Cumhuriyetinin karar vericilerine olan etkisi de dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak, İran karar verme sürecine etki eden faktörler arasında olan İran’ın coğrafi konumu, enerji kaynakları, İran’daki Fars milliyetçiliği, Şiilik, ekonomik ve askeri güç, devlet yapısı ve rejimi gibi faktörlerin İran dış politikasının şekillenmesinde ve dış politik kararların verilmesinde İran karar vericileri üzerinde onları kısıtlama ve onlara avantajlar sunma gibi önemli etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İran’ın coğrafi konum olarak Asya’nın güneybatısında yer alması, kuzeyinde Hazar Denizi, güneyinde Basra ve Umman Körfezi’nin bulunması deniz ulaşımında ve sevkiyatında İran için büyük fırsatlar ve kolaylıklar sağlamış ve sağlamaktadır. Bu örnekte de olduğu gibi kimi zaman bunlar İran karar vericileri için bir kolaylık sağlarken, İran’ın istikrarsız ve güvenlik sorunları olan bir bölge içinde yer almasının İran karar vericilerini güvenlik ve ekonomi yönünden zorlaması gibi kimi zamanda karar vericileri zor durumda bırakmıştır.

İkinci olarak İran'da 1979 yılında meydana gelen İslam Devriminin İran dış politikasını, karar verme sürecini, karar verme yetkisine sahip olan kişi ve kurumları kısaca devletin yapısını tamamen değiştirdiği görülmektedir. Devrim sonrasında İran İslam Cumhuriyeti adını alan İran'ın kültürel, toplumsal ve siyasal yapısı da çok büyük bir değişime uğramıştır. Bu değişim ile İran'da şeriata dayalı yeni bir anayasal düzen kurulmuş ve İran kendine özgü bir siyasal yapıya sahip olmuştur. Meydana gelen bu değişim ülkenin genel politik felsefesini de değiştirmiş, yeni rejim sahip olduğu felsefi yaklaşımı nedeniyle ABD ve Batı karşıtı bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Şariat kurallarının ve baskıcı yeni rejimin halk üzerindeki kısıtlama ve baskıları ve bunların yanı sıra yeni rejimin batı karşıtlığı, devrim ihraç politikası gibi nedenlerle İran'ın rejimine dair diğer devletlerin algı ve yorumlamaları olumsuz bir yönde bir değişim göstermiştir. Bu durum şüphesiz ki İran karar vericilerini dış politika alanları ile ilgili verilecek kararlarda hareket alanını daraltmış ve dış politik kararlar genelde etki tepki meselesi olduğu için yönlendirmiştir. Ayrıca yeni siyasal sistemle İran'da ülkenin genel dış siyasetini oluşturma ve yönetme yetkisi yeni oluşturulan Velayet-i Fakih makamına verilmiştir. Velayet-i Fakih makamının yanı sıra Cumhurbaşkanlığı ve dışişleri bakanlığı da dış politika alanındaki kararlarda yetkili makamlar olarak İran siyasal sisteminde yerlerini almışlardır.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç ise İran dış politikasının karar vericiden karar vericiye büyük değişim göstermesi noktasındadır. Ancak bu değişim ana amaçtan ziyade izlenen yöntem noktasında olmuştur. Bu anlamda baktığımızda 1979'daki İslam Devrimi ile birlikte İran siyasal sisteminde en üst otorite ve en yetkili kişi Dini Lider Humeyni olmuştur. Devrim sonrasında iktidarı ele geçiren Humeyni din adamı olması nedeniyle ve yetiştiği, içinde bulunduğu ortamın etkisiyle eski yönetimden oldukça farklı bir politika izlemiştir. Amacı dünyada İslami bir düzen kurmak olan Humeyni bu anlamda devrimi diğer ülkelere de yaymayı sağlamak için devrim ihraç politikası temelinde bir dış politika yürütmüştür. Bunu yaparken de ABD, SSCB, İsrail ve Batılı ülkeler karşıtı söylemlerde bulunması İran'ın Uluslararası ortamdan soyutlanmasına ve izole olmasına neden olmuştur.

Humeyni 1989 yılında vefat ettiğinde ise yerine Dini Lider olarak uzmanlar meclisi tarafından Ali Hamaney atanmıştır. Halen Dini liderlik makamında olan Ali Hamaney Humeyni'ye oranla kendini geri plana atmıştır. Çünkü İran'da 8 yıl süren

İran- Irak savaşı bitmişti ve artık Humeyni'nin karizmatik kişiliği yoktu. Bu durum Velayeti Fakih makamının dahi sorgulanmasına neden olmuştur. Ancak Humeyni'nin zamanında rejimi sağlam temellere oturtması nedeniyle muhalifer az sayıda kalmış ve yeni rejim varlığını devam ettirebilmiştir. Yine de Hamaney iç ve dış politikaların yürütülmesine doğrudan pek müdahil olmamış yetkilerini kurumlar ve organlar üzerinden kullanmıştır. Bu nedenle de Humeyni'den sonra İran dış politikası analiz edilirken Cumhurbaşkanı üzerinden analiz edilmiştir. Bu noktada Soğuk Savaş dönemi sonrasında günümüze kadar İran'da Dini Liderin himayesi altında İran dış politikasını belirleyen ve yöneten dört Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu Cumhurbaşkanlarının her biri Cumhurbaşkanlığına geldiğinde kendi siyasi kültürünün, kişisel özelliklerinin, dünya görüşlerinin ve kendilerine özgü algı ve yorumlamalarının etkisiyle kendi önceliklerine göre iç ve dış politik yaklaşımlar içerisinde bulunmuşlardır. Bu politika yaklaşımlarının kimileri birbirinin devamı, tamamlayıcı gibiyken kimileri de birbirleri ile tamamen zıt olmuşlardır.

Dini lider Hamaney dönemindeki İran Cumhurbaşkanlarının ilki Reformist kanadın bir üyesi olarak kabul edilen Haşimi Rafsancani'dir. Rafsancani, Humeyni ile yakın ilişkileri içerisinde olan ve devrimin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul görmektedir. Ancak Rafsancani İran Cumhurbaşkanı olduğunda Humeyni'nin getirdiği değerlerden kopmasa da söylem olarak farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu duruma neden olarak İran'ın o dönemde Irak savaşından çıkmış olması ve savaşın tahribatlarının oldukça ağır olması, yatırımların durmuş olması, petrol üretiminin düşmesi ve ekonominin bitme noktasına gelmesi gibi ekonomik ve psikolojik birçok faktör ileri sürülebilir. Nitekim Rafsancani Cumhurbaşkanı olduktan sonra Dünyaya açılma, ekonomiyi düzeltme ve günlük yaşamı iyileştirme gibi konuları ana hedef olarak belirlemiş ve dış politikada Humeyni'nin aksine ılımlı bir tutum ve söylem içerisinde olmuştur. Rafsancani'nin bu tutum ve söylemlerine sebep olarak gösterilebilecek bir diğer önemli faktör ise Rafsancani'nin realist reformist ve devrimci kişiliğe sahip bir lider olmasıdır. Humeyni'nin aksine kişisel olarak liberal ve ılımlı bir yapıya sahip olan Rafsancani'nin bu kişisel özellikleri liderliğine de yansımış ve dış politika alanında ılımlı uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. Tabii ki dönemin şartlarının Rafsancani'nin bu dış politikayı izleyebilmesine elverişli olması da büyük bir avantaj olmuştur. Kısaca Rafsancani Cumhurbaşkanlığı döneminde İran dış politikası, Karar vericinin bireysel

özelliklerinin ve karar verme sürecine etki eden diğer faktörler olan içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle bir kırılma yaşamıştır. Ancak bu kırılma İslam devrimi değerleri ve amaçlarından sapma yönünde olmamıştır. Kırılma devrimin değer ve amaçlarına ulaşma amacıyla izlenen yöntemde yaşanmıştır.

Bir sonraki Cumhurbaşkanı ise yine Reformcu kanadın bir üyesi olarak kabul edilen Muhammed Hatemi'dir. Hatemi aslında Radikaller veya İslamcı sol gelenekten gelen bir liderdir. Henüz 19 yaşındayken İslamcı İslamiyet ile tanışmış ve Humeyni yanlısı bildiriler dağıtmıştır. İslam Devrimine de aktif bir şekilde destek veren Hatemi devrim sonrasında da çeşitli siyasi ve idari makamlara gelmiştir. Ancak Muhammed Hatemi de Rafsancani gibi kişisel özellikleri bakımından ılımlı, uzlaşmacı bir lider olarak ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar İran İslam Devrimini benimsemiş ve rejim karşıtı olmayan bir din adamı olsa da dünyaya kapalı kalmanın ülkeyi dünyadan koparmanın İran çıkarları için iyi olmadığını düşünmesi yönüyle İran'daki muhafazakar kanattan ve diğer bir çok din adamından ayrılmaktadır. Hatemi ideoloji yerine pragmatizmi, sert söylemler ve radikal tutumlar yerine uzlaşmacı, ılıman bir tutumu benimsemiştir. Bu özelliklerinden dolayı da bir reformist olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Hatemi'nin bu kişisel özellikleri İran dış politikasına da yansımıştır. Çünkü karar verme her ne kadar birçok faktörün etkisi altında gerçekleşse de nihayetinde son söz sadece karar vericinin kendisinde olmaktadır. Bu noktada Hatemi selefi olan Rafsancani'nin yürütmeye çalıştığı dünyaya açılma, batılı ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurma gibi politikaları bir adım daha ileri götürmeyi başarmıştır. Hatemi'nin dış politika alanındaki bu uzlaşmacı ve ılımlı yaklaşımı kısa sürede karşılığını bulmuş İran Avrupalı ve komşu ülkelerle olumlu yönde ilişkiler kurma yolunda aşamalar kat etmiştir. Bu anlamda batılı büyükelçiler devrimden sonra ilk defa Tahran'a yeniden dönmeye başlamışlardır. Hatemi de Cumhurbaşkanlığı döneminde yurt dışına birçok ziyaret düzenlemiş ve batıyı ziyaret eden ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Hatemi'nin dış politika alanındaki izlediği bu tutumun altında yatan en büyük etken görüldüğü gibi Hatemi'nin karakteristik özellikleridir. Bunların yanı sıra iç politikada da Hateminin kişisel özellikleri etkisini göstermiştir. İran Hatemi döneminde daha özgür, liberal ve demokratik bir ülke halini almıştır. Bu dönemde basın yayın kuruluşlarının sayısı ve rollerinde de büyük bir artış olmuştur. Bu gelişmede Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olmadan önce Keyhan Basın Grubu yöneticiliği yapmış olmasının etkisi görmezden

gelinemeyecek önemli bir noktadır. Bu durumda göstermektedir ki karar verme teorisinde de ileri sürüldüğü gibi karar vericinin geçmiş tecrübe ve deneyimlerinin izleyeceği politikalarda ve alacağı kararlarda önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Bir sonraki Cumhurbaşkanı olan Mahmud Ahmedinejad ise Rafsancani ve Hatemi'den farklı olarak radikal, muhafazakar bir yapıya sahiptir. Fakir bir ailede büyüyen Ahmedinejad'ın sade bir yaşam tarzı vardır. Ayrıca Ahmedinejad'ın gençliği Humeyni önderliğindeki İran'da Batı ve ABD karşıtlığının had safhaya ulaştığı bir dönemde geçmiştir. Basij'in bir üyesi olan Ahmedinejad Irak-İran savaşında da gönüllü olarak cepheye gitmiş ve cephelerde oldukça aktif olmuştur. Ahmedinejad'ın sahip olduğu bu kişisel özellikler ve yetiştiği ortamın etkisiyle sahip olduğu politik kültür İran iç ve dış politikasında etkisini oldukça fazla hissetmiştir. Öncelikle iç politika alanında yoksulluk ve yolsuzlukla mücadeleye, dürüstlüğe önem veren İslamcı ve popülist bir yapıya sahip olan Ahmedinejad'ın bu politik tercihi yapmasında fakir bir ailede büyümesinin ve sahip olduğu İslamcı duruşun etkisi büyüktür. Zaten sahip olduğu bu duruş İran'daki yoksulların sempatisini kazanmasını, Besic'in bir üyesi olması da yine Besij üyelerinin seçim sırasında yoğun desteğini almasını ve Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesini sağlamıştır. Dış politika alanında ise yetiştiği batı karşıtı ortamın etkisiyle batı karşıtı ve oldukça sert bir dil kullanmıştır. Reformcu iki cumhurbaşkanının ardından 2005 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad her iki selefine zıt bir dış politika söylemine sahipti. Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olması ile birlikte İran 1989'da Rafsancani ile başlayan ve 1997-2005 yılları arasında Hatemi ile pekişen "Batıyla pragmatist uyum" geleneğinden kopmaya başlamış, Hatemi tarafından Batıyla yakınlaşmak için kullanılan medeniyetler diyalogu tezi de rafa kaldırılmıştır. Bu duruma sebep olarak Ahmedinejad'ın genç kuşak radikal(devrimci) muhafazakar akımın önde gelenlerinden olması dolayısıyla ılımlı-liberal çizgiden farklı bir siyasi duruşu gösterilebilir. Ahmedinejad'ın sert, taviz vermeyen, saldırgan bir yapıya sahip olması gibi kişisel özellikleri dış politik alanda İran'ı oldukça büyük sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle nükleer konuda sergilemiş olduğu tavizsiz ve uzlaşmadan uzak tavırları, sert söylemleri İran'a ABD öncülüğündeki batılı ülkeler tarafından ambargo konulmasına neden olmuştur ve bu durum İran ekonomisini çökme noktasına getirmiştir. Yine Ahmedinejad'ın bu üslup ve tavrı diğer ülkelerin de İran'a olan algılarını olumsuz yönde etkilemiştir.

İran'ın son Cumhurbaşkanı olan Hasan Ruhani ise yine Reformcu kanadın bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Entelektüel kapasitesi oldukça yüksek olan ve 5 yabancı dil bilen Ruhani iyi bir diplomat olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Kişisel özellikleri bakımından ılımlı, uzlaşmacı reformcu bir yapıya sahip olan Ruhani bu anlamda Rafsancani'ye benzetilmiştir. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde kullandığı sert dil, saldırgan tavırlar ve taviz vermez dış politikası yüzünden batılı ülkeler ile oldukça gergin bir hal alan ilişkiler Ruhani döneminde yumuşamaya başlamıştır. Ruhani, Ahmedinejad'ın aksine ılımlı, uzlaşmacı ve diyaloga dayalı bir dış politika yaklaşımını benimsemiş, fazla iddialı ve çatışmacı bir dış politika yerine uluslararası ortamın gerçeklerini göz önünde bulunduran gerçekçi bir dış politik yaklaşımı seçmiştir. Bu da İran'a batılı ülkelerle yeniden diyalog kurabilmenin kapısını açmıştır. Özellikle Ruhani'nin Nükleer sorun karşısında sergilediği uzlaşmacı tavırlar askeri müdahalelerin konuşulduğu bu sorunun diplomatik yollarla çözülebilmesinin yolunu açmıştır. Ruhani'nin bu başarısının arkasında geçmişinde İran Nükleer Baş müzakerecisi olarak görev yapması dolayısıyla konuya hakim olmasının etkisi oldukça büyüktür.

Kısaca Soğuk Savaş sonrası dönemde İran dış politikasına karar verme teorisi bağlamında baktığımızda karar verme teorisinin İran dış politikasını analiz etme noktasında en uygun teorilerden birisi olduğunu görmekteyiz. Bu durumun sebebi ise 1979 İslam Devrimi ile oluşturulan yeni siyasi yapının buna uygun bir ortam sunmasıdır. İran'ın kendine özgü yeni siyasi yapısı İran siyasetinde karar vericileri oldukça ön plana çıkaran bir yapıdır. Özellikle Velayet'i Fakih makamında olan Dini Lider'e verilen yetkiler İran'ı adeta tek kişi yönetimine bırakmaktadır. Bu durumda ülkenin dış politikası da tamamen dini liderin iki dudağı arasında ve kendi inisiyatifinde olmaktadır. Dini liderin neredeyse sorgulanamaz olması da bu durumu izah etmektedir. Ayrıca dini liderin atama yoluyla göreve gelmesi de demokrasi açısından tartışılan önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada dini lider Hamaney dönemi Cumhurbaşkanları üzerinden incelenmiş olsa da aslında asıl yetkinin dini liderde olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Cumhurbaşkanlarının izledikleri politikalar karar verme sürecine etki eden içsel, dışsal ve bireysel faktörlerin etkisiyle değişiklik gösterse de bu değişimin sadece izlenen yöntemde olması, ana amaç ve hedeflerde bir değişimin görülmemesinin nedeni ülkenin genel dış politikasını belirleme yetkisini elinde bulunduran dini liderin bu süreçte değişmeden görevine devam etmesidir. Ayrıca dini

lider değiştiğinde bile bu ana amaç ve hedeflerde büyük bir değişim beklemek yanlış olacaktır. Bunun nedeni ise dini liderin 1979 İslam Devrimi sonrası kurulan ve devrimin değerlerini benimsemiş kişilerden oluşan Uzmanlar Konseyi tarafından atanmasıdır.

Tüm bu veriler dikkate alındığında İnan dış politikasında iyi polis- kötü polis siyaseti izlendiğini söylemek pek yanlış bir çıkarım olmayacaktır. Asıl karar verici olup genel i ve dış siyaseti yürütmekle yetkili olan dini lider ve dini lidere bağlı olan kurumlar Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kazanmasını istedikleri adayı üstü örtülü olarak destekleyip iktidara gelmesini sağlamaktadırlar. Bu anlamda ülkenin çıkarları analiz edilerek ve genel uluslararası konjonktür dikkate alınarak önce Cumhurbaşkanı'nın Reformcu kanattan mı yoksa Muhafazakar kanattan mı olacağına karar verilmekte ve sonrasında Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi istenen isim belirlenmektedir. Aday isim olarak belirlendikten sonra Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından adaylığı onaylanmakta ve rakip olabilecek kişilerin birçoğunun adaylığı onaylanmayarak bir anlamda göstermelik rakiplerle seçime gidilip desteklenen adayın kazanması sağlanmaktadır. Bu anlamda radikal, muhafazakar politikalar izlemenin ülke çıkarlarına zararları faydasında fazla olmaya başladığında Reformcuların iktidara gelmesi sağlanmakta tersi durumda da radikallerin, muhafazakarların kazanması sağlanmaktadır. Bu durumda İnan yönetiminin ideolojik olmaktan ziyade pragmatik bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. İnan dış politikasında ideoloji pragmatizmin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim ideolojinin ülke çıkarına faydadan çok zarar vermeye başladığında ideoloji ikinci plana atılmaktadır. Ermenistan Azerbaycan sorununda İnan'ın Ermenistan'dan yana olması bunun en güzel örneğidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ABRAHAMIAN, Ervand. **Modern İnan Tarihi**. (çev.) Dilek Şendil. 3. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- ADIBELLİ, Barış. "İnan Dış Politikasında İdeolojik ve Jeopolitik Dönüşüm". **Doğu Batı Yol Ayrımında İnan; İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**. (ed.) Barış Adıbelli. İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları, 2012, ss. 108-227.
- ALTINKAŞ, Evren. "Tarih Boyunca ABD- İnan İlişkileri". **Doğu- Batı Yol Ayrımında İnan: İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**. (ed.) Barış Adıbelli. 1. Baskı. İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları, 2012, ss. 276-285.
- ARI, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**. 4. Baskı. Bursa: MKM Yayıncılık, 2008.
- ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**. 8. Baskı. Bursa: MKM Yayınları, 2013.
- ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. 4. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.
- ASL, Nasır Kashef. "İnan İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmeler: Bir İnanlı Görüşü". **Ortadoğu Siyasetinde İnan**. (ed.) Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin. Ankara: Barış Kitap Basım ve Yayın Dağıtım, 2011, ss. 141-163.
- AYDIN, Mustafa. Nihat Ali Özcan, ve Neslihan Kaptanoğlu. **Riskler ve Fırsatlar Kavşığında Irak'ın Geleceği ve Türkiye**. 1. Baskı. Ankara: TEPAV, Temmuz 2007.
- CANER, Cantürk. "İnan'da Devletin Tarihi: Başlangıçtan İslam Devrimine Teorik ve Devrimsel Bir Analiz". **Doğu- Batı Yol Ayrımında İnan, İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**. (ed.) Barış Adıbelli. İstanbul: Bilim + Gönül Yayınları, 2012, ss. 1-51.
- CANER, Cantürk. "İslam Devrimi Sonrasında İnan'da Yönetim". **Doğu-Batı Yol Ayrımında İnan: İdeoloji, Devlet ve Dış Politika**. (ed.) Barış Adıbelli. 1. Baskı. İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları, 2012, ss. 51-108.
- ÇİTLİOĞLU, Ercan. **İnan'ı Anlamak**, Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları, 2015.
- DİLEK, Kaan. **Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında İnan'ın Orta Asya Politikaları**. (ed.) Murat Yılmaz. Ankara: Hoca Ahmet

Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi.
Rapor Yayın No: 07, Eylül 2011.

- DJALILI, Mohammad-Reza ve Thierry Kellner. **İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi.** (çev.) Reşat Uzmen. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, 2011.
- DOĞAN, Hatice. "İran Siyasi Tarihi". (ed.) Soyalp Tamçelik. **İran: Değişen İç Dinamikler ve Türkiye İran İlişkileri.** Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, ss. 3-59.
- EKİNCİ, Arzu Celalifer. **İran Nükleer Krizi.** 1. Baskı. Ankara: USAK Yayınları, 2009.
- GARTHWAITE, Gene R. **İran Tarihi: Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze.** (çev.) Fethi Aytuna. İstanbul: İnkılap Basımevi, 2011.
- GÖNLÜBOL, Mehmet. **Uluslararası Politika İlkeler - Kavramlar – Kurumlar.** 4. Baskı. Ankara: Atilla Kitabevi, 1993.
- HEYWOOD, Andrew. **Siyaset.** Bekir Berat Özipek. (çev.) Ankara: Liberte Yayınları, 2006.
- İŞYAR, Ömer Göksel. **Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası.** 1. Baskı. Bursa: Dora Yayınları, 2009.
- KAPANİ, Münci. **Politika Bilimine Giriş.** 3. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1983.
- KINZER, Stephen. **Ezber Bozmak: İran, Türkiye ve Amerika'nın Geleceği.** (çev.) Sulhie Gültekingil. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- KORKMAZ, Yusuf. **İran Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecinde Yansıması.** İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 2015.
- KÖNİ, Hasan. **Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Sistemdeki Yeri.** Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları, 2001.
- OKYAR, Onur. **İran ve Demokrasi.** İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014.
- ONARAN, Alim Şerif. **Kamuoyu El Kitabı.** İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984.
- PEKER, Ömer ve Nihat Aytürk. **Yönetim Becerileri.** 3. Baskı. Ankara: Yargı Yayınevi, 2002.

- PETRS, B. Guy. "Politicians and Bureaucrats in the Politics of Policy Making", (ed.) Jean Erik Lane, **Bureaucracy and Public Choice**, Sage Publication, London, 1987.
- SARIKAYA, Yalçın. **Tarihî ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- SİNKAYA, Bayram. "İran İslam Cumhuriyetinde Siyasal Yapı ve Yönetim", **Ortadoğu Siyasetinde İran**. (ed.) Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin. 1. Baskı. Ankara: Barış Kitap, 2011, ss. 3-51.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**. 2.Baskı. İstanbul: Filiz Yayınları, 1995.
- ŞAHİN, Mehmet. "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", **Ortadoğu Siyasetinde İran**. (ed.) Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin. 1. Baskı. Ankara: Barış Kitap, 2011, ss. 163-177.
- TABARI, Keyvan. **Devrim Sonrası İran'da Hukuk Devleti ve Reform Politikaları**. (çev.) İrem Burcu Özkan. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. C. LXX(11). 2014.
- TURAN, Davut. "Ahmedinejad ve İran Dış Politikası". **Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program**. (ed.) Atilla Sandıklı ve Kenan Dağcı. İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, ss. 259-272.
- UZUN, Elif. "Hukukun Kaynakları". **Uluslararası Hukuk 1**. (ed.) Ayşe Nur Tütüncü-Elif Uzun. T.C. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları, No: 1537, Haziran 2012.
- WENDZEL, Robert L. **International Politics: Policy Makers and Policy Making**. Toronto: Wiley and Sons, 1981.
- YEGİN, Abdullah. **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**. 1. Baskı. Ankara: SETA Yayınları XXV, Haziran 2003.
- YILMAZ, Veli. **Siyasi Tarih**. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1998. **Makaleler**
- AHİN, Tahereh. "İran İslam Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısı". **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt: 43. Sayı: 2. Haziran 2010, ss.81-100.
- AKÇAY, Ekrem Yaşar. "Karar Alma Yaklaşımı Çerçevesinde 1 Mart 2003 Tezkeresi". T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta, 2010.

- AKSU, Muharrem. “Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi: 2. Körfez Krizi Örneği(2003)”. T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta, 2004.
- ALKIN, M. Cengiz. “Liderlik Özellik Ve Davranışlarının Belirlenmesi Ve Konuyla İlgili Olarak Yapılan Bir Araştırma”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne, 2006.
- ARAS, Bülent ve Ebru Turhan. “İran Nükleer Anlaşması, Ortadoğu’da Güç Dengesi ve Türkiye”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt:6. Sayı: 62. (t.y.) Ankara, ss. 18-21.
- AYDIN, Mustafa. “2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar”. Sayı: 33. **TÜGİAD Dergisi**. Mart 1998, ss. 7-87.
- AYDIN, Mustafa. “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt: 51. Sayı: 1. 1996, ss. 71-114.
- DOSTER, Barış. “Bir Bölgesel Güç Olarak İran’ın Ortadoğu Politikası”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt: 4. Sayı: 44. Ağustos 2012, ss. 44-51.
- EFEGİL, Ertan. “İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt:4. Sayı: 48. Aralık 2012, ss. 53-68.
- GİRGİNER, Murat Cemal. NATO-AB İttifak İlişkileri Bağlamında Türk Dış Politikası Karar Alma Sürecinin Analizi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. İstanbul, 2009.
- GÜNDOĞAN, Ünal. “Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Bir Değerlendirme”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt: 3. Sayı: 29. Mayıs 2011, ss. 93-99.
- İNAT, Kemal. “ABD – İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye’ye Etkileri”. **SETA Perspektif**. Sayı: 85. Aralık 2014, ss. 1-7.
- KILINÇ, Ahmet. “İran Anayasa Hukukunun Temel Esasları”. **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XII. 2008, ss. 907-948.
- ONAT, Hasan. “Şiiliğin Doğuşu Meselesi”. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Cilt: 36. 1997, ss.79-117.
- ONUR, Köksal. “Türk Dış Politikasında Karar Verme Süreci: Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin AB Üyeliği Sürecinde Türkiye’nin Kıbrıs Politikası”. T.C. Kara Harp Okulu. Savunma Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara, 2010.
- ÖZER, Atilla. “Baskı Gruplarının Gelişimi Sınıflandırılması ve Faaliyetleri”. **Ankara Barosu Dergisi**. 1996/4, ss. 532-539.

- ÖZDOĞAN, Talip. “İran’da Devrim İdeolojisi ve Dış Politikaya Etkisi: İran’ın Suriye Politikası”. **ERUSAM (Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi)**. Ocak 2016, ss. 3-13.
- ÖZTÜRK, Mehmet. “I. Körfez Savaşı’ndan (1990- 91) - 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası Ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”. **Akademik Bakış Dergisi**. Sayı: 19. Ocak- Şubat- Mart 2010, ss. 1-13.
- ÖZTÜRKLER, Harun. “İran Ekonomisinin Genel Özellikleri”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt: 4. Sayı: 40. Nisan 2012, ss. 86-92.
- SARI, İsmail. “1979 Devrimi Sonrası İran’ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri”. **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt: 2. Sayı: 1. 2015, ss. 95-135.
- SARIKAYA, Yalçın. “Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür”. Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV). Rapor No: 2. Kasım 2012, ss. 14-17.
- SEMİZ, Yaşar ve Birol Akgün. “Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri”. **Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. Sayı:9. 2005, ss.163-181.
- SINGER, J. David. “The Level of Analysis Problem in International Relations”. **World Politics**. Cambridge University Press. Vol. 14. No. 1. Oct. 1961, ss. 77-92.
- SİNKAYA, Bayram. “Ahmedinejad’dan Ruhani’ye İran Dış Politikasında Değişim: İtidalli Dış Politika”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt: 6. Sayı: 61. Mart-Nisan 2014, ss. 31-33.
- SİNKAYA, Bayram. “Devrimden Günümüze İran Dış Politikasının Dönüşümü”. **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**. Cilt: 247. Sayı: 5-6. Nisan-Mayıs 2005, ss.1-18.
- ŞAHİN, Mehmet. “İran’da Cumhurbaşkanlığı Seçimi”. **Hazar Raporu**. Yaz 2013. ss. 35-45.
- ŞAHİN, Mehmet. “Ruhani İşaret Etti Halk Seçti”. **Hazar World**. Sayı: 11. Temmuz 2013, ss. 12-15.
- ŞAHİN, Mehmet. “Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar Ve Engeller”. **Akademik ORTADOĞU**. Cilt:1. Sayı:1. 2006, ss. 38-54.
- TAFLIOĞLU, M. Serkan. “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı ‘Velayet-i Fakih’ ”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt:68. No:3. 2013, ss. 95-112.

TAŞKIN, Yüksel. “Devrim Sonrasında İran’da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek”. **İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi**. No: 39. Ekim 2008, ss. 21-53.

USLU, Nasuh. “Körfez Savaşı ve Amerika’nın Politikaları”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt:54. Sayı:3. 1999, ss. 165-199.

UYGUR, Hakkı. “İran ve Arap Baharı”. **SETA Analiz**. Sayı: 52. Mart 2012, ss. 11-14.

UZUN, Özüm S. “İran’a Ekonomik Yaptırımlar: Kırılmalı mı Nükleer Program mı Hükümet mi?”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt:5. Sayı: 54. Haziran 2013, ss. 62-70.

YANAR, Rüstem. “İki Ateş Arasında İran Ekonomisi”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt:7. Sayı: 67. Mart- Nisan (t.y.), ss. 90-93.

YEGİN, Abdullah. “Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası”. **SETA Perspektif**. Sayı: 32. Şubat 2014, ss. 1-4.

YEGİN, Abdullah. “İran’ın Sert Gücü”. **SETA Analiz**. Sayı: 150. Şubat 2016, ss. 9-12.

Diğer Kaynaklar

AKARCALI, Sezer. “Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü”
<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/44/1/sezerakrcali.pdf>, (e.t. 21.02.2016)

AKBAŞ, Zafer. http://www.historystudies.net/Makaleler/1142552175_27-Zafer%20Akba%C5%9F.pdf, (e.t. 02.06.2016).

AKBULUT, Ural. Atom Çağı ve Soğuk Savaş Nedir?,
<http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/ATOM-%C3%87A%C4%9E-VE-SO%C4%9EUK-SAVA%C5%9E-NED%C4%B0R.pdf>, (e.t. 04.06.2016).

AKHUNDZADA, Emin ve Seray Özkan. “İran’ın Enerji Görünümü”. **Hazar Enerji Enstitüsü**. Aralık 2014,
http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/iran_Turkce_3_.pdf, (e.t. 08.05.2016), ss. 3-13.

AL JAZEERA, “İran’ın Seçimi”<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iranin-secimi>, (e.t. 20.05.2016).

AL JAZEERA TURK, Portre: “Diplomatik Şeyh” Hasan Ruhani,
<http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-diplomatik-seyh-hasan-ruhani>, (e.t. 25.06.2016).

ARIKAN, Pınar. “İran İslam Cumhuriyeti’nde Anayasal Sistem ve Siyasi Partiler”. ORSAM. Rapor No:122, Mart 2012, <http://politikaakademisi.org/2014/12/24/siyasal-sistemler-iran-islam-cumhuriyeti/>, (e.t. 07.05.2016).

BBC TURKISH, “İran’da Sistemin Temel Unsurları”, 24.06.2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040219_iran_sistem.shtml, (e.t. 28.05.2016).

BBC, “Beş Soruda İran’la Nükleer Anlaşma”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_bes_soruda_iran_nukleer, (27.06.2016).

CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ir.html>, (e.t. 01.04.2016).

DOĞAN, Sercan. “İran’ın Suriye’deki Gelişmelere Yaklaşımı”. ORSAM. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2517>, (16. 06. 2016).

EKİNCİ, Arzu Celalifer. “İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Adaylar ve İzlenimler”. **USAK Analizleri**, Haziran 2009, http://www.usak.org.tr/_files/2942016164513-ORVJUYFOPX.pdf, (e.t. 10.06.2016).

EMEKLİER, Bilgehan. İran’ın Bölgedeki Siyasi Vizyonu, Hedefleri ve Nükleer İran <http://slideplayer.biz.tr/slide/3035974/>,

Euronews, İran’ın En Güçlü Lideri Ali Hamaney, <http://tr.euronews.com/2013/06/12/iran-in-en-guclu-lideri-ali-hamaney/>, (e.t. 28.06.2016).

GÜNEŞ, Ayşegül. “Dış Politikayı Etkileyen Faktörler”, http://www.academia.edu/3636113/DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KAYI_ETK%C4%B0LEYEN_FAKT%C3%96RLER, (e.t. 23.02.2016).

Hasan Ruhani Biyografisi, <http://www.biyografi.info/kisi/hasan-ruhani>, (e.t. 25.06.2016).

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=4499>, (e.t. 10.06.2016).

<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/04/the-middle-road-of-hashemi-rafsanjani.html>, (e.t. 28.06.2016).

Iran Military Strenght, http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=iran, (e.t. 07.05.2016).

Iran Military Strength, http://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=iran, (e.t. 07.05.2016).

İmam Humeyni'nin Biyografisi <http://www.irankulturevi.com/turkce/tarih/imam.htm>, (e.t. 01.06.2016).

İran Ekonomik Göstergeler, <http://tr.tradingeconomics.com/iran/indicators>, (e.t. 05.05.2016).

İran İslam Devrimi Nasıl Oldu? <http://www.bilgilersitesi.com/iran-islam-devrimi-nasil-odu-gercek-tarihi.html>, (e.t. 15.05.2016).

İran Kültür Evi, <http://www.irankulturevi.com/turkce/tarih/imam.htm>, (e.t. 01.06.2016).

İslam İnkılabı Rehberi Ayetullah'ı Uzma Seyyid Ali Hamanei'nin Bürosu İnternet Sitesi, <http://leader.ir/tr/content/14048/%C4%B0slam-%C4%B0nk%C4%B1lab%C4%B1-Rehberinin-N%C3%BCkleer-Ba%C5%9Far%C4%B1yla-%C4%B0lgili-Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-Hasan-Ruhani'nin-Mektubuna-Cevab%C4%B1>, (e.t. 28.06.2016).

KEMAL, Melahat. “Kanla Bastırılan İran Bahar: 2009 Devrimi”, Timeturk, <http://www.timeturk.com/kanla-bastirilan-iran-bahari-2009-devrimi/haber-154702>, (e.t. 17.06.2016).

KESKİN, Arif. “Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi”, <http://www.2023.gen.tr/Arsiv/subat2006/4.htm>, (e.t. 11.06.2016).

KESKİN, Arif. “Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakar Akım”, 11 Haziran 2007, <http://www.biyografi.net/MAKALE.asp?HABERID=152>, (e.t. 10.06.2016).

KESKİN, Arif. “İran, Suriye Krizini Kazanabilir mi?”, **ORSAM**, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4683> (16.06.2016).

KESKİN, Arif. “İran: Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakarları Doğuş Süreci”, <http://www.biyografi.net/MAKALE.asp?HABERID=152>, (e.t. 12.06.2016).

KESKİN, Arif. İran'da Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası, <http://savalan.blogcu.com/arif-keskin-iran-da-fars-milliyetciliginin-uc-dalgasi/450860>, (e.t. 08.05.2016).

KESKİN, Arif. Ruhani İran Rejiminin Can Simidi Oldu, Söyleşi, Kasım 2013, s. 11. <http://www.2023.gen.tr/Arsiv/pdf/A-Keskin2023.pdf>, (e.t. 25.06.2016).

KILINÇ, Ramazan. “İran Dış Politikasının Evrimi: Körfezde İran-Arap İlişkileri Örneği”, Liberal Düşünce, 2011,
<http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/23/17-ramazan-kilinc-iran-dis-politikasinin-evrimi.pdf>, (e.t.02.06.2016).

MEHRAN, Gülnar. “Devrim Sonrası İran Eğitiminde Kültürel Devrim ve Değer Dönüşümü”, <http://www.islamdusuncesi.net/devrim-sonrasi-iran-egitiminde-kulturel-devrim-ve-deger-donusumu-92h.htm>, (e.t. 15.05.2016).

NATO Anlaşma Maddeleri,
http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, (e.t. 29.02.2016).

ÖRMECİ, Ozan. “Siyasal Sistemler İran İslam Cumhuriyeti”, Uluslararası Politika Akademisi, 24.12.2014,
<http://politikaakademisi.org/2014/12/24/siyasal-sistemler-iran-islam-cumhuriyeti/>, (e.t. 21.05.2016).

SAKAL, Mustafa. Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Roller, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/sakal-siyasal-karar-alma.pdf, (e.t. 21.02.2016).

SANDIKLI Atilla ve Bilgehan Emekler. “İran’ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri”, **BİLGESAM**, ss. 419-448.
<http://www.bilgesam.org/incele/1866/-iran-in-dis-politika-vizyonu-ve-jeopolitik-hedefleri/#.V1MoTY9OLIU>, (e.t. 04.06.2016)

SANDIKLI, Atilla. “Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış”, **BİLGESAM**,
http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-130-201404079sandikli_kaya.pdf, (e.t. 07. 02. 2016).

SANDIKLI, Atilla. İran’ın Jeopolitiği, ABD ve Türkiye, **BİLGESAM**,
<http://www.bilgesam.org/incele/1344/-iran'in-jeopolitigi--abd-ve-turkiye/#.Vv1nK6SLTIU>, (e.t. 07.05.2016).

ŞAHİT, Babek. İran’ın Etnik Yapısı, 29.08.2015, <http://araznews.org/tr/?p=500>, (e.t. 05.05.2016).

ŞENER, Bülent. “*Türk Dış Politikasını Etkileyen Bir Unsur: Askeri Kapasite*”, Milli Güvenlik ve Dış Politikaları Araştırmaları Dergisi, 14.11.2013.
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/11/14/7296/turk-dis-politikasini-etkileyen-bir-unsur-askeri-kapasite> (e.t. 22.02.2016).

TALU, Banu. İran Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçlarının Olası Yansımaları, TASAM,
<http://www.tasam.org/tr->

[TR/Icerik/1101/iran_cumhurbaskanligi_secim_sonuclarinin_olasi_yansimaları](http://www.tdk.gov.tr/icerik/1101/iran_cumhurbaskanligi_secim_sonuclarinin_olasi_yansimaları), (e.t.17.06.2016).

Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c89fbd7b7001.92104328 , (e.t. 20.02.2016).

Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56c0f10390aca5.20401694 ,(e.t. 14.02.2016).

Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=K%C4%B0%C5%9E%C4%B0L%C4%B0K, (e.t. 03.03.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Resmi Sitesi, İran'ın Siyasi Görünümü,

<http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (e.t. 30.05.2016).

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Resmi Sitesi,

https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/%C4%B0ran/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160198&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=142558602025377&_afWindowMode=0&_afWindowId=xwb6v6cyu_267#!%40%40%3F_afWindowId%3Dxwb6v6cyu_267%26_afLoop%3D142558602025377%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160198%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dxwb6v6cyu_297, (e.t. 05.05.2016).

TOSUN, Resul. Hatemi de Molladır, <http://www.hurriyet.com.tr/kafalar-karisti-39135116>, (e.t. 19.06.2016).

US Energy Information Administration, 19.06.2015,

<http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, (e.t. 08.05.2016)

<http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN>, (e.t. 09.05.2015).

Wikimedia,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iran_ethnoreligious_distribution_2004.jpg, (e.t. 05.05.2016).

YALÇIN, Soner. “İran İslam Devrimi Nasıl Oldu, Gerçek Tarihi”,

<http://www.bilgilersitesi.com/iran-islam-devrimi-nasil-oldu-gercek-tarihi.html>, (e.t. 15.05.2016).

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Durdur Mehmet ÖZDEMİR
Tez Adı	Karar Verme Teorisi Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Tımar Dış Politikası
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Tayyar ARI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezinden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezinden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 27.07.2016

İmza :